Mala emplio scripta est, eo
magis quod exprobrare stultitiam dno

rans.rit. fuꝫ uelī.les. let. Etꝑ nolem.ꝰ ens.
cet. ⁊ in ꝓsūone hꝫ uolī ⁊ uolue. ℗ ꝓꝓ mō tus ꝑs ⁊ ꝓꝓ
ipſo ut uelles.les let. Etꝑ ut uelem.ꝰ ens. ꝓꝓ ꝓꝓ ⁊ ꝓꝓ
ut uoluiſſe.ſes let. Etꝑ ut uoluiſſem.ꝰ ens. fuꝫ ut uelī.ns.
let. Etꝑ ut uelim.ꝰ ens. ℗ Vbo mō tus ꝑs ei ſili. ꝓꝓ ipſo
ei uelle.les. let. Etꝑ ei uelim.ꝰ ens. ꝓꝓ ei uolue.i. ⁊
Etꝑ ei uolueramus. rat. ꝓꝓ ⁊ ꝓꝓ ei uoluiſſe.ſes. let. Etꝑ
ei uoluiſſem.ꝰ ſent. fuꝫ ei uolueꝛ. us. rit. Etꝑ ei uoluerīt
ns. rint. ¶ Nihil mō uelle. ꝓꝓ ⁊ ꝓꝓ uoluiſſe. fuꝫ
caet. ℗ Eiꝰ uſ ꝓncipalꝫ uoia ſt hec uolēdi. ꝺ. qui. ⁊ v
pmꝰ caꝛ hꝫ uni ꝓncipui ad ē uolēs. ¶ Oles im ſe mut
ꝑum ꝑſen ꝑſpter ſonatꝫ uoi quo uolebi. bim mutuꝫ i
ne ſibolens.

OMNES homines qui sese
student ceteris prestare
animantibus summa ope
niti decet. Ne uitam silen
tio transeant: ueluti pecora quę natura
prona atq; uentri obedientia finxit. Sed
omnis nostri uis in animo & corpore sita est:
animi imperio corporis seruitio magis utimur: Alterum nobis cum diis alterum
cum belluis commune est: Quo mihi re
ctius esse uidetur Ingenij q̄ — uiriu
opibus gloriam quęrere. Et quonam
ipsa uita qua fruimur breuis est Memo
riam nostri q̄ — maxime longam ef
ficere. Nam diuturnum & formę gloria
fluxa atq; fragilis est: Virtus clara eter
naq; habetur. Sed magnum diu certame
inter mortales fuit, Vine corporis an uir
tute animi res militaris magis procederet.
Nam priusquam incipias consulto: & ubi

C consultrix mature facto opus est: Itaq; utrv
que per se indigens/alterum alterius au
xilio eget: Igitur initio reges/nam in
terris nomen imperij id primum fuit
diuersi/pars ingenium/alij corpus exē
cebant. Etiam tum uita hominum sine
cupiditate agitabatur: sua cuiq; satis pla
cebant: Postea uero qꝫ —— in asia cirus/
in graecia lacedemonij/et athenienses coe
pere urbes/atq; nationes subigere/libi
dinem dominandi causam belli ha
bere. Maximam gloriam in maximo
imperio putare. Tum demum peri
culo atq; negocijs compertum est in
bello plurimum ingenium posse. Q
si regum/atq; imperatorum/animi uir
tus/ita in pace/uti in bello ualeret/e
quabilius atq; constantius sese res hv
mane haberent. Neq; aliud alio ferri/ne
que mutari/atq; misceri omnia cernēs.
Nam imperium facile his artibus re
tinetur/quibus initio ptum est. Veru

Cyrus
Lacedemonij
Athenienses

A ubi pro Labore disidia: pro continentia &
çquitate libido atq; supbia in uasere: for
A simul tuna, cum moribus immutatur. Ita im
perium semper ad optimum quenq; ani
nus bono ttansfertur: Quae homines
arant: nauigant: aedificant uirtuti om
nia parent: Sed multi mortales dediti
uentri atq; somno indocti incultiq;
Vitam sicuti peregrinantes transiere: q
bus profecto contta naturam corpus
uoluptati/anima oneri fuit: Eorum
B ego uitam mortemq; iusta extimo: q̊ ex1
nam de utraq; siletur: Verum enim
uero is demum mihi uiuere atq; firu
amma uidetur/ qui aliquo negotio in
tentus/ pręclari facinoris aut bonę
artis famam quęrit: sed in magna có
pia rerum aliud alij natura tter ǫ
ostendit: pulchrum est bene facere 111
rei. p. etiam benedicere haud abfur
dum est: uel pace uel bello clarū
fieri licet: & qui fecere & qui facta alios

C scripsere multi Laudantur at multi qd
tam & si haud q̃q̃ par gloria sequa-
tur scriptorem & auctorem verum
tamen in primis arduum uidetur
res gestas scribere primum qp ficta
dictis exequenda sunt de hinc q̃
plerisq; delicta quę reprehenderis +
maliuolentia & in uidia dicta esse
putant Vbi de magna uirtute Atq;
gloria bonoꝝ memores/quae sibi qs
facillima que facilia facta putat aequo animo
accipit supraca ueluti ficta/pro falsis
ducit Sed ego adolescentulus minimo
sicuti plerisq; à studio ad rem. p. de-
latus sum Ibiq; mihi multa ad uē
sa fuere Nam pro pudore pro ab
stinentia pro uirtute audatia largi
tio/auaritia [illegible] uigebant quae
tam & si animus insolens malarum
artium aspernabatur/tamen inter
tanta uitia imbecilla aetas ambitioe
corrupta tenebatur ac me cum ab

reliquus malis moribus dissentirem A
Nihilominus honoris cupido ea
dem que ceteros fama atq; in ui
dia uexabat. Igitur ubi animus IV
ex multis miseriis atq; periculis re
quieuit & mihi reliquam ætatem
a re. p. procul habendam decreui
non fuit consilium secordia atq; desi
dia bonum otium cõterere: neq; uõ
agrum colendo atq; uenando serui
libus officiis intentum ætatẽ agere. B
Sed a quo incepto studio me mala
ambitio detinuerat eodem regressũ
statui res gestas populi romani car
pti ut quaeq; memoria digna uide
bantur proscribere: eo quod magis a
spe metu partibus pũblicæ rei ani
mus liber erat. Igitur de coniurati
one catilinae quã ueerissime potero
paucis absoluam: nam id facinus in
primis ego memorabile existimo sce
leris atq; periculi nouitate: de cuius

hominis moribus pauca prius explana
da sunt qꝝ initium narrandi fa

V

LVCIVS catilina nobili ciam.
Li genere natus fuit magna ui
animi & corporis sed ingenio malo p
uoq; huic ab adolescentia bella intes
tina cedes rapine ciuilis discordia gra
ta fuere: ibiq; iuuentute suam exercuit.
corpus patiens in ædia algoris uigilię
supraquam cuiquam credibile est: ani
mus audax subdolus uarius cu
iuslibet rei simulator ac dissimula
tor/alieni appetens/sui profusus/ardes
in cupiditatibus/satis eloquentiæ/pa
rum sapientiæ/uastus animus/immo
derata/& in credibilia nimis alta semp
cupiebat. Hunc post dominationem
Lutij sylle libido maxima inuaserat rei
publicæ capiundę. Neq; id quibus mo
dis assequeretur dum sibi regnum pa
raret/quicquam pensi habebat: agitaba
tur magis magisq; in dies animus ferox/

inopia rei familiaris/ & conscientia sce A
lerumq; utraq; his artibus auxerat/
quas supra memoraui: Incitabant
eum præterea corrupti mores ciui
tatis/ quos pessima ac diuersa inter
se mala/ luxuria atq; auaritia uexa
bat: Res ipsa hortari uidetur quoni
am de moribus ciuitatis tempus ad
monuit/ supra repetere: Ac paucis in
stituta maiorum domi militiæq;
quomodo rem publicam habue B
rint/ quantamq; reliquerit: ut pau
latim immutata ex pulcherrima
& optima/ pessima ac flagitiosissima
facta sit/ disserere.

VRBEM romam sicuti ego
accepi/ condidere/ atq; habuere
initio troyani/ quos æneas duce
profugi/ incertis sedibus uagabant/
Cumq; his ab origene agreste ge
nus hominum/ sine legibus/ sine im
perio liberum/ atq; solutum: hi post

quam in una moenia conuenere/ di
spari genere/ & dissimili lingua &
alij alio more uiuentes/ incredibi
le memoratu est q̃ facile coaluе
rint. Sed postq̃ res eos ciuibus
moribus/ agris/ aucta/ satis prospera/
satisq̃ pollens uidebatur/ sicuti ple
raq̃ mortalium habentur/ in uicia
ex opulentia orta est. Igitur reges
populiq̃ finitimi bello tentare: pau
cis ex amicis auxilio esse. Nam cete
ri metu perculsi apericulis ab erãt:
At romani domi militiaq̃ intenti
festinare/ parare/ alius alium horta
ri/ hostibus obuiam ire/ patriam li
bertatem/ parentesq̃ armis tegere. po
st ubi pericula uirtute põpulerant/
sociis atq̃ amicis auxilia portabant:
magisq̃ in dandis beneficijs/ quam
in accipiendis amicitias parabant. im
perium legittimum nomen impe
rij regium habebant: delecti quib

corpuſ annuſ infirmum ingenium
ſapientu ualidum erat/ rei publicę
conſultabant: hi uel ætate uel cu
rae ſimilitudine pref appellabantur.
Poſt ubi regium imperium qd in
itio conſeruandæ libertatiſ/ atq; auge
dæ rei publicę cauſa fuerat/ in ſup
biam dominationemq; ſe conuertit
immutato more/ annua imperia bi
noſq; imperatoreſ ſibi facere eo modo
minime poſſe putabant per licentiã
humanum animum inſoleſcere. Sed
ea tempeſtate coepere ſe quiſq; magiſ
extollere magiſq; ingenium impro
ptu habere. Nam regibuſ boni q; ma
mali ſuſpectioreſ ſunt: ſempq; hiſ alie
na uirtuſ formidoloſa eſt. Sed ciuitaſ
incredibile memoratu eſt adepta li
bertate quantum breui creuerit: tan
ta cupido gloriae inceſſerat. iam pri
mum iuuentuſ ſimul/ ac belli pati
enſ erat/ in caſtriſ per laborem & uſu

militiam discebat magisq; in decoris armis & militaribus equis quam in scortis atq; conuiuijs libidinem ha bebant. Igitur talibus iuuenis laborib⁹ solitus non locus ullus asper aut arduus erat: non armatus hostis formidolosus erat. Virtus omnia do muerat. Sed gloriae maximum certamen inter ipsos erat: sic quisq; hostem ferire murum ascendere conspici dum tale facinus faceret properabat. Ea diuitas eaq; bona famam & magnamq; nobilitatem putabant. Laudis auidi pecuniae liberales erant: gloriam in gentem, diuitiasq; honestas uolebant. Memorare possem quibus in locis maximas cop̃as hostium populus R. parua manu fuderit: quas urbes natura munitas pugnando coeperit: ni ea res longius nos ab incoepto traheret. Sed profecto fortuna in omni re dominatur: ea

res cunctas exlubidine magiſq; ex ue A
ro celebrat obſcuratq;.

ATHENIENSIVM reſgeſtæ
ſicuti exiſtimo latiſ amplę ma
gnificeq; fuere Verum aliquanto mi
noreſ q̄ fama ferūtur: ſed q̄ a
prouenere ibi ſcriptorum mag̃ in
genia/per terrarum orbem athenī
ensium facta pro maximis celebra
tur. Ita eorum / qui ea fecere uirtus + utaq; q fecer uirt
tanta habetur/quantum ea uerbis gra uerbis
præclara ingenia extollere potuere:
At populo Romano nunquam ea B
copia fuit: quia prudentiſſimuſ q̄ſ
que maxime negocioſuſ erat: Inge
nium nemo ſine corpore exerce
bat: Optimuſ quiſq; facere q̄ ꝯ
dicere: & ſua ab aliis beneficta la
udari/ q̄ ꝯ ipſe alios facta nar
rare malebat: Igitur domi militi
æq; boni moreſ colebantur: Mari
mā concordia/minima auaritia int̃

eos/ + bonūq; ipsos erat: tus bonum; apud eos no
legibus magisquam natura ualeba-
t: turgia / discordias simultates cum
hostibus exercebant; in supplicijs de-
orum magnifici: domi parci: in ami
cos fideles erant: Duabus his artib9
audatia in bello / ubi parum euene
rat aequitate seq; rem publicam ti
rabant: Quarum rerum haec ma
xima documenta ego habeo. quod
in bello sepius uindicatum est; qui
contra imperium in eos hostes pug
uerant: Quos tarditus reuocati o
praelio discessebant: qi — qui relin
querant signa / aut pulsi loco cede
re ausi erant. In pace uero / magis
qi — metu imperium agitabant
Et accepta iniuria ignoscere / qi —
persequi malebant: Sed ubi pro
labore atq; iustitia res publica cre
uit. Reges magni bello domiti: na
tiones fere / & populi ingentes ui

Siraſ Simultates

Saplia

Cuesaū cuib9 de uirtute certabāt:

pax Audaces bello

Iudicatū

exceſſerant: bello

beneficijs

igeti

subacti sunt. De karthagine. A

KARTHAGO emula roma
ni imperij à stirpe interijt.
cuncta maria terraeqꝫ patebant.
seruire ac miscere fortuna om
nia coepit. Quii laboresꝫ piculaꝫ
dubiasꝫ resꝫ atqꝫ asperasꝫ facile tolle
tauerant. hisꝫ otium / diuitiaeqꝫ alijs
optandę / ḥoneri miseriaeqꝫ fuere.
ḥgitur primo pecuniae / deinde
imperij cupido creuit. E aquasi
materiesꝫ omnium malosꝫ fuere.
Nam auaritia fidem / probitatem / B nāq;
caeterasqꝫ bonasꝫ artesꝫ subuertit. Pro
hisꝫ superbiam / crudelitatem / deosꝫ
negligere / omnia uenalia habere
edociuit. Ambitio multosꝫ mortalesꝫ Ambitio
falsosꝫ fieri subegit. Aliud clausuꝫ
in pectore / aliud in lingua prom
ptum habere. Amicitiasꝫ inimicitiasꝫ
non ex re / sed ex commodo exi
stimare. Magisqꝫ uultū qꝝ in

genium bonum habere. Haec o-
primo paulatim, crescere, inter, capio
dum uindicari. post ubi conta-
gio, hec quasi pestilentia inuasit. ciui
tas immutata est. imperium
ex iustissimo atq optimo, crude
le in tollerandum, factum est. ⁊
Sed primo magis ambitio, q̄
auaritia animos hominum exē
cebat. Quod tamen initium
uitium
proprius uirtuti erat. Nam glo
riam, honorem, & imperium, bo
nus & ignauus aeque sibi exopta
texoptabat
nt. Sed ille uera ua nititur. Huic
qua bonae artes desunt, dolis atq
fallacijs contendit. auaritia studi
um pecuniae habet. quam nemo
sapiens concupiuit. ea q̄ ueneni
fuens
malis imbuta, corpus, animumq
uirilem effeminat. Semp infinita, sēp
in satiabilis est. neq copia, neq in-
opia minuitur. Sed postquam Lu-

tius Sylla armis recepta re-pu- exbo
nis initijs malos euentus habuit.
rapere omnes trahere domum alius
alij agros cupere. Neq; modum
neq; modestiam uictores habere.
Sed crudelia q; facere in ciues fla
nora. Huc accedebat quod Lutius
Sylla exercitum quem in asia
ductauerat, quo sibi fidum face
ret, contra morem maios, luxuri
ose nimisq; liberaliter habuerat. lo
ca amena ac uoluptaria, facile mo
tio feroces animos militum molliue
rat. Ibiq; primum insueuit exercit⁹
populu. R. amare portare signa ta
bulas pictas uasa celata mirari. Ea
priuati ac publice rapere. delubra
spoliare. Sacra profana que omnia
polluere. Igitur hi milites postquā
uictoriam adepti sunt, nihil reli
qui uictis fecere. Quippe secunde
res sapientum animos fatigant. Ne

dum illi corruptis moribus uic
toriæ ob temperarent Postquam
bonori diuitiae esse coepere et
eas gloria imperium potentia se
quebatur hebescere uirtus coepit
Paupertas probro haberi Innoce
tia pro malivolentia duci coe
pit Igitur exclinuit iuuentute
luxuria atq; auaritia simul cu vna
superbia invasere Rapere consume
re sua parui pendere aliena cu
pere pudorem pudicitiam di
uina atq; humana promiscua ha
bere Nihil pensi neq; moderati
habere Opere pretium est cum
domos atq; uillas cognoueris in
modum urbium aedificatas Vi
sere templa deorum quæ nostri
maiores religiosissimi mortales fe
cere Verum illi de lubria deoru
pietate domos suas gloria decora
bant neq; uictis quicquam præt

iniuriae eripiebant licentiam. A
At hi contra ignauissimi homi
nes per summum scelus omnia
ea sotijs adimere quæ fortissimi
uiri uictores relinquerant: prom
de quasi iniuriam facere id de
mum esset imperio uti. Nam q
quid ea memorem quæ nisi his
qui uidere nemini credibilia sit.
A priuatis compluribus subuersos R
montes & maria constrata esse: qui t cõuertat qb' mihi
bus — mihi uidentur ludibrio fui
sse diuitiæ. Quippe quas honeste
habere licebat: abuti perturpitudi
nem properabant. Sed libido stu
pri, ganeæ, ceteriq; cultus non mi luxu
nor incessebat. Videres uiros mulie
ebria pati. Mulieres pudicitiam in
propatulo habere. Vescendi causa
terra mariq; omnia exquirere: dor
mire priusquam somni cupido ad
esset. Non famem, non sitim neq;

frigus/neq; nullam lasciuitudine
opiri. sed ea omnia luxu. anteq
pere. Hec iuuentutem ubi famuli
ŗef aref opef defecerant/ad facinora in
cedebant: Animus imbutus malis
artibus/haud facile libidinibus ca
rebat: Eo profusi' omnibus modis
aut quaestu/atq; sumptui dedituf erat.
in tanta itaq; & tam corrupta ciui
tate catilina id quod facillimum fa
ctum ratus erat/omnium flagiti
t facallimū erat oīum osorum atq; facinorosorum tanq;
ca stipatorum circum se cateruas ha
bebat: Nam quicunq; impudicus/
adulter/ganeo/alea manu/penne
uentre bona patria lacerauerat: qui
q; alimum ef grande conflauerant
47 quo flagitium aut facinus redime
rent/praeterea omnes undiq; par
atq: cide/sacrilegi/conuicti iudicijs/aut
profactis iudicium timentes: Ad hec
quos manus/aut lingua periurio/

aut ciuili sanguine alebat. Post
mō omnes quos q flagitium aē
egestas conscius animus exagita
bant. hi catilinæ proximi famili
aresq erant. Quod si quis etiā
a culpa uacuus in amicitiam ei?
incidebat/quotidiano usu atq;
illecebris facile par similisq; ceteris
efficiebatur. Sed maxime famili
aritates adōlescentium appetebat. qa
Eorum animi molles & ętate fluxi
dolis haud difficulter capiebant?
Nam ut cuiusq; studium exarta
te flagrabat/alijs scorta prebere/alijs
canes/atq; equos mercari. Postremo
neq; sumptui/neq; modestiæ suæ pā
cere/dum illos obnoxios fidosq; fa
ceret. Scio fuisse non nullos qui ita
existimarent iuuentutem quæ do
mum catilinæ frequentabat. Pas
honeste pudicitiam habuisse. Sed
ex alijs rebus magisquam id cuiq̄

compertum foret: hinc fama uule
bat: iam primum adolescens cati
lina multa nefanda stupra fecerat:
cum nobile uirgine: cum sacerdo
te dei uestae/ aliaq; huiuscemodi
contra ius fasq;. Postremo captus
amore aureliae horestillę cuius pre
terforma, unqua bonus laudauit:
qp ea illi nubere dubitabat/ time
ns prignum adultum aetate:
Procerto creditur necato filio ua
cuam domum scelestus nuptijs fe
cisse. Quae quidem res in primis
mihi uidetur causa fuisse facinoris
maturandi: Namq; animus impurus/
dijs hominibusq; infestus/ neq; uigi
lijs neq; quietibus sedari potetat: ita
conscietia mentem excita uexabat: igi
tur color eius exanguis/ fedi oculi/ mo
do citus/ modo tardus in cessus erat:
Prorsus in facie uultuq; uecordia e
in etat. Sed in iuuentutem quam

ut supra.

ut supra diximus illexerat/multis
modis mala facinora edocebat. Ex
illis testes/signatoresq; falsos/cõmo
dare/fidem/fortunas/pericula ui
lia habere. Post ubi eorum fama
atq; pudorem attriuerat/maiora
alia impetabat. Si causa peccandi
in presens minus suppetebat. Ni
hilominus in sontes/sicuti sontes/
circumuenire. iugulare. scilicet ne
per otium torpescerẽ manus/aut
animus. gratuito potius malus/at
q; crudelis erat. Quibus/terras ingens erat/
& q; plerisq; syllani milites. Largi
us suo usi/rapinarum & ueteris
victoriae memores/ciuile bellu
ex optabant. Opprimendę rei p. cõ
silium coepit: in italia nullus exẽ
citus erat. C. N. Pompeius in extre
mis terris bellum gerebat. Ipsi con
sulatum petendi magna spes erat.
Senatus nihil sane intentus tute

sonos
insons

Q

His amicas sociisq;
cõfisus catheline/
simul q; es alieni
ad psoluendum
p omnes

optinende

C.N. Pompei

c tranquillæq; res omnes etant. cs3
protsus ea Catilinæ oportuna ui
debantur: Igitur circiter kalendas
Iunias. L. Cæsare &. C. figulo con
sulibus/ primo singulos appellare/
hortari alios: alios tẽptare: opes
suas in patam rem. p. magna p̃
mia coniurationis edocere. Vbi sa
tis explorata sunt quæ uoluit/ in
unum omnes conuocat/ quibus
maxima necessitudo/ & plurimu
audatiæ inerat. Eo conuenere se
natorij ordinis. P. Lentulus sura/
P. Antonius. L. cassius Longinus/
C. cethegus. P. seruius. sylle seru
filius. L. uargunteius. Q. curi
us/ Marcus portius Lecca. L. bestia
Q. annius/ Præterea exequestri
ordine. M. fuluius nobilior. L. sta
tilius. P. gabinius capito/ C. corne
lius. Ad hoc multi ex colonijs/ et
municipijs/ qui domi nobiles

erant. Praeterea complures paulo occultius consilij huiuscemodi participes nobiles: quos magnificentissima dominationis spes hortabatur/ quibus inopia/ aut aliqua necessitudo. Caeterum iuuentus plerique: sed maxime nobilium inceptis catilinae fauebat. Quibus in otio uel magnifice uel molliter uiuere copia erat: Incerta pro certis/ bellum quibus pacem malebant. Fuere/ ea tempestate qui crederent/ M. Licinium crassum non ignarum eius consilij fuisse: quia C. N. Pompeium ipsi inimicissimum magnum exercitum ducebat. Cuius uis ope suo uoluisse dicitur contra illius potentiam crescere: simulque confisus si coniuratio ualuisset: facile apud eos se principem fore: sed antea item coniuratione pauci contra rem. p. in quibus catilina

fuit de q̃q̃ uerissime potero dica.

Lucio tullio & M. lepido con
sulibus. P. Antonius & P. Syl
la designati consules/ legibus am
bitus interrogati poenas decle
rant. Post paulo catilina pecu
niarum repetundarum reus/ pro
hibitus erat consulatum petere.
qp intra legitimos dies profiteri
nequiuerat. Erat eodem tempore
C.N. Piso nobilis adolescens su
me audaciæ/ egens/ factiosus/ quẽ
ad perturbandam rem publica
inopia/ atq; mali mores/ stimula
bant. Cum hoc catilina & Anto
nius circiter nonas decembris cõ
municato consilio parabant in
capitolio kalendis ianuarij. L. Co
ttam/ & Lucium torquatum con
sules interficere. Ipsi fascibus cor
reptis/ pisonem cum exercitu ad
optinendas duas hispanias mittere.

parabant ea re cognita rursus in
nonas februarias consilium cedis
trastulerant. iam tum non mo
do consulibus sed plerisq; Sena- senatoribꝰ
toribus perniciem machinaban
tur. Quod m catilina maturasset
procuria signum societ date. eo an
die post conditam urbem romā tā
pessimum facinus pro patratū
foret. quia frequentes armati cō nōdū
uenerant. ea res consilium dire
mit. Postea piso in citeriorem hi D.
spaniam quaestor propretore mi
ssus est. Adnitente. M. Crasso. q
eum infestum inimicum. C. N.
Pompeio cognouerat. neq; ta
men senatus inuitus prouintia
decretat. quippe fidum homine
ate publica procul esse uolebat.
simul quia boni ꝙ plures pre
sidium in eo putabant. Etiam tū ee
potentia pompeij formidolosa

erat: Sed ut Piso in prouintiam
ab equitibus hispanis quos in exẽ
citu ductabat iter faciens occi
sus est: Sunt qui ita dicunt im
peria eius iniusta, superba, crude
lia barbaros nequiuisse pati: Alij
fidosq; clientes uoluntate autem
equites illos C.M. Pompei ueteres fi
dosq; clientes uoluntate eius Pi
sonem agressos: nũq; hispanos pra
terea tale facinus fecisse: sed impe
ria seua multa antea perpessos: nos
eam rem in medio relinquimus:
de superiori coniuratione satis dictũ
est: Catilina ubi eos quos paulo an
te memoraui conuenisse uidet: ta
& si cum singulis multa sępe ege
rat: tamen iurẽ fore credens uni
uersos appellare: & cohortari: in ab
ditam ptem ędium secessit: atq; ibi
omnibus arbitris procul amotis,
orationem huiusce modi hãbuit:

A
aly aliter dicãt ggies
n
P
A
Tunc

"NISI virtus fidesq; uestra m. 2 A
satis spectata foret. ne quic-
quam res oportuna cecidisset.
spesq; magna / dominationis in
manibus frustra fuisset: neq; ego
pignauiam / aut uana ingenia /
incerta procettis captarem: sed
quia multis & magnis / tempesta
tibus uos cognoui fortes fidosq;
mihi / eo animus ausus est maxi
mum atq; pulcherrimū facinus
incipere: simulq; uobis eademq;
mihi bona / malaq; / esse intellexi. B
Nam idem uelle / atq; idem nolle /
ea demum firma amicitia est: Qz
ego q̄ mente agitaui / omnes iam
antea diuersi audiuistis: Caterū
mihi in dies magis / animus acce-
ditur / cum consicleto quae uitae
conditio futura sit / nisi nosmet
ipsos uindicemus in libertatem:
Nam postquam res publica in

Quid sit uera amicicia

/magisq;

paucorum potentium nutu atq; dictionem concessit: semper illus reges: tetrarce: uectigales q; esse populi: nationes: stipendia pendere: Cæteri omnes strenui: boni nobiles: atq; ignobiles: uulgus sui mus: sine gratia: sine auctoritate. His obnoxij quibus si res: p. uale ret: formidini essemus: Itaq; eis gratia: potentia: honos: diuitiæ: a pud illos sunt: aut ubi illi uolut: Nobis relinquére picula: repulsos: iudicia: egestatem: q; quisq; tande patiemini o fortissimi uiri: Non ne emori p uirtutem præstat: q; hanc miseram atq; inhonestam uitam: ubi alieno sue superbiæ ludi brio fuerit: perdedecus amittere: Verum enimuero per deum atq; hominum fidem testor Victoria nobis in manu sita est: Viget ætas: animus ualet: contra illis annis

atq; diuitijs omnia conseruere ꝺ: A
Tantumodo in coepto opus est: Cx
tera tes expediet. Et enim qs mõ
talium cui uirile ingenium est
tollerare potest: Illis diuitias supe
re quas profundunt in extruendo
mari & coequandis montibus: Nobis
tem familiarem, etiam ad neces
saria deesse: Et illos binas domos
aut amplius continuare: Nobis late
familiarem nusquam illum esse:
Cum illi tabulas, signa, torreuma B
ta emunt: noua struunt: alia
ædificant: Postremo omnibus mo
dis pecuniam trahunt: uexant: ti
dem summa libidine diuitias suas
uincere nequeunt: At nobis est do
mi inopia: foris alienum es: mala
spes, res multo asperior: demiq; quid
reliqui habemus praeter miseram
animam: Quin igitur expergiscimi
ni? En illa, quam sæpe optastis libẽ et capessite

c tas est. Preterea diuitiae decus gloria in oculis uestris sita sunt: fortuna ex omnia uictoribus praemia posiuit. Res tempus legestas belli spolia magnifica magis quam mea oratio uos hortentur. Vel impatore uel milite me utemini. Neque animus neq; corpus à uobis aberit. Hęc ipsa ut spero uobiscum una consul agam. ni forte animus me fallit & uos seruire magis quam impare parati estis. Postquam accepe ea homines quibus omnia mala abunde erant. Sed neq; res neq; ulla bona spes. illis tum et si quietam mouere tem publicam magna merces uidebantur. Tamen postulauere plerisq; ut praponeret. quae conditio belli foret. quae praemia armis peterent. Tum Catilina pollicetri coepit tabulas nouas. proscriptione locupletium. magistratus. sacerdotia. rapinas. aliaq; omnia quae bellum atq;

i pericula

A

n

puto

m

i ubiq; opus aut spei herent:

libido uictoꝛ̃ fert: Preterea esse dice-
bat in hispania citeriore pisonem: in
mauritania cum exercitu. P. sithiu
Nicerinum/ consilij sui participes: Pre-
tẽa petere consulatum. C. Antonii
quẽ sibi collegam fore sperabat: homi
nem familiarem/ & omnibus necessita-
tibus circũuentum: cũ eo se consule
initium belli agendi facturum: Ad
hõc maledictis increpabat omnes bo
nos/ suos& unumquemq; nominatim lau
dare: admonebat alium egestatis a
lium suae cupiditatis: complures peri
cula: aut ignominiae: Victoriae mul
tos syllanę/ quibus ea predę fuerat:
Postquam omnium animos alacres
uid&: cohortatus ut petitionem suã
curae haberent/ conuentum dimisit:
Fuere ea tempestate qui dicerent Ca-
tilinã oratione habita cum ad lusiu
tandum populares conscios sui scele
ris adiceret/ humani corporis sanguiẽ

4 Piso
P. Sitt' Nucerin'
C. Antonius
necessitudinib'
B
addiceret

C vino p̄mixtum impatiens circum
tulisse. Inde cum post execrationē
omnes degustassent, sicuti in solem
nib⁹ sacris fieri consuevit, dicitur a-
puisse suum consilium. Atq; eo di
ctāte fecisse, quo inter se magis fi
di forent, alius alij, tanti facinoris
conscij. Nonnulli ficta haec, & mul
ta alia praeterea existimabant, abhis
qui Ciceroīs invidiam, quae postea
orta est, leniri posse credebant a
trocitate sceleris eorum, qui poe
nas dederant. Nobis ea res pro ma
gnitudine patum compta est. Sed
in ea coniuratione fuit Q. Curius,
natus haud obscuro loco, facinori
bus atq; flagitijs co-optus: quem ce
sores ālienatu probri gratia amoue
rant. Huic homini non minor au
dacia, q̄ audatia: neq; po
terat reticere, neq; audebat: neq; sua
metipsa scelera occultare. Prorsus

necꝑ dicere necꝑ facere quicquam pen A
si habebat: Erat ei cum fuluia nobi
li muliere ſtupri uetuſ conſuetu
do: cui cum minuſ gratuſ eſſet/q̄
in opia minuſ largiri poterat/repe
te gloriaſ/matiā/montesq̄ polli
cer̄ coepit: & minari interdum fer
ro niſi obnoxia foret: Poſtremo fe-
rotiuſ agitare cꝰ — ſolituſ erat:
At fuluia ex ſolertia cutiꝰ/cauſa fuluia romana
cognita/tale piculum rei.p. haud mag̃ ſoller̄ q̄
occultum habuit: Sed ſublato au caſta
ctore de coniuratione catilinae/q̄ B.
& quo modo audierat/compluribuſ
narrauit: Ea res in primis ſtudia ho-
minum accendit ad conſulatum
mandandum. M. Tullio ciceroni. M. T. Cicero
Namq̄ ātea pleraq̄ nobilitaſ inui
dia eſtuabat: & quaſi pollui conſu
latum credebant/ſi eum/quamuiſ
egregiuſ/homo nouuſ/adeptuſ foret:
Sed ubi periculum aduenit/in

Comitia

M. Tulli
C. Antoni } Cos

uidia atq; supbia post fuere: Igitur
comitijs habitis consules declara
tur: M. Tullius & C. Antonius: qd
factum primo populares conju
rationis concusserat: Neq; tame
furor catilinæ minuebatur: sed
in dies plura agitare: arma per
italiam oportunis locis parare: pe
cuniam suam/aut amicoꝝ fide
suam
tuã Tesule Manlius sumptam mutuo/fesulas ad quedaz
malium portare: qui postea prin
ceps fuit faciundi belli: Ea tem
pestate plurimos hominꝫ cuiusq;
generis asciuisse sibi dicitur:
Mulieres etiã aliquot/ quæ primo
in gentes sumptus stupro corporis
tolerauerant: Post ubi ætas tan
tumodo quæstui neq; luxuriæ mo
dum fecerat/ es alienum grande
conflauerant: per eas se catilina
credebat posse seruitia urbana sol
licitare: Vrbem incendere: uiros

eas uel sibi adiungere/ uel inter A
ficere: Sed in his erat sempronia Sempronia audax
quæ multa sæpe uirilis audati
ae facinora commiserat: Hæc mu
lier genere/ atq forma/ præterea
uiro/ atq liberis/ satis fortunata
fuit: litteris græcis/ atq latinis do
cta: psallere: saltare: canere: elegā
tius quam necesse est alicui pro
bæ mulieri: multaq alia quæ in | nstrumenta luxurie
strumenta luxuriæ sunt; Sed erat agebat:
riora semp omnia cũ decus
atq pudicitia fuere: pecuniae B
an fama minus parceret/ haud
facile discerneres: libidine sic ac
censa erat/ ut sæpius peteret ui
tos/ cũ ipsa peteretur a uiris: ãnhac
Sed ea sæpe antea ac fidem pro
diderat:/ creditum abiurauerat/:
ceteris conscia fuerat: Luxuria atq
inopia præceps abierat: Verum in
genium eius aut absurdum/ posse

uersus facete: locum mouere: set
mone uti ut modesto uel molli: uel
procaci. Prorsus multę facetiæ mu
ltusq; lepos inerat. His rebus ita
compatis catilina nihilominus
in proximum annum consula-
tum petebat. Spetans si designa
tus foret consul facile se eruolu
tate Antonio usurum. Neq; inte-
rea quietus erat sed omnibus o
modis insidias ciceroni parabat.
Neq; illi tamen ad cauendum
doli⁹ aut astutiæ deerant. Namq;
a principio sui consulatus multa
pollicendo per fuluiam / effecerat /
ut. Q. Curius de quo paulo an-
te memoraui consilia catilinæ
sibi proderet. Ad hoc collegam
suum Antonium pactione pro
uinciæ cōm propiuerat / ne contra rē
p. dissentiret: circum se præsidia
amicoꝝ / atq; clientium / occulte

habebat: Postquam dies cōitionis A
uenit & catilinae neqs petitio-
nes/neqs insidiae quas consuli
fecerat/prospere cessere: consti
tuit bellum facere: & extrema
omnia experiri: quoniam q̄ oc-
culte tentauerat aspa/fedaqs e
euenerāt: Igitur. C. Mālium fe- C. Mālius
sulas: atqs in eam partem etru
rie/septimum quendam camer Septim' camer.
tem in agrū picenum: C. Iuliū C. Julius
in appuliam misit: Praterea aliū Ager picen'
alio: quem ubiqs opportunum si Apulia
bi fore credebat: Interea Romę B
multa simul moliri: consuli in cū alijs
sidias tendere: incendia parare:
opportuna loca cum armatis ho
minibus obsidere: ipse cum telo
esse: Item alios iubere: hōtari: uti
semp intenti paratiqs essent: dies
noctesqs festinare: uigilare: neqs
in somnijs/neqs labore/ fatigari:

c Postremo ubi multa agitanti
nihil procedit: rursus in tē
pesta nocte principes coniu
P. Antonius M. Porcalleca, rationis conuocat P. Antm. M. P. Lec
cam: ibiq; multa de ignauia
eorum conquaestus docet se c.
mālium praemisisse ad eam +
multitudinem, quam ad ca
pienda arma parauerat: Item
alios in alia oportuna loca, qui
/ bell initium, facerent: seque ad exē
citum proficisci cupere: si pri
us Ciceronem oppressisset: eū
suis consilijs multum officere:
igitur praeteritis ac dubitanti
7 bus cæteris C. cornelium equef
C. Cornelij L. Varguteius romanum operam suam polli
citus, & cum eo. L. uargunteius
/ spa senator: constituere ea nocte +
paulo post cum armatis homi
nibus, sicuti salutatum in troi
re ad Ciceronem: Ac de inpro +

uiso dom ſuã impatum confode A
re ſed. Q. Curius ubi intellexit
quantum periculum conſulı im
pendebat propere per fuluiam ci
ceroni dolum qui parabatur/enu
tiat: Ita illi ianua prohibiti/tanti
facinus fruſtra ſuſceperant: Interea
Mãlius in etruria plebem ſollici
tare: egeſtate ſimul/ac dolore/in
iuriã/nouarum rerum cupidam:
ꝙ Sylle dominatione agros bonaq;
omnia amiſerat: Præterea latrones B
cuiuſq; generis ſollicitabat/quorũ
in ea regione magna copia erat: ✠
Nonnullos ex ſyllanis colonijs quib⁹
libido atq; luxuria/ex magnis rapi
nis nihil reliqui fecerant: Ea cum
Ciceroni nuntiarentur/ancipitima
lo permotus/ꝙ neq; urbem abinſi
dijs priuato conſilio ſatis longius
tueri poterat/neq; exercitus mali ✠
quantus aut quo conſilio foret/ſatis

compertum habebat: tem ad sena
tum referri: am antea uulgi tu
moribus exagitatam: itq; ꝺ ple
runq; in atroci negotio fieri so
let: senatus decreuit: ut darent
operam ——— consules: ne quid
res publica detrimenti caperet:
Ea potestas per senatum more to-
mano magistratui maxima per
mittitur: exercitum parare: bellu
gerere: cohercere omnib⁹ modis
sotios: atq; ciues: domi militiæq;
imperium atq; iudicium sum̃uz
habere: Aliter sine iussu populi
nulli earum rerum consuli ius
est: Post paucos dies: L. semius sena
tor in senatu litteras recitauit: quas
fesulis allatas sibi dicebat: in quibus
scriptum erat. C. Mālium arma
cepisse cum magna multitudine
ante sextum diem kalendarum
nouembriū: simul id quod in tali

re fieri.

re-fieri solet: alij portenta: atq; pro A
cligia nuntiabant: Alij Conuentus
fieri: arma portari capue: atq; in
apulia seruile bellum moueri.
Igitur senatus decreto. Q. mar Q. Martius
cius rex fesulas. Q. Metellus cre Q. Metell' creti
ticus in appuliā/ circunq; ea loca
missi sunt: Hi utriq; ad urbem ro-
mam impatores erant impediti/
ne triumpharent/ caluumpnia pa-
cicos/ quibus omnia honesta/ uide- /atq; honesta
dere mos erat: Sed pratores. Q. B
Pompeius ruffus capuam: Q. Me
tellus celer in agrum picenum:
Hisq; pmissum est/ uti pro tem
pore/ atq; periculo exercitū comp
arent: Ad hoc si quis indicasset de
coniuratione quę contra rem. Pu
facta erat/ premiū decreuere: sester orta
tia quinquaginta milia: seruo li
bertatem & centum sestertia/ item
q; decreuere uti gladiatoriæ fami- / libero ipunitatē
liae. ei/ rei/ et ducēta
milia sexterta-

capuam & in carteta municipia di
ſtribuerentur: pro cuiuiſcꝫ opibuſ:
tomꝛ p totam urbem Vigiliæ cre
brꝛ haberentur: His ꝫ minoreſ ma
giſtratuſ prꝛeſſent: quibuſ rebuſ
permota ciuitaſ atꝫ immutata ur
biſ faciem erat: ex ſumma lęti tia/ atꝫ
Laſciuia/ quae diuturna quieſ pe
perat: repente omniſ triſtitia in ua
ſit: feſtinare: trepidare: neꝫ loco/ neꝫ
cuiquam homini ſatiſ creclere: neꝫ
bellum gerere: neꝫ pacem habere:
ſuo quiſꝫ metu pericula metiri:
Ad hoc mulieres quibuſ rei publi
ce timor inſolituſ inceſſerꝛa ꝑmag
tudinem belli/ timor inſolituſ inceſ
ſerat: Afflictare ſeſe: manuſ ſuppli
ceſ ad cęlum tendere: miſerari par
uoſ liberoſ: rogitare deoſ: omnia pa
uere: ſuꝑbia atꝫ delicijſ omiſſiſ/ ſibi
patriꝛꝫ diffidere: At catelinae cru
delis animuſ eadem illa mouebat:

tam & si praesidia parabantur:
& ipse plantia lege interroga
tus erat a. L. paulo: postremo dis
simulandi causa/ et se expur
gandi/sicut furgio lacessitus fo
ret/in senatum uenit: Tum M.
Tullius consul/siue praesentia ti
mens/siue ira comotus/oratione
habuit luculentam/atq; utile
reipu: quā postea scriptam edi
dit: Sed ubi ille assedit/catilina
ut erat paratus ad dissimulanda
omnia/demisso multu/uoce sup
plici/postulare à patribus coepit/
ne quid de se temere crederent:
ea familia se ortum dicebat/ita se
ab adolescentia uitam instituis
se/ut omnia bona in spe habe
rent: ne existimarent sibi patri
cio homini/cuius ipsius/atq; ma
iorum plurima benefitia in ro
manam plebem essent/pditaque

publica opus esse: cum eam ser
uaret: M. Tullius in quilinus ci
uis urbis romae: Ad hōc male
dicta alia cum adderet/ obstre
pere omnes: hostem atq; parri
cidam uocare: Tum ille furibū
dus/ in qt: quonia quidem cir
cūuentus ab inimicis pcepsagor:
incendium meū/ uestra cūuia
extinguam: deinde se ex curia
domum propipuit: Ibiq; multa
secum uoluens/ qi neq; cōsili
i insidiæ procedebant/ & abin
cendio intelligebat urbem uigi
lijs esse munitam: Optimum fac
tu[illegible] catus/ uel credens exercitū
augere: Ac priusq; Legiones scri
berentur/ multa ante capere/ quæ
bello usui forent: Nocte intempe
sta[illegible] cū paucis in manliana ca
stra profectus est: Sed cethego/
atq; lentulo/ cæterisq;/ quos cōg

Cethegus
Lentulus

uerat próptam audatiam mā A
dat/quibuſ rebuſ poſſent/opeſ .modi
factionis cōfirment: in ſidiaſ cō
ſuli maturent: eedem: in cen
clia: aliaq; belli facinora parent:
ſeſe prope diem cum magno +
exercitu ad urbem acceſſuri:.
Dum/ romę gerūtur/ Caiuſ Mā /. hęc
lius ex ſuo numero legatoſ ad
Martium regem mittit/ cum
mandatis hiſmodi. Legatio manlij
DEOS hominesq; teſtamur B.
o imperator noſ arma neq;
contra patriam cepiſſe/ neq; q
piculū aliſ faceremuſ: ſed uti
corpora nra abī iuria tuta fo
rent: qui miſeri egenteſ/ uiole
tia atq; crudelitate feneratoꝝ/ rūſ
plericq; patria/ ſed omneſ fama/
atq; fortunis expetteſſimuſ: Ne- Exps fama
q; cuiq; noſtrū licuit more
maioꝝ lege uti: Neq; amiſſo pa

trimonio liberum corpus habẽ
tanta sęuitia feneratoru/ atq;
praetorus fuit: Sępe maiores nost
miserti romanę plebis decretis
suis inopiæ ciuis opitulati sunt:
Ac nouissime ⁊ memoria nr̃a
propter magnitudinem, erisali
ni uolentibus omnib bonis/
argentum er cõi ere solutũ est:
Sæpe ipsa plebs aut dominã
di studio permota: aut superbia
magistratuũ/armata à ptribꝫ se
cessit: At nos nõ imperiũ/neq; di
uitias petimus/ quarũ rerũ cau
sa/bella atq; certamina omnia
inter mortales sunt/ Sed libertã
tem qua nemo bonus nisi simꝫ
cũ anima amittit: Te atq; sena
tum obtestamur/ ut cõsulatis mi
seris ciuibus: legis presidiũ/ qđ ini
quitas pretoris eripuit/ restituatis:
ne ue nobis eaꝫ necessitudinem im

ponatis/ut quaetamus quonamo- A
do maxime ulti sanguinem no-
strum/pereamus/Ad hæc. Q. ·Q· Martii
Martius rex respondit/si quid responsio
a senatu petere uellet ab armis
discedant: roma supplices profi
ciscantur: ea mansuetudine/atq;
mia dicebat senatu populi Roma-
ni semp fuisse/ut nemo unqua
ab eo frustra auxiliu petiuerit:
At Catelina extinere plerisq; con-
sularibus/Preterea cuicq; optimo B
litteras mittit/se falsis criminib;
circumuentu: quonia factioni ini-
micos resistere nequerit/fortunæ
cedere: massiliam in exiliu profi-
ciscit: non quo sibi tanti sceleris cō
sciuus esset/Sed uti res publica quie
ta foret: ne ue ex sua cōtentione
seditio oriretur: Ab his longe diue-
sas litteras. Q. Catullus in senatu ·Q· Catulus
recitauit: quas sibi sub noie Catē-

linæ redditas dicebat: Earum exem
plum infrascriptum est: Lutius
Catilina Quinto catullo saluite:

GREGIA tua fides te co
gnita / grata mihi / in mes
magnis periculis fiduciam comenda
tioni meae tribuit: Quam obre
defensione in nouo consilio non
statim pare: satisfactione ex nulla
conscientia / de culpa proponere de
creui: Quam mediusfidius uera licet
cognoscas: iniurijs contumelijsq; co
ercitus / q; fructu laboris / industriae
aeq; mex priuatus / statum dignita
tis no obtinebam / publica miseto
rum causa pro mea consuetudine
suscepi. Non quia est alieni sumptu
meis nominib; / ex possessionibus
soluere non possem / cui alienis no
minib; liberalitas aureliæ orestillæ
suus / filiaeq; copijs psoluieret: Sed q
non dignos homines honore hone-

ſtatoſ uidebam: mecꝫ falſa ſuſpiç A
tione alienatu eſſe ſentiebam.
Hoc nomine ſatiſ honeſtaſ ſpeſ
pro meo caſu reliquæ dignitatiſ
coſeruandę ſum ſecutuſ: Plura
cu ſcribere uellem, nutiatum eſt
mihi uim parari: Nunc oreſtill-
am tibi comendo: tuęꝫ fideı tra
do, ut eam ab iniuria defendaſ,
p liberoſ tuoſ, aueto. Sed ipſe poſt / rogatuſ
paucoſ dieſ comoratuſ apud Ca-
ium flamineū in agro ueatino, ꝙ
dum iu ciuitatem antea ſollicita
tam, armiſ exornat, cu faſcibuſ atꝫ
aliſ inſignibꝫ imperij in caſtra ad
Mālium cotendit. Hæc ubi romæ
compta ſunt, ſenatuſ Catillinam
& Mālium hoſtes iudicat. Cæteræ
multitudini diem ſtatuit, ante
ꝙ3 ſine fraude liceret ab armiſ di-
ſcedere, uti coſuleſ delectum ha
beant. Antoniuſ cu exercitu Catili / nam / quam
/ pretē rerum capitaliū con-
dēnatoſ. Pretea
decernit

C psequi matuuet. Cicero urbi sit pñr-
Ambi lidio. ea tẽpestate. impium populi
Romani multo maxime miserabile
uisum est. cui cũ ad occasum abor-
tu solis omnia domita armis pare-
rent. domi otium atq; diuitiae quę
prima mortales putant. Affluerent
fuere tamen ciues qui seq; rem q;
pu. obstinatis animis ꝑditum iret.
Nanq; duobus senatus decretis ex
tanta multitudine. neq; pręmio
D inductus cõiurationem patefece-
rat: neq; ex castris catilinæ quisq;
discesserat omnium. tanta uis mor-
bi. atq; uti tabes pletosq; ciuium
animos inuaserat. Neq; solum illis
aliena mens erat. qui conscij cõiu
rationis fuerat. sed omnino cuncta
plebs accensa rerum nouarũ stu
dio Catilinæ incepta probabat.
Id adeo more suo uidebatur facere.
Nam semp in ciuitate quibus opes

Plebs rerũ nouarũ studio accẽsa.

nullæ sunt bonis in uident: malos A
ex tollunt: ueteta odere: noua ex
optant: odio suarum rerum mu
tari oia student: Turba atq; sedi
tionib⁹ sine cura aluntur: quonia
egestas facile habetur sine dano:
Sed urbana plebs ea tẽ⁹ praecepi
erat de multis causis: Primũ om
nium qui ubiq; probro atq; pe
tulantia maxime praestabant: Ite
aly p de decora patrimonijs amis- B
sis: Postremo omnes quos flagitiu
aut facinus de domo expulerat:
hi romam sicut aqua insentina
confluxerant: Deinde multi me
mores syllanę uictoriæ q; ex ore
gatis militib⁹ alios senatores/ alios ita diuites
debant/ aetatem agerent: sibi q; / ut regis uictu atq;
q; si in armis foret ex uictoria ta cultu
lia sperabat: Praeterea iuuentus
quæ in agris manuũ mercede in
opiam tolluie tolerauerat/ priuatis

c atq; publicis largitionibus excita-
ta iurbanū otium in grato labo
ri prætulerat. Eos atq; alios om-
nes p̄ublicū m̄alū alebat. Quo
minus mirandū est homines
egentes malis moribus, maxima
spe, rei publicę iuxta, ac sibi con-
suluisse. Præterea quorū victo
ria Syllæ parentes proscripti bo
na erepta: tuis libertatis immi
nutū erat: hi haud sanę alio ani-
mo belli euentū exoptabant. expectabat
Ad hoc quicūq; aliarū q̄ssena-
tus partium erat, coturbare ite
publicā, quia minus valere ipsi
malebant: Id adeo mali post-
multos ānos in ciuitatem reuē
terat. Nam postquā C. N. pom- C. N. Pompeio
peio, & M. Crasso cōsulibus tribu M. Crassus
nitia potestas restituta est: ho-
mines adōlescentes summam po-
testatem nacti, quibus ætas

animusq; fetox etat: cepere se A
natum criminando plebem
exagitare: Deinde largiendo
atq; pollicitãdo magis incende
re: Ita ipsi clari potentesq; fie
ri. Contra eos summa opere nite
batur plebsq; nobilitas/ senat⁹ sub
specie/ pro sua magnitudine. Nsa
q; uti paucis uerum absoluam/
post illa tempora/ qui cũq; rem B
publicam honestis nominibus agitauere:
alij sicuti populi iura defende
rent: pars quo senatus auctori
tas maxima foret: bonũ publi
cum simulantes/ pro sua quisq;
potentia certabat: neq; illis mo
destia neq; modus cõtemptiõis
erat: Vtriq; uictoriam crudeliti
exercebant: Sed postq; Cneus
Pompeius ad bellum maritimũ
atq; mitridaticũ missus est/ ple
bis opes imminutę sunt: paucoꝝ

·CN· Pompeꝰ
ꝑ Mitridate

potentia creuit: Hi magistratus
protimtas aliaq; omnia tene
re: ipsi in noxij florentesq; sine
metu aetatem agere: carteroq;
iudicijs terere: quo plebē in
magistratu placidius tractaret:
Sed ubi primū dubijs rebus
nouandis spes oblata est: uetus
certamen animos eorū ārexit.
D Qui si primo praelio catilina su
perior/aut aequa manu discess
isset: profecto magna clades
atq; calamitas rem publicā op
pressisset: neq; illis qui uictori
am adepti forent/diutius ea
uti licuisset: quin illis defessis
& exanguibus/qui plus posset
impiū atq; libertatem extor
quer: Fuere tamen extra con
iurationem complures qui in
initio ad Catilinā profecti sunt:
bus In quibus erat Fuluius sena-

terere

Fuluius s. f.
iussu pris necat?

toris filiuſ: quē retractū ex itine
re parens necari iuſſit: Hiſde
tēporibꝫ Romae, Lentuluſ ſicuti
Catilina praecepat: quoſcūqꝫ ma
liſ moribuſ aut fortuna nouiſ
tebꝫ ydoneoſ credebat: hīs coꝫ ſo
lum ciuēſ, ſed cuiuſcūqꝫ modi
genuſ hominū: qꝫ modo bello
uſui forent: Igit. P. umbreno ⁊
cuidam negotium datuti lega
toſ allobrogum requirat: coſqꝫ
ſi poſſet ad ſotietatē belli impel
lat: exiſtimans eoſ publice pri
uatimqꝫ ære alieno oppreſſoſ
eſſe: Praeterea qꝫ naturaliter ges
gallica bellicoſa erat: facile eos
manſ ad tale cōſiliū adduci ⁊
poſſe: Vmbrenuſ qꝫ in gallia ne
gotiatuſ erat: pleriſqꝫ principi
buſ ciuitatū notuſ erat: atqꝫ eoſ
nouerat: Itaqꝫ ſine mora ubi pri
mum legatoſ in foro cōſpexit ⁊

A

aut pē aut per alios ſolliciabat:

P. Vmbrenuſ

legati allobrogū

B.

cet

per cunctatus paucā de statu
ciuitatis & quasi cōdolens eius
casui, requirere cepit: que exitu
tantis malis sperarent: Postq̄
illos uidet quaeri de auaritia
magistratuū accusare senatū,
q̄ in eo nihil auxilij esset:
miseriis suis remediū mortem
expectare: At ego inquit uobis
si modo uiri esse uultis rationē
ostendam, qua tanta mala ista
effugiatis: Haec ubi dixit allo-
brogesīmaximā spem adduc-
ti, ūmbrenū orare coeperunt:
ut sui misereretur: nihil tam
asperum, neq̄ tam difficile esse,
quod non cupidissime facturi
essent: Dum ea res ciuitate ere
alieno liberaret: Ille cos in clo-
mium decij bruti p̄ducit: quod
foro propinq̄ erat: neq̄ aliena
cōsilij, propter semproniam: Na

Decī Brutus
Sempronia

tum brutus Roma abeat: Pterea A
terea Gabinii arcessit/ quo ma Gabinius acc
ior auctoritas sermoni in esset
Eo presente coiuratione — apit:
& nominat sotios: praeterea mul
tos cuiusq; generis in noxios/ quo
legatis animus amplior esset: De
inde eos pollicitos opam suam
domū dimittit: Sed allobroges
diu incerto habuere/ quid nam
cōsilij caperent: In altera pte erat
es alienum: studiū belli: magna
merces in spe uictoria: At in alte R
ra parte maiores opes: tuta cōsilia:
certa premia/ pro incerta spe: Haec
illis uoluentibus/ tandem uicit
fortuna rei publicę: Itaq; Q. Fabio Q. Fabi' sanga
sangę cuius patrocinio ciuitas
plurimū utebat/ rem omnē uti
cognouerant/ apiunt: Cicero p san
gam cognito cōsilio legatis prae
cepit/ ut studium coiurationis

C uehementer simulent: Cæteros
adeant: bene polliceantur: clemẽ
opam/uti eos q̃ maxime ma
nifestos habeant ¶ Hisdem fere
tempor⁹ibꝫ in gallia citeriore/
Gallia citeriõ Ulteriorq; Ager picenus Brutia Apulea, atq; ulteriore/ item in agro Pice
no/brutia/atq; in apulia/motus
erat: Nam illi quos paulo ante
Catilina dimiserat/in cõsultẽ
ac ueluti per clementiam cun
cta simul agebant: nocturnis cõ
D siliis: armorũ atq; telloꝝ por
tationibꝫ: festinando: agitando
omnia: plus timoris q̃ — picu
li effecerant: Ex eo numero Q.
Q. Metell⁹ cele Metellus celer praetor cõplures ex sententia cõsulis/ causa cog-
senat⁹ consulto nita/in uincula coiecerat: Item
in citeriore — gallia Caius Mu
C. Murena rena/qui ei prouintiã legatus
pręerat: At Romae Lentulus
Lentulus cum caeteris qui principes con

uirationis erant/patisut uidebat A
magnis copys/constituerat uti
cū catilina in agrum Fesulanū
cū exercitu uenisse. L. Bestia
tribunus plebis cōtione habita
quereretur de actoib⁹ Ciceronis: bel-
liq; grauissima Inuidiam opti-
mo consuli imponeret: Eo signo
dato: proxima nocte ceteri mu
ltitudo cōiurationis/suū quisq;
negotium exequeretur: Sed ea B
diuisa hoc modo dicebantur: sta
tilius & gabinus uti duodecim
simul oportuna loca urbis cuz
magna manu incenderent: quo
tumultu facilior aditus ad con
sulem/caeteros q; quib⁹ insidiæ
parabantur/fieret: Cetegus tamen
Ciceronis ob sideret: cumq; ui ag
grederetur: alius autem alium:
Sed filij familiarū/quorū ex no
bilitate maxima pars erat/pentes

L. Bestia

Statilius
Gabinus

Cethegus

Horedu didu

interficerent: simulq; cede& in+
cendio ꝑculsis omnibus/ada
tẽlinam erũperent: Inter hec
parata atq; decreta/ceteq; sep
querebatur de ignauia lotioriꝫ:
dicens illos dubitando & dilp
latando/magnas oportunitates
corrũpere: facto non cõsul_to in
tali periculo opus esse: Se o
si pauci adiuuarent/Langueti
bus alijs/impetum in curia fac-
turum: Natã ferox/uehemens
manu promptus erat: maximũ
bonum in celeritate putabat:
Sed allobroges ex ꝓcepto Ci
ceronis ꝑ gabinium ceteros con
ueniunt: ab Lentulo/cetego/stati
lio/item cassio/postulant iusiu
randum/quod signatum ad ci
tes pẽfetant: aliter haud facile
eos ad tantum negotium impe
lli posse: Ceteri nihil/suspicates
dicebat
/doli
dare cassius

dant: Cassius uero semet eo ue-
turum breui tempore pollice-
tur: ac paulo ante legatos ex
urbe proficiscitur: Lentulus cu
his titum uulturtiu quendam
crotoniensem mittit: ut allo-
broges antequa domu pgere-
nt: cu Catilina data/atq; accep-
ta fide/societatem belli cofirma-
rent: ipse uulturtio litteras ad
Catelinam dat: Quarum exe-
plum infra scriptum est. Lxe lentuli

QVIS sim ex eo que adte
missi cognosces: fac ut cogi-
tes in quanta calamitate sis: & me
mineris te uirum esse: coside-
res quid tua ratione postu
lent: auxilium petas ab omib⁹/
etia ab infimis: Ad hec mada-
ta uerbis dat/cu abstenatu hostis
iudicatus sit/quo cosilio ser seruita
uita repudiet: In urbe patra oia

esse quæ iusserat: ne cunctetur ipse propriùs accedere: His rebus ita actis constituta nocte qua profiscerentur: Cicero plegatos cuncta edoctus: Lucio ualerio flacco & caio fronteio prætoribus imperat: ut in ponte milui pinsidias allobrogum comitatus deprehendant: Rem omne aperit cuius gratia mittebantur: cæteta uti facto opus sit: ita agant: præmittit illis homines militares: sine tumultu præsidijs collocatis: sicuti præceptum: occulte pontem obsidunt: Postquã ad id loci legati cũ multitudine uenerunt: & simul utrinq; ingens clamor exortus est: Gallicito cognito consilio sine mora prætoribus se tradunt: Vulturtius primo cohortatus cæteros gladiose a multitudine defendit: Deinde ubi à legatis desertus cæ-

Lucius Valerius
C. Protinius
Mons Milui
D
exat
spatiũ

est: multa p[1]tus de salute sua/prō A
tantium obtestatus/erat ep—
ei notus erat: Postremo timidus/
ac uitæ suæ diffidens/uelut ho
stibus sese prætoribus dedit. &
Quibus rebus confectis/omnia
propere p nuntios cōsuli declara-
rantur: At illum ingens cura atq;
lætitia simul occupauere: Naz
letabatur intelligens cōiuratio
ne patefacta/ciuitatem [2]periculis B
ereptam esse: Porro autem an-
xius erat dubitans in maximo
scelere/tantis ciuibus deprehē-
sis/quid facto opus eēt: poenam
illorum sibi oneri: impunita-
tem rei publicę p diuīdę causaz
fore credeba t: Igitur confirma-
to animo uocati ad se iuuē/ Le/Cethegū
Cetegum/Statilium/Gabinium/ Statilium
Itēq; Cepariū quēdam tracinē- Gabinium
sem/qui in appuliam ad cōcitanda Cepariū

C seruitia proficisci parabat: Cæte
ri sine mora ueniunt: Cæparius
nam is paulo ante domo egres-
sus & cognito inditio ex urbe
profugerat: Consul Lentulum
eo quod prætor erat ipse manu
tenens in senatum perducit: Re
liquos cū custodibus in ædem
concordiæ uenire iubet: Eo se-
natum aduocat: magnaq; freque
tia eius ordis uulturtium cū
D legatis introducit: flaccum præ
torem scrinium cū litteris quas
a legatis accepat: code afferre iu-
bet: Vulturtius interrogatus de
itinere & de litteris: Postremo qd
aut de qua causa consilij habuis-
set: primo fingere alia ac dissimu
lare de coiuratione cœpit: Post
ubi fide. p. ca. data dicere iussus est:
omnia uti gesta erant aperit: do
cet q; se paucis ante diebus a gabi
nio.

& cæpario ſocium aſcitum eſſe: nihil
amplius ſcire q̄m legatos: tantum
modo ſe audire ſolitum ex gabinio.
L. Antonium/ ſeruiuſy-lam. L. quarquantem/ & multos alios
præterea ꝛca cōiuratione eſſe: Eadem gallı fatentur: Ac romani lentulum diſſimulantem coarguunt: præter litteras de ſermonibus quos ille habere ſolitus erat. ex libris ſybillinis regnum romæ tribus cornelijs portendi: ſyllam atq; cinnam ante/ſe tertium eſſe/ cui fatale urbis potiri foret. Præterea ab incenſo capitolio illum eſſe nuge-
ſimum annum/ quē ſæpe prodigijs aruſpices reſpondiſſent/ bello ciuili cruentum fore: Igitur
pplectis litteris/ cū priuſ omnes ſua ſigna cognouiſſet/ ſenatus decreuit/ uti abdicatus amagiſtratu

xxx.

P. Letul' spiter' edilis

Q. Cornifici

C. Cesar

M. Crasso

Gn. Terenti) Senatoris

c Lentulus: Itemq; ceteri in liberis custodijs haberentur: Itaq; lentulus. P. lentulo spinteri/quum tum edilis erat: Cethegus. Q. cornificio: Statilius. C. Cæsari: Gabinius Marco crasso: Cepharius (nam paulo ante ex fuga retractus erat) Cneo Terentio senatori traditur: Interea plebs coniuratione patefacta/ quę primo cupida & nouarum rerum nimis bello fauebat: mutata mente catilinae consilia execrari: ciceronē ad cęlum tollere: ueluti ex seruitute erepta/ gaudium atq; lętitiam agitabat: Nanq; alia bella facinora/ prædę magq; detrimento fore: Incendium uero crudele/ immoderatum/ ac sibi maxime calamitosum putabat. Quippe cui omnes copiae in usu cotidiano & cultu corporis erant: Post

eum diem quidam Lutiuſ tar L. Tarquinius
quiniuſ in ſenatū adductuſ A
erat: quem ad Catilinam profi
ciſcentem retractū exitinere
arebant: Ut cū ſe diceret iudica
turum de cōiuratione ſi fides
publica data eſſet: iuſſus a con
ſule dicere ea quæ ſciret: Eade
ferè quę titus uultureius de
patriſ incendiis/de cæde bonoꝝ/
de itinere hoſtium/ſenatum
edocet: Præterea ſe miſſum a Mā B/
co Craſſo/qui Catilinae nūtiaret/
ne eum lentuluſ/atq; Ceteguſ/
aliiq; ex cōiuratione deprehe
ſi terreret: eoque magiſ pro
pāraret ad urbem accedere/
quo & cæterorum animoſ re
ficeret/& illi faciliuſ a periclu
lo eriperentur: Sed ubi tarq
niuſ Craſſum nominauit ho
minem nobilem/maxis diui
tijs:

c ſumma potentia: Alij rem incre
dibilem tatiſtam & ſi pars uer
exiſtimabant/ tamen quia inta
li tempore/ tanta uiſ hominiſ
magiſ leniuda qꝫ exagitanda
uidebatur: Plerisq; Craſſo expri-
uatiſ negociſ obnoxij/ coclа
mant/ tarquinium Indicem fal-
ſum eſſe: deq; ea re poſtulant
uti differatur: Itaq; conſulente
Cicerone/ frequens ſenatuſ de-
cernit/ tarquinij Inditiū fal-
ſum uideri: eumq; in uinculiſ
retinendum: neq; ampliuſ habe-
re poteſtatem faciundi/ niſi pri
uſ indicaret de eo cuiuſ conſi
lio tantam rem eſſet mentitus:
Erat eo tempore qui exiſtimaret
indicium illud à publio anto-
nio machinatu eſſe: quo faciliuſ
appellato per ſotietatem piculi/
reliquoſ illiuſ potetia tegeret:

reſſerat

D

craſſo

Alij tarquinium a Cicerone es
se missum aiebant ne Crassꝰ
more suo susceptꝰ malorum
patrocinio rem publicam cõtur
baret: Ipsum ego crassum postea
praedicantem audiui/illam ta
tam cõtumeliam sibi a cicerone
impositam: Sed hisdem tempo
ribus. Q Catullus & Cneus piso/
neqꝫ precibus neqꝫ gratia neqꝫ
pretio Ciceronem impellere po
tuere/uti per allobrogesꝫ/aut p
alium indicem Caius Caesar fal
so nominaretur. Nam utrꝫ cum
illo grauesꝫ inimicitiasꝫ exercebat:
Piso oppugnatus in iudicio pecu
niarum repetundarũ/propter
cuiusdam transpadani sup—pli
tium Inustum: Catullus expeti
tione pontificatus odio incensus
erat/qꝫ — extrema aetate maxi
mis honoribus usus/ab adolescen

tulo cesar uictus discesserat: Res
autem opportuna uidebatur: +
q— si priuatim egregia liberali-
tate & publicae maximis mune-
ribus grandem pecuniam debe
bat. Sed ubi cosilem ad tantu
facinus impellere nequeunt: ip
si singillatim circu eundo/ atq;
mētiendo/ ea quae se ex uulturtio/
atq; allobrogibus audisse diceret/
magnam illi in uidiam coflauera-
nt: Vsq; adeo ut nonnulli roma
ni equites qui praesidij causa cu
telus erant/ circu aedem co corci
ae/ seu piculi magnitudine/ seu
animi nobilitate impulsi/ quo +
studium suum in rē publica cla
rius esset/ egredienti ex senatu +
gladio cesari minarentur: Du hec i
senatu: — aguntur/ &. dum legatis
allobrogum/ & tito uulturtio/ co
probato eorū indicio/ premia de

cernuntur. Libertini et pauci A
ex clientibus Lentuli diuersis
itineribus opifices atq; seruitia
in uicis ad eum eripiendum sol-
licitabant. Lati exquirebant du-
ces multitudinum, qui pretio #
tem publicam uexare soliti e-
rant. Ceteg⁹ pnuntios familia
suam, atq; liberos suos electos &
exercitatos orabat in audatiam.
Vti grege facto cū telis ad se irru- B
perent. Consul ubi ea parari co-
gnouit dispositis praesidiis ut res
atq; tempus amonebant, conuocato
senatu refert qd de his fieri place
at, qui in custodiis tenebantur. #
Sed cos ante frequens senatus in
dicauerat contra rem publicam
fecisse. Tum Iunius decius syllanus
primus sententiam rogatus, q̄ eo
tempore designatus consul erat,
de his qui in custodiis tenebantur.

& practerea de Lentulo. L. Cassio. P. Furio. P. umbreno & Q. Annũ si deprehensi forent/ supplitiũ sumendum decreuerat: usq; ad ea tempora permotus oratione Caii Caesaris pedibus in sententiam tyberij nero nis iturum se dixerat/ quod de ea re prasidijs additis referendum censuerat. Sed Caesar ubi ad eũ uentum est/ rogatus sententiam, cõsule huiusce modi uerba locutus est: Oro Cesaris

OMNES homines patres conscripti/ qui de dubijs rebus consultant/ ab odio: ira: amicitia: atq; misericordia uacuos esse decet: Haud facile animus uerum prouidet/ ubi illa officiũt: Neq; quisquam hominũ libidini simul & usui paruit: Vbi intenderis ingenium ualet: si libido possidet ea/ dominatur: Animus

nihil ualet: magna est mihi copia" A
memorandi patres conscripti
qui reges atq; populi ira atq; misericodia
impulsi: male consuluere. Sed
ea malo dicere quę maiores nost-1
contra libidine animi sui recte
atq; ordine fecere: Bello macedo-
nico quod cū rege pesse gessimus Rex pses
rhodiorum ciuitas magna atq; ma-
gnifica, quæ populi Romani opib
creuerat: infida, atq; aduersa nob
fuit: Sed postquam bello confecto B Rhodus
de rhodijs consultum est: maiores
nostri, nequis diuitiarum magisq;a
iniuriae causa bellum inceptum
diceret, impunitos eos dimisere. ⁊
Item belli omnibus punicis, cu
karthaginensi saepe in pace, per
indutias multa nefaria facinora
fecissent: nunquā ipsi talia pocca-
sionem fecere. magis quod se di
gnum foret: quam quid in illos iur

fieri posset/ querebant: Hoc ite
nobis prouidendum est opa
tres conscripti: ne plus ualeat
apud uos. P. Lentuli & caetero
rum sceleus: quā uestra dignitas
neue/ magis irae uestrae quam fa
mae consulatis. Nam si digna po
ena pro factis eorum reperitur.
nouum consilium approbo. sin
magnitudo sceleris eorum om-
nium ingenia exuperat: his ute
dum censeo quae legibus compa-
ta sunt. Pleriq; eorum qui ante
me sententias dixere/ com
posite/ atq; magnifice casum rei
publicae miserati sunt. quae bel
li fecuitia esset: q uictis accideret
enumerauere. Scilicet rapi uir-
gines: paruulos diuelli liberos
a parentum complexu: matres fa
milias & pati quae uictoribus col
libuissent: fana/ atq; domos spo

puercos

liari: Cedem/in cendia fieri: Postre A
mo armis/cadaueribus/cruore/
atq; luctu/omnia complerei: Sed
p deos immortales quo illa ora
tio pertinuit/an uti uos in festos
coniurationi faceret/Scilicet q̃m
res tanta/& tam atrox/non per
mouit/Eum oratio accendet/nō
ita est: neq; cuiquā mortaliū
iniuriae suae paruae uidentur.
multi eas grauius xquo habu
ere. Sed alia alijs licentia est o/
patres conscripti. qui demissi
in obscuro uitam agunt/si qd
iracūdia delinquere/pauci sciūt:
fama atq; fortuna eorum pares
sunt. Qui magno impio pre
diti/sunt in excelso aetatem a
gunt/Eorum facta cuncti mor
tales nouere/atq; in maxima
fortuna minima licentia est:
neq; studere/neq; odisse/mini

illos

me irasci decet: quę apud alios iracundia dicitur, ea impio superbia atq; crudelitas appellatur. Equidem sic existimo, oparteſ conscripti omneſ cruciatuſ minoreſ q; facinora illorum esse. Sed pleriq; mortaleſ postrema memi nere, & in omnibuſ impijſ sceleribuſ eorum obliti, de poena eorum disserunt: sed ea paulo

ego

habb'

seuior fuit. D. Syllanum uirtutis fortem atq; strenuum certe scio quae dixerit, studio rei publicae dixisse: neq; illum in tanta re gratiam aut inimicitias exercere eos moreſ, eamq; modestiam uiri cognoui. Verum sententia eiuſ mihi non crudeliſ uidetur. Quid enim in taleſ homineſ crudele fieri potest? Sed aliena in re publica nostra uidetur. Na profecto aut metuſ, aut iniuria

te subegit syllane consulem de
signatum genus pene nouum
decernere: De timore supet uacane
um est disserere: cū presertim di
ligentia clarissimi uiri cōsulis
tanta presidia sint in armis: De
poena equidem possum dicere/
id quod res habet: in luctu atq;
miseriis mortem/erupnarum re
quiem non cruciatum esse: ea
cuncta mortalium mala dissol
uere: ultra neque curę neq; gau
dio locum esse: sed per deos
in mortales/qua ob rem in sen
tentiam nō ad didisti uti prius
in eos uberibus animaduertere
tur: an quia lex portia uetat: at
aliae leges/de condemnatis ciui
bus non animam eripi/sed in exi
lium permitti iubent: An quia
grauius est uerberari q̄ neca
ri: Quid autem acerbum/aut

iter

uenerit q

statuatis

aue

Lacedemonij
uicti Athe.

nimis graue est in hominel tan
ti facinoris conuictos: Sin quis
leuius est/cur conuenit in mi
nore negocio legem timere/cu
cam in maiori neglexeris: At
enim quis reprehendet quod ti
patricidas rei publicę decretum
erit: Tempus dies/fortuna/cuius
libido gentibus moderatur: Illis
merito accidit quicquid euene
rit: Caeterum uos patres conscrip
ti quid in alios statuitis cōsidera
te: Omnia mala exempla ex bo
nis rebus orta sunt: Sed ubi im
perium ad ignaros ciues/ac min⁹
bonos peruenit/illud nouum exem
plum a dignis & ydoneis ad in
dignos & non ydoneos transfer
tur: Lacedemonij deuictis athe
niensibus/triginta uiros impo
suere/qui rem publicam eorum
tractarent: hi primo coepere pes

simum quenq; & omnibus inui A
sum in dempnatu necare: Ea re
populus laetati/& dicere merito
fieri: Post ubi paulatim licentia
creuit iuxta bonos & malos/inf /. libidinose
icere: ceteros metu terrere: Ita ci
uitas seruitute oppressa/stultę/lę
titiæ/graues es poenas dedit: No
stra memoria cu uictor sylla da Sylla uictor
masippum/& alios huiusce modi q Damasippus
malo rei publicae creuerant/iugu
lari iussit/quis non factum eius B
laudabat: homines scelestos & facti
osos qui seditionibus rem publica
exagitauerant merito necatos ae
bant. Sed ea res magnae cladis im
tium fuit: Nam uti quisq; domum/
aut uillam/postremo uas/ant ue
stimentum alicuius concupiuerat/
dabat opam ut is in nuo prscri
ptorum esset: Ita illi quibus mors
damasippi lętitiae fuerat: Paulo post

C ipi trahebātur: Neq; priuſ finiſ iugu
landi fuit/ q̄ſ ſylla omneſ ſu
oſ diuitiſ expleuit: Atq; ego hāc
non in Marco Tullio/ neque in
hiſ temporibuſ uetcor: ſed in
tam magna ciuitate multa & ua
ria ingenia ſunt: Poteſt etiam
alio tempore/ & alio conſule/ cui
tem exercituſ populi Romani
manu ſit/ aliquid falſum proue
ro credi: Vbi hoc exemplo pſena
tuſ decretum conſul gladium
educetit/ quiſ illi finem ſtatuet:
aut quiſ moderabitur: Maioreſ
noſtri patreſ conſcripti/ neq; co
ſilij neq; audaciae unquam e-
guere: neq; illiſ ſuꝑbia obſtabat/
quo minuſ aliena inſtituta/ ſi
modo proba erant/ imitarentſ
Arma atq; tela militaria ab ſāniti
buſ: inſignia magiſtatuū à
tuſciſ pleraq; ſumpſerūt: Poſtre
mo

quod ubiq; apud socios aut hostes A
idoneum uidebatur cũ summo
studio domi exsequebantur/sed imitari bonos q̃ uidere bonissima
illo eodem tempore gratia mo lebãt
rem imitati/uerberibus anima
uertebantur in ciues: de eodem
natis sumum supplicium sum
mebant: Postquã res publica ado
leuit/& multitudine ciuium facti
ones ualuere/circũuenire in no
centes/& alia huiuscemodi cõepe
fieri: Tum lex porcia/aliaeq; leges B
parate sunt: quibus legibus exi copate
lium damnatis ciuibus est per
missum: H Hanc ego causam patres
conscripti quo minus nouum
consiliuum capiamus/in primis
magnam puto: Profecto iurtus:ta
sapientia maior in illis fuit/qui
ex paruis opibus tantum impe
rium fecere/q̃ in nobis qui ea
bene parta iux tenemus: Placet pãrata

illos

Cergo eos dimitti & augeri exercitum catilinae minime sed ita censeo publicandas eorum pecunias: ipsos in uinculis haberi dos, p municipia, quae maxime opibus ualent: neque quis de his postea ad senatum referat: neue cui populo agat: Qui aliter fecerit, senatum existimare eum contra rem. pu. & salute omnium facturum: Postquam caesar dicendi finem fecit: ceteri uerbo, alius alij uarie assentiebantur: At. M. Portius Cato rogatus sententiam, huiuscemodi oratione habuit. M. Ca. ora

aliena

LONGE mihi alia mens est. O. P. C. Cum res atq; pericula nostra considero: & cum sententias non nullorū ipse mecum reputo. Illi mihi disseruisse uidentur, de poena eorū qui patriae, parentibus, aris atq; focis suis

bellum parauere: Ref autem + monet cauere ab illis magisq̃ quid in illos statuamus/consul
tare: Nam ceteta malefacta tuc persequare/ubi facta sint: hoc nisi prouideris ne accidat ubi euenerit/frustra iudicia implo-
res: Capta urbe nihil fit reliq uictis: Sed p deos immortales/uos ego appello/qui semp domos/uil-
las/signa/tabulas uestras pluris pretis q̃ rem publicam feci-
stis/si ista cuiuscuq; modi sint quae amplexamini/retinere: si /modo
ves uoluptatibus otium prebe-
re uultis/expergiscimini aliquã-
do & capescite rem publicam: Hã nuc
Non agitur de uectigalibus: non de sotiotum in iuris: libe-
tas & anima nostra in dubio est:
Saepe numero patres conscripti multa uerba in hoc ordine feci:

ignauia

saepe de luxuria & auaritia nostros
ciuium quaestus sum: multosq;
mortales ea causa aduersos ha
beo: Quu mihi atq; animo meo
nullius unq; delicti gratiam fe
cissem, haud facile alterius libi
dini malefacta condonabam:
Sed ea tamet si uos par u apen
debatis tam res publica firma
erat: Opulentia negligentiam
tollerabat. Nunc uero non id
agitur boni ne an mali mori
bus uiuamus: neq; quantu aur
quam magnificum impium po
puli Romani sit: Sed haec cuius
cuq; modi uidentu, nra an nobis
cum una hostium futura sit
hic mihi quisq; mansuetudine
et misericordiam nominat:
Iam pridem eqdem nos ueta re
rum uocabula amisimus: Quia
bona aliena largiri liberalitas:

malarum rerum audatia/forti A
tudo uacatur: Eo re publica in
extremo sita est: Sint sine quo
niam ita se morel habent/ libe
ralel ex sociorū fortunis: sint
misericordes in furibus aera
rij: ne illi sanguinem nostrū illig
largiantur: & dum paucis scele
ratis parcunt/ bonos omnes p
ditum eant: Bene & composite
C. Caesar paulo ante in hoc or
dine de uita & morte disseru B
it: C tredo falsa existimans ea
quæ de inferis memorantur: di
uerso itinere malos à bonis lo
ca tetra/ in culta/ atq; formido- / feda /
losa habere: ł taq; censuit pecu
nias eorum publicandas: ipos
p municipia in custodijs habē
dos: Videlicet timens ne si rome
sint/ a popularibus cōiurationis/ / aut
aut à multitudine conducta

d 3

(pet uim eripiantur Quasi uo
mali atq; scelesti tantu modo ī
urbe & non ꝑ totam italiam sit
aut non ibi plus posset audatia
ubi ad defendendum opes mi
nores sunt: Quare uanu equide
hoc consilium est: si piculu ex
pericula illius metuit: Si in tanto omniu
no timuit metu soluis non timet/eo magis
refert me mihi/atq; uobis time
re: Quare cu de Publio lentulo
caeterisq; statuetis pro certo ha
bete uos simul de exercitu +
Caetilinae/& de omnibus cou
tatis decernere: Quato uos atte
tius ea agetis/tanto infirmior a
nimus erit illis: Si paululum mo
do uos Languere uiderint/iam +
omnes ferocesadcrunt: Nolite exi
stimare maiores nostros armis re
publicam expatria fecisse magn
Si ita/esset mto nō ea pulcherrima

haberemus: Q uippe sotiorum atq;
ciuium praterea armoriū atq;
equorum maior copia nobis q
illis est: Sed alia fuere que illos
magnos fecere/que nobis nulla
sunt: Domi industria: foris iustū
impium: animus in cōsulendo
liber: neq; delicto/neq; libidini
obnoxius: Pro his nos habemus
Luxuria/atq; auaritiam/publice
egestatem/priuatim opulentia/
Laudam diuitias/sequimur in
herentiam/Inter bonos & malos
nullum est discrimen: Omnia
uirtutis premia/ambitio possidet:
neq; est mirū/uos sepatim sibi
quisq; consilium capitis: Vbi do -
mi uoluptatibus/hic pecunie aut
gratie/seruitis: Eo fit ut impet⁹
fiat in tuacta rem publicam: ꝯ
ego hec omitto: Coniurauere no
bilissimi uiri patria incendere:

gallorum gentem infestissimā
homini romano ad bellū arce
ssunt: dux hostiū cū exerci
tu supra caput est: Vos cunctami
ni etiam nunc & dubitatis quid
intra moenia deprehensis hosti
bus faciatis: Miseremini censeo de-
liquete hominesa adulescentuli
p ambitionē: Atq; armatos dimit
tatis: ne ista uobis mansuetudo
& misericordia si illi arma cepe
rint / in miserum uertatur: Sci
licet res ipsa aspera est: Sed uos
non timetis eam: Immo uero ma
xime: sed in hertia & mollitia ani
mi aliusa alium expectantes cūc
tamini: Videlicet diis in mortali
bus consisi qui hanc rem publica
saepe in maximis periculis seruaue
re: Non uotis / neq; supplicijs muli-
eribus deorum auxilia pantur:
Vigilando / agendo / bene consulendo /

omnia prosperta accedunt omnia: A
Vbi secordiæ teratq; ignauiae/tradi
deris/nequicquã deos implores:
frati infestiq; sunt: Apud maio
res nostros Aulus malliꝰ tor A Mallius torq;
quatus bello gallico filium su
um /eo qꝰ is contra imperium
in hostem pugnauerat/necari iu
ssit: Atq; ille egregius adolescens
imoderatę fortitudinis morte poe
nas dedit: Vos de crudelissimis pã B
ricidis quid statuatis cunctamini:
Videlicet cætera uita eorum huic illoy
sceleri obstat: Verum pcite digni
tati lentulu/si ipe pudicitiæ/si fa
mę suae/si diis/aut hominibus un ätq;
quã ulli pepcit: ignoscite: Cethegi
adolescetiae/nisi iam bellum pa Nã iterũ
triæ fecit: Nam qd ego de Gabinio/
Statilio/cepario loquar/quibus si
quicquã/pensi fuisset/ea cõsilia de /unq;
re publica nõ habuissent: Postremo

patres conſtripti ſi me hercle pecca-
to locus eſſet facile pateret uos ipa
re corrigi quoniam uerba cotemp-
nitis Sed undiq circumuenti ſumus
Catilina cū exercitu faucibus urget
Alij intra menia atq inſinu urbis
ſunt hoſtes neq parari neq coſuli
quicquā poteſt Quo magis propā-
dū eſt Quare ita cenſeo ego cum
nefario cōſilio ſceleratorū ciuium
res publica in maxima pericula ue-
nerit hiq inditio titi uulturtij &
legatorum allobrogū cōuicti ſe
fœdē incēdia aliaq
patriamq parauiſſe de cōfeſſis ſicu
ti de manifeſtis capitaliū more
maiorū ſupplicium ſumendum eſ
ſe Poſtquā Cato aſſedit coſulares
omnes itemq ſenatus magna pars
ſententia eius laudant uirtutem a
nimi ad cælum ferunt Alij alios
increpantes timidos uocant cato clar

atq; magnuſ habetur: Senatꝰ/decre demū A
tum fit/ſicuti ille cenſuerat: Sed
mihi multa legenti/multa audien
ti quæ populuſ Romanuſ domi/
miliarq; mari/atq; terra/præclara
facinora fecit: forte libuit attende- Magè lauſ. rom.
re quæ reſ maxime tanta negotia
ſuſtinuiſſet: Sciebam ſæpenume
ro parua manu cū/legionibuſ cō /. magniſ hoſtiū
tendiſſe: Cognouera̅m paruiſ copiiſ
bella geſta cum opulentiſſimiſ regi
buſ: Ad hoc ſæpe fortuna uiolentiā B
toleraſſe: facundia græcoſ/gloria
belli galloſ/ante Romanoſ fuiſſe: At
mihi multa agitanti/conſtabat pau
corum ciuiū egregiam uirtutē cuc
ta patrauiſſe: eoq; factum uti diui
tiaſ pauptaſ: multitudine̅ paucitaſ
ſuperaret: Sed poſtquā luxu atq; deſidia
ciuitaſ corrupta eſt: Rurſuſ reſ publi
ca magnitudine ſua/imꝑatorum atq;
magiſtratuū̅ uitia ſuſtentabat: ac

t ſicuti effeta

C ſicuti effeta parentium multiſ
tempeſtatibuſ haud ſane quiſq̃
tomꝛ uirtute magnuſ fuit: Sed
memoria mea ingenti uirtute,
diuerſiſ moribuſ fuere uiri duo,
Marcuſ cato & Caiuſ Caeſar: quoſ
quoniã res obtulerat, ſilentio prete-
rire non fuit conſilium: quin utri
uſq̃ naturam, & moreſ, quantum
ingenio poſſem, aperiremꝰ Igitur
hiſ genuſ, ꝛ tatiſ, ꝛ loquetia prope ꝛ
æqualia fuere: magnitudo animi
par: item gloria: ſed alia alij: Cae
ſar beneficijſ, ac munificentia ma
gnuſ habebatur: integritate ui
ta ꝛ cato: Ille manſuetudine, atq̃
miſericordia clariſ factuſ: huic
ſeueritaſ dignitatem addiderat:
Caeſar dando, ſubleuando, igno
ſcendo: Cato nihil largiendo glo
riam adeptuſ eſt: In altero miſe
ricordiꝰ refugium erat: In altero maluſ

Diuẽſa laus M. Catonis et C. Ceſaris

permitteſ erat: Illiuſ facilitaſ: huiuſ
conſtantia laudatur: Poſtremo ex-
ſat in animo induxerat laborare/ A
uigilare/negotijſ amicoſq; intent⁹: batur
ſua negligere: nihil denegare/qđ
dono dignū eſſet: ſibi magnū
imperium/exercitū/bellū nouū
exoptabat/ubi uirtuſ enitescere po
ſſet: At Catoni ſtudium modeſtiæ/
decoriſ/Sed maxime ſeueritatiſ
erat: nō de diuitijſ cū diuite: neq; de fic
tione cū factioſo/ſed cū ſtrenuo de iſ
tute: cū modeſto de pudore: cū in no -
cente de abſtinentia certabat: eſſeq;
uideri bonuſ malebat: itaq; quo
minuſ petebat gloriam illa/eo ma
giſ aſſequebatur. Poſtquā ut dixi
ſenatuſ in Catoniſ ſententiam di -
ſceſſit/conſul optimū factu/ratuſ
noctem quæ inſtabat antecapere
nequid eo ſpatio nouaretur: triūm
uirūm fortes/quæ ad ſupplitium

postulabat parare iubet. Ipse pri-
sidijs dispositis Lentulum in car
cere deducit. Idem fit caeteris per
pretores. Est in carcere locus quod
Tullianum appellatur. Vbi paulu
lum ascenderis ad leuam circi
xij pedes/humi depressus est.
Eum muniunt undiq; parietes:
atq; insup camera lapideis formi
bus iuncta/sed in culta/tenebri/o
dore feda/atq; terribilis cuius facies
est. In eum locu postquam demi
sus est Lentulus/iudices rerum
capitaliu quibus praeceptum
erat/laqueo gulam fregere. Ita
ille patritius ex gente clarissima
corneliorum/qui consulare impe
riu Roma habuerat/dignu
moribus/factisq; suis exitu uitę in
uenit. De Cethego/Statilio/Gabi
nio/Cepario/eodem modo supplici
um sumptum est. Dum ea Ro-

mx geruntur/Catilina ex omnico - A
pia/qua & ipse adduxerat/Maliuf
habuerat/duaf legionef inftituit: Legio
Cohortef pro numero militum & Cohors
complex: deinde uti quifq; uolun
tariuf/aut ex focijf in caftra uene
rat/æqualiter diftribuerat: ac bre
ui fpatio legionef numero homi
num expleuerat: cū initio non
ampliuf. 11. legionef habuiffet: ꝫ3 duob. M.bꝰ
ex omni copia circiter parf quarta B
erat militaribuf armif inftructa:
Carteri uti quiq; caftuf armauerat
fparof/aut lanceaf/alij præacutaf
fudef portabant: Sed poftqua An atq:
toniuf cū exercitu aduentabat/Ca
tilina iter p montef facere: modo
ad urbem: modo galliam uerfuf &
caftra mouere: hoftibuf occafionē
pugnandi non dare: fperanf pro - fperabat
pe die magnaf copiaf fefe habitu -
tum/fi Romx focij incepta pa -

trauiſſent: Interea ſeruitia repudi
abat: cuiuſ rei initio ad eum ma
gnæ copiae concurrebant: opibuſ
coniurationiſ fretuſ/ſimul alienu
ſuiſ rationibuſ exiſtimanſ uideri/
cauſam ciuium cū ſeruiſ fugiti
uiſ cōmunicaſſe: Sed poſtquam i-
caſſ̄ nuntiuſ p̄uenit/ roma cōiu-
rationem patefacta/ de lentulo +
Cethego/ caeteriſq; quoſ ſupra me-
¶ moratiū ſupplitium ſūptum/ ple
riq; quoſ ad bellum ſpeſ rapinaſ
aut nouarum rerum ſtudium
illexerat/ dilabunt̄: Reliquoſ Cate
lina p̄ monteſ aſperoſ magniſ iti
neribuſ in agrum̄ pr̄ſtoriēſem
abducit: eo cōſiō uti p̄ tramiteſ
occulte p̄fugerent in gallia tra
ſalpina. At Q. Metelluſ celer cū
tribuſ legionibuſ in agro piceno
praeſidebat ex difficultate rerū/
eadem illa exiſtimanſ quae ſup̄

diximus Catilinam agere: igitur ubi iter cuius experfugis cognouit: castra prope mouit: ac sub ipsis radicibus montiu consedit: qua illi transitus erat in galliam properātu: Neq; tamen Antonius procul aberat: ut pote qui magno exercitu/ locis equitibus expeditos in fugam sequeretur: Sed Catilina postquā uidet montibus atq; copijs hostium sese clausum: inuirbe res aduersas: neq; fugae/ neq; praesidij ulla spem: optimu factu ratus/ in tali re fortuna belli tentare/ statuit cū Antonio q̄p̄mū confligere: itaq; contione aduocata huiusmodi orationem habuit: Oratio catheline ad milites.

COMPERTVM mihi milites uerba uirtutem nō addere: neq; ignauo strenuum: neq; fortem extimidio exercitum oratione imperatoris fieri: q̄ tam

A agitare

a

descessus

Req

B

aug; C cuiusq; animo audacia/ natura &
aut moribus ineſt/ tanta imbel
lo patere ſolet: Quem neq; gloria
neq; picula excitant/ ne quicquam
/auribus horrere: Timor animi/ officit: Sj uos ego
quo pauca monerem ad uocaui/ſi
mul uti cauſam mei cõſilij aperi
rem. Scitis equidem milites/ecor-
dia atq; ignauia/ Lentuli q̃ tam &
ipſi nobiſq; cladem attulerit: quo
d modo dum ex urbe præſidia
opperior/ in galliam proficiſcine-
quiuerim: Nunc uero quo loco res
nr̃ae ſint/ uix ta mecũ omneſ ci tel
ligitis: Exercitus hoſtiũ duo/ unus
a urbe: alter a gallia obſtant: &
Diutius in his locis eſſe, ſi maxi
me animus ferat/ frumenti/ alia
rumq; rerum egeſtas prohibet:
Quocunq; ire placet/ ferro iter/ a-
periendum eſt: Quia propter uos
moneo uti fortes/ atq; parato animo

sitis & cum prelium inibitis me- A
minetitis uos diuitias decus gloriam Praeterea libertate atq; patri-
am indextris uestris portare: Si
uincimus omnia uobis tuta erũt:
commeatus abunde municipia atq;
colonie patebunt: Si metu cesse-
rimus eadem illa aduersa fient:
Neq; locus neq; amicus quisquã
teget q̃ arma non texerint: Præ- B
terea milites non eedem nobis et
illis necessitudo impendet: Nos
pro patria pro libertate pro uita
certamus: illis supplicandum est
pro potentia paucorũ pugnare: Quo
audatius aggrediamini memo-
res pristine uirtutis: Licuit nobis
cũ summa turpitudine in exilio
uitã agere: Plerisq; non nulli
tamen amissis bonis alienas opes
expectare: Quia illa foeda atq; in
toleranda uiris uidebatur haec

a

tremo n

C sequi decreuistis: Si haec reliquere
uultis/audacia opus est: nisi uic
tor bellum pace mutauit: Nam
in fuga salutem speratis: cū arma
quibus corpus tegitur ab hostib⁹
auertitis/ea uero dementia est.
Semp in prelijs maximum
periculum est/qui maxime ti
met: Audacia pro muro habe
tur: Cum uos consideto milites
& cū facta uestra extimo: magā
me spes uictoriae tenet: Animus/
aetas/uirtus uestra me hortan
tur: Praeterea necessitudo quae
etiam timidos fortes facit: Nam
multitudo hostium/ne circuue
nire queat/prohibet angustiae
loci. Quod si uirtuti uestrae for
tunae. fortuna inuiderit/cauc
te inulti animam amittatis: neu
capti potius sicuti pecora/trucī
demini/qꝫ uiros more pu

pugnantes

gnantes/ atq; cruentam/ luctuo A
sam uictoriam hostibus relin
quat. Haec ubi dixit/ paululu
commoratus/ signa canere iubet:
atq; instructos ordines in locu
equum deducit: Deinde remo
tis omnium equis/ quo militib;
exequato periculo/ animus am
plior esset/ ipse pedes/ exercitum
pro loco/ atq; copijs/ instruit: Nam B
uti planities erat inter siniſtros
montes/ & a dextra rupem aspe
ram/ octo cohortes in fronte con
stituit: Reliquor& signa in subsi
dio armis collocat: ab his cen
turiones omnes lectos/ euocatos:
Praeterea exgregarijs militibus
optimum quenq; armatum in
prima/ subducit. Caium mālium
indextera: Fesulanum quenda
in siniſtra parte curare iubet:
ipse cum libertis & colonis ppe

aquilam assistit: quā bello cymbri
co Caiusf marius in exercitu ha
buisse dicebatur: At ex altera p
te Caius Antoniusf pedibusf eger
quod prelio adesse nequibat:
Mar. petreio legato exercitum
permittit: Ille cohortesf uetera-
nasf quasf instituit tumultuṣ ca
usa conscripserat/ in fronte. Post
easf cetteum exercitum in subsi-
disf collocat: Ipse equo circumiesꝫ
unū quenq; nominatim/ appellat/
hortatur/ rogat/ se ut meminerit
contra latronesf inermesf/ pro pa-
tria pro libertf/ pro arisf/ atq; focisf
suisf certare: Homo militarisf quod
ampliusf annosf xxx. tra tribunusf/ aut
aut prefectusf/ aut legatusf/ aut
pretor cum magna gloria in ex-
ercitu fuerat. Plerosq; ipsosf fac
taq; eorū fortia nouerat: Ea cō
mētando militum animosf acce-

Aquila

Mar.

D

t cōmemorādo

debat: Sed ubi omnibus rebus A
exploratis/petreius tuba signum
dat: Cohortes paulatim incedere
iubet: idem hostium exercitus fa-
cit. Postquam couentum est/un-
de aferentarijs prelium cõmitti ferentary
posset/maximo clamore cũ in- shouting
festis insignis concurrunt: pila
omittunt: gladijs res agitur: Vete-
rani pristinæ uirtutis memores/ B
cominus acriter instare: illi
haud timidi resistunt: maxima
ui certatur: Interea Catilina cũ ex-
peditis/in prima acie uersari: labo- / cohortib'
rantibus succurrere: integros p
sauciis arcessere: omnia prouidẽ: actẽ
multũ ipse pugnare: saepe hostẽ
ferire: strenui militis/& boni im-
peatoris officia simul exsequebat:
Petreius ubi uidet Catilinã cõtra acq̃
ut ratus erat/magna ui cõtendẽ/
cohortem prætoriã in medios

c

hostes inducit: cosq; pturbatos
atq; alios alibi resistentes inter
ficit: deinde ex utriq; latere ipsos
aggreditur: Manlius & fesulanus
in primis pugnantes cadunt: Po
stq̃ catilina fusas copias seq; cũ
paucis relictũ uidet: memor ge
neris/ atq; pristinae suae dignita
tis/ inter confertissimos hostes in
currit: ibiq; pugnans confoditur.
Sed confecto prelio/ tum uõ cer
neres quanta audatia/ quantaq;
animi uis fuisset in exercitu Ca
tilinae: Nam fere quem quisq; ui
uus pugnando locũ accepat/ eũ a
missa anima/ corpore tegebat: Pau
ci aũt/ quos medios cohors pretoria dissecerat/ paulo diuersius: Sed
omnes tantum aduersis uulneri
bus conciderant: Catilina uero lõ
ge à suis inter hostium cadaue
ra repertus est: paululum etiã

spiransſ/ ferociamq; animi quā habuerat uiuuſ/in uultu retinē-
nſ: Poſtremo ex omni copia/neq;
in prelio/neq; in fuga quiſq; ciuiſ
in genuuſ captuſ eſt: Ita cuncti
ſuę hoſtiumq; uitæ iuxta peper
cerāt. Neq; tamen exercituſ popu
li romani letam/aut in cruentā
adeptuſ uictoriam erat: Nam
ſtrenuiſſimuſ aliquiſq; aut occi
derat in prelio/aut grauiter uul
neratuſ diſceſſerat. Multi aūt
qui de caſtriſ uiſendi/aut ſpoli
andi gratia proceſſerant/uoluē
teſ hoſtilia cadaueta/amicū aliq:
parſ hoſpitem: aut cognatum/re
pperiebant: Fuere item qui ini
micoſ ſuoſ cognoſcerent: Ita ua
rie p omnem exercitum mœror/ Lętitia/
luctuſ/atque gaudia agitabātur.

Crispi Salustii Cathelinarii explicat
Incipit Iugurtinum bellum eiusdē

A

B

C 2

c

1

ALSO QVERITVR de natura ſua genuſ humanum: quod in bꝛeuilla ętą/ atq; eu breuiſ/ forte potiuſ quam uirtute regatur. Na contra reputando/ neq; maiuſa liud neq; praeſtabiliuſ inueniet: magiſq; naturae induſtriam hominum/ q̄ uim/ aut tempuſ deeſſe. Sed dux atq; impator uitae mō taliuꝫ animuſ eſt: Qui ubi ad gloriam uirtutiſ uia craſſatur/ abunde pollenſ/ potenſq; & clariuſ eſt. Neq; fortunā eget: quippe q̄ probitatem/ induſtriam/ aliaſq; bonaſ artes/ neq; dare/ neq; eripere quoiq̄ poteſt. Sin captiuſ prauiſ cupidinibuſ ad inertiā/ & uoluptateſ corporiſ peſſundatuſ eſt/ pnitioſa libidine pauliſper uſiuſ/ ubi p ſē cordiam uiteſ/ tempuſ/ actaſ/ ingenium/ defluxere/ naturæ infirmitaſ ac

cusatur: Suam quiq culpam auc
tores ad negotia transferunt: Q
si hominibus bonas res tanta
cura esset quanto studio aliena
ac nihil profutura multoq etia
periculosa appetunt neq regere
tur casibus magisq regerent casq
& eo magnitudinis procederent
ubi pro mortalibus gloria eterni
fierent: Nam uti genus hominu
copositum ex corpore et aia est
tra res cunctę studiaq omnia no
stra corporis alia & alia animi na
tura secuntur: Iqui praeclara faci
es magnae diuitiae ad hoc uis co
poris & alia omnia huiuscemodi
breui tempore dilabuntur: at in
genij egregia facinora sicuti aia
immortalia sunt: Postremo corpo
ris & fortunae bonoq uti initiu
sic finis est: Omniaq orta occidt
& aucta senescunt: Animus incor

Cruptus eternus rector humani ge
neris agit: atq; habet cuncta: nec;
ipse habetur: Quo magis pra
tas eorum ammiranda est: q
dediti corporis gaudijs pluxu de
ignauia aetatem agunt: Caeteru
ingenium quo neq; melius neq;
amplius aliud in natura mortali
um est: in cultu atq; socordia torpescere sint: Cum praesertim mul
te tam uariaeq; sint animi artes quibus summa claritudo paratur: Ver
3 D ex his magistratus & imperia post
mo omnis cura rerum publicarum
minime hac tempestate cupienda
/mihi uidentur: qm neq; uirtuti honos
datur: neq; illi quibus p fraudem
uis fuit utiq; tuti aut eo magis
honestius: Nam ui quidem regere
patria aut parentes quanq; & po-
ssis & delicta corrigas tamen im-
portunum est: cu praesertim omes

rerum mutationes eedem fu A
gam/aliaq; hostilia portendat:
Frustra aut niti neq; aliud se
fatigando/nisi odium quercre/
extremę dementiae est: nisi for
te quę inhonestia & pnitiosa li-
bido tenet: potentiae pausorum
decus/atq; libertatem suam/gra-
tificari: Cęterum ex alijs negot- 4
cijs que ingenio exercentur/in
primis magno usui est memo-
ria rerum gestarum: Cuius de A
uirtute quia multa dixere/prae-
tereundum puto: Simul ne p
insolentiam quis existimet stu di-
um mum memet laudando extol
lere: atq; ego credo fore/q; quia for tales aliqs
decreui procul a R. P. aetatez
agere/tanto tanq; utili labori
meo/nomen inertię imponant:
Certe sunt nonnulli quibus ma tęte qb max
xima industria uidetur saluta
re

gtiam

sim

pclaros

plebem: & in cōmunis gratiam
quietete: Quū si reputauerint &
quibus ego temporibus magistra
tūs adeptus sum: & quales uiri
idem asseq nequiuerint: Et postea
quæ genera hominū in senatum
peuenerint: Profecto existimabit
me magis magis merito q̄ ignauia
iuditium animi mei mutauisse:
mausq; cōmodum exotio meo q̄
& exaliorum negocijs Rei. P. ue
turū: Nam sæpe ego audiui Quū
tum maximū Publium scipione
Præterea ciuitatis nostræ pclaris
simos uiros solutos ita dicere: cum
maiorum imagines intuerentur,
uehementissime sibi animum
ad uirtutē accendi: silicet non ce
ram illam neq; figuram tantum
rum in sese habere: Sed memoriā
rerum gestarum eam flāmam
egregijs uiris in pectore crescē:

neq; priuſ ſedari: qꝫ — uirtuſ eoꝝ/ famam atq; gloriam adæquaue rit: At contra quiſ eſt omniũm hiſ moribuſ/ qui nõ diuitiſ & ſu- ptibuſ/ non probitate neq; in dui ſtria/ homineſ qui antea ſoliti e- rant p uirtute nobilitate ante- uenire/ Furta & p latrocinia po- tiuſquam bonis artibuſ/ ad im- peria & honoreſ nituntur: Ꝑer- inde quaſi practura/ & conſula tuſ/ atq; alia omnia huiuſcemo- di p ſe ipſa clara & magnifica ſit/ ac non p inde habeantur/ ut eoꝝ qui ſuſtinent ea uirtuſ eſt: Ver- ego liberiuſ altiuſq; proceſſi dñ me ciuitatiſ morũ tedet pigetq; Nunc ad inceptum redeo.

A

aiq; 75

horum

j cũ maioꝝ ſuoꝝ cõtendat: etiã noui

B

BELLVM ſcripturuſ ſũ Quod .P. R. geſſit cum Iugurta rege numidarũ: Primum quia magnum & atrox

5

c

p debinc

uariaq; uictoria fuit: quia tunc
ſuꝑbiae nobilitatiſ obuiatum
eſt p̄imū: Quae contentio di
uina & humana cūcta p̄mi
ſcuit: eoq; uecordię processit,
ut ſtudiſ ciuilibuſ bellum
atq; uaſtitaſ italiae finem facēt.
Sed priuſquā huiuſcemodi rei
initium expediam/pauca ſuꝑ
repetam: quo ad cognoſcendū
omnia illuſtria magiſ magiſq;
in aperto ſint/bello punico ſe-
cundo in quo dux karthagine-
ſium hannibal poſt magnitudi-
nem nominiſ romani italiae
opeſ maxime attriuerat: maxi
niſſa rex numidarum in ami-
citiam p. ſcipione receptuſ: Cui
poſtea Africano ăgnomen ex
uirtute fuit/multa & p̄ecla-
ra rei militariſ facinora fece
rat: Ob quae uictiſ karthagine-

Hannibal

Maxiniſſa rex

P. Scipio

A Siphax

sibus & capto siphace cuius in af
fricam magnū atq; late impiū
ualuit. P. R. quascūq; urbes a et
grossmanu cepat/regi dono de
dit: Igitur amicitia inassiniſſę
bona atq; honesta nobis perman
sit: sed impij uitęq; ei⁹ fuit idē
finis: Demicipsa filius regnum
solus obtinuit/manastabilē & gu
lussa fratribus morbo assuptis ſ
ad herbalem & hiepsalem exsese
genuit: Iugurtham; filium mana
stabilis fratris sui quē massinissa
ꝙ ex cuncubina ortus erat/ptiua
tim dereliquerat/eodē cultu q̄
liberos suos domi habuit: Quo
ubi primū adoleuit/pollens ui
ritibus decora facit/sed multo
maxime ingenio ualidus/non
se luxui/neq; inertiæ/corrūpen
dum dedit: sed uti mos gentis il
lius est/equitare: iaculari: cursu

Micipsa
Manastabil
Gulussa fres

Adhēbal
Hiepsal
Micipsę
filij

Iugurtha manast
filius

regno

6

xiij

C

cum æqualibus certare: cum om-
nes gloria anteiret/ omnibus o
tamen carus esse: Ad hoc pleraq;
tpa in uenando agere: leonē atq;
alias feras primus/ ferire auti
- primis ferire: & minimū ipse
de se loqui: Quibus rebus micip
sa/ tam & si initio/ fuerat/ existi-
mans uirtutem iugurthae in
suo regno gloriæ fore/ tamen po
stquam hominem adolescentez
D exacta sua aetate/ & liberis exi-
stentibus paruis/ magis magisq; cre
scere in telligit uehementer ne
gotio eo pmotus/ multa cū ani
mo suo uoluebant: Terrebat eū
natura mortaliū auida impij/ &
precepſ ad exemplendam ani-
mi cupiditatē: Præterea oportu-
nitas suae/ liberorum que ætatis/
quæ etiam mediocres uiros/ spe
prędæ transuersos agit: Ad hoc

f. Letus

studia numidarum in Iugur A
tha accensa: ex quibus si talem
uirum dolus interfecisset/nequa
seditio/ aut bellum oriretur/an
xius erat: his difficultatibus cir 7
cūuentus/ubi uidet neq; p uim/
neq; insidijs opprimi posse ho
minem tam acceptū populari
bus/ q; erat iugurtha manu prō
ptus/Et appetens gloriae milita
ris/statuit eum obiectare pricu B
lis: et eo modo fortunam tentare:
Igitur bello numantino micipsa
cum. P°. R°. equitum atq; peditū
auxilia mitteret/sperans uel oste
tando uirtute/uel hostium sęui
tia eum facile occasurū/P refecit
rim numidis quos in hispaniā
mittebat: Sed ea res longe aliter
ac ratus erat/euenit: Nam iugur
tha ut erat impigro/atq; acri in
genio/ubi naturam P. scipionisq;

C tum roman' ip̄ator erat & mores
hostium cognouit multo labo
re / multaq; cura / Preterea mo-
destissime parendo / & sepe ob
uiam eundo piculis / in tanta
claritudinem breui tempore
puenerat / ut nostris uehemē-
ter caruis: numantinis maximo
terrori esset. Ac sane quod diffi
cillimum est in primis et prelio
strenuus erat: & bonus consilio:
No. D Quorum alterum exprouiden
tia timorem: alterum exauda
tia temeritatem pleruncq; affer
re solet. Igitur impator omnes fe-
re res asperas p lugurtham age
re: in amicis habere: magis ma-
gisq; eum amplecti in dies: Quip-
pe cuius neq; consilium / neq; in-
ceptu ullum frustra erat. huc ac-
cedebat munificentia animi & 5 li
ingenij solertia. Quibus rebus sibi

multos ex romanis familiari ami
citia coniunxerat: Ea tempestate
in exercitu nro fuere complures
noui atq; nobiles quibus diuitiæ
bono honestoq; potiores erant: fac
tiosi domi: potentes apud socios:
clari magistratibus: honesti: qui lugur
thę non mediocrē animū pelli
citando accēdebant: si mi ipsa rex
occidisset: fore: uti solus impio nu
midiae potiretur: in ipso maximā ēē
uirtutem: Romae omnia uenalia:
fore: Sed postquam numantia de
letā ē: P. scipio dimittere auxilia: et
ipse reuerti domū decreuit: dona
tum atq; laudatum magnifice pro
contione Iugurtham in pretorium
adduxit: ibiq; secreto ammonuit ut
potius publice q̄ priuatim amici
tiam P. R. coleret: neu aliquibus
langiri insisceret: Periculose: e
mi a paucis quod — multorū esset:

C si p manere uellet in suis artibus/
ultro illi & gloriam & regnum +
uenturum: Sin properantius p-
geret/ suam & ipsum pecuniam
precipitem casurum. Sic locut⁹/
cū litteris eum q̄s nuncupsē red-
deret/ dimisit: earum sentētia hec
erat: Iugurthe tui in bello nu-
mantino longe maxima uirtus +
fuit: Quam rem tibi certe scio ga-
D udio esse: Nobis obmerita sua +
carus est: Vt idem senatui & P. R.
sit/ summa ope nitemur: Tibi quidē
pro nostra amicitia gratulor: En
habes uirū dignū te/ atq; auo suo/
maximis. Igitur rex ubi ea que
fama acceperat ex litteris impa
toris ita esse cognouit: tum uir-
tute/ tū gratia uiri p motus/ fle-
xit animū suum: & Iugurtham sup
benefitijs uinctē agtē sus: statiq;
eum adoptauit: & testamento +

pariter cum liberis heredem in A filys
stituit: Sed ipse paucos post an-
nos morbo atq; ætate confectus.
Cum sibi finem uitæ adesse in
telligēt / coram amicis & cogna
tis stemq; Adherbale & hiempsale
filiis huiuscemodi uerba cūstu
gurtha dr huisse. Paruum ego tu- X
gurtha te amisso patre sine spe / Mucpsse moueris
sine opibus in meū regnum ac ad jugurthā uerba
cepi: existimans non me minus ti-
bi q̄ liberis si genuissem ob be-
nefitia carum fore. Neq; ea res fal- B
som me habuit: Nam ut alia ma
gna & egregia tua facinora omittam.
nouissime rediens numantia / meq;
regnūq; meū gloria honorasti: tuaq;
uirtute romanos nobis ex amicis
amicissimos fecisti: In hispania no-
men nostræ familiæ renouatū est:
Postremo / quod difficillimū inter
mortales est / gloria uicisti inuidia:

Nunc quoniam mihi natu
ra finem uitæ facit/per hanc
dexteram/per regni fidem/mo-
neo obtestorq; te/uti hos qui
tibi genere propinqui/benefi-
cio meo fratres sunt/caros ha-
beas: Neu malis alienos adiũ
gere: q̃ sanguine coniũc-
tos retinere. Non exercitus/ne-
q; thesauri/præsidia regni sunt:
uerum amici: Quos neq; armis
cogere/neq; auro parare queas/
officio & fide pariuntur. Quis
autem amicitior q̃ frat̃ fratri:
aut quæ alienũ fidum inue-
nies/si tuus hostis fuerit: ego eq̃
dem uobis regnum trado/fir-
mum si boni eritis/sin mali in be-
cillum. Nam concordia paruæ
res crescunt: Discordia maximæ
dilabuntur. Cæterum ante hos
te Iugurtha/quia ætate/& sapiã

Concordia
parue res cre
scunt. Discor
dia maxime
dilabuntur.

priores.

prioresſ ne aliter quidē: ne aliter A
quid eueniat/ prouidere decet.
Nam in omni certamine qui
opulentior eſt/ etiam ſi accipit
iniuriam/ tamen quia pluſ po- ꝑ potentior
teſt/ facere uidetur. Vos autem
Adherbal & hiempſal/ colite: ob
ſeruate talem hunc uirum/ imi-
tamini uirtutē: & enitimini ne
ego melioreſ liberoſ ſumpſiſſe/
q̄ genuiſſe uidear. Adea B XI
iugurtha/ tam & ſi regem ficta
locutum intelligebat/ & ipſe lon-
ge aliter animo agitabat/ tamen
pro tempore benigne reſpondit.
Micipſa paucis poſt diebuſ mo- Micipſa mortit
ritur: Poſtquam illi more regio
iuſta magnifice fecerant/ regiſli Regulı Juſta fu
in unum conuenerunt/ ut inter
ſe de cunctis negotiis diſceptarent.
Sed hiempſal qui minimuſ ex
illiſ/ natura ferox erat: etiam an
tea

C

ignobilitatem Iugurthę quia ma-
terno genere impar erat/ despi-
ciens dextera Adherbalem assedit
ne medius ex tribus/ quod apud
Numidas honori ducitur/ iugur
tha foret: Deinde tamen: ut æta-
ti concederet fatigatus à fratre uix
in partem alteram transductus
est: Ibi cum multa de administra-
do impio differerent/ Iugurtha in
ter alias res ait oportere qnquenij
consulta & decreta omnia re-scin
di: Nam p ea tempora confectum
annis micipsam patrū animo ua
luisse: Tum idem hiempsal placē
sibi respondit: Nam ipsum illum
tribus proximis annis adoptione
in regnū puenisse: Quod uerbum
in pectus Iugurthę altius q̄
quisq̄ tatus erat/ descendit: Itaq;
ex eo ipse ira & metu anxiuus mo
liri/ parare/ atq; eo modo cū animo

suo habere/quibus hiempsal p dolu
capetur. Quæ ubi tardius pro
cedunt/neq; lenitur animus
ferox/statuit quo uis modo in
coeptum perficere. Primo con
uentu quem abregulis factu
supra memoratu/propter dis
sensionem placuerat diuidi
thesauros: finesq; imperij singu
lis constitui. Itaq; tempus ad il
tranq; rem decernitur: sed ma
turius ad distribuendam pe
cuniam. Reguli in terea in loca
propinqua thesauris/alius alio
concessere. Sed hiempsal in oppi
do Thirmida: forte domo eius
utebatur/qui proximus lictor
Iugurthae carus acceptusq; ei
semp fuerat. Quem ille casu mi
nistrum oblatum promissis one
rat/impellitq;/uti tanq; suam ui
sens domum eat: portaq; clauis

XII

B

Thirmida oppidu qdam

C adulterinas paret: Nam uere ad hiempsalem referebantur: Cæterum ubi res postularet/se ipsum cum magna manu uenturum: Numida mandata breui ꝯfecit: atq; uti doctus erat/noctu fugurthæ milites introduxit: Qui postquã in ædes ipsi pére/diuersi regem quærere/dormientes alios/alios occursantes interficere: scrutari loca abdita: claustra effringere: strepitu & tumultu omnia miscere: cum interim hiempsal reperitur/occultans se tugurio mulieris ancillæ: quo initio pauidus & ignarus loci profugerat: ꝫ Numidę caput eius ut iussi erant/ád fugurtham referunt: Cæterum fama tanti facinoris p omnem affricam breui diuulgatur. Adherbalem/omnesq; qui

Mun[i] immemori. Seuo atq; imani scño hoie digna

XIII

sub impio micipsae fuerant/me-
tus in uadit/in duas p̄tes discedunt Numidę. Plures Adherba
lem sequuntur: sed illū alterū bel
lo meliores: Igitur Iugurtha q̄
maximas potest copias armat: ur
bes partim ui/alias uolūtate/im
pio suo adiūgit: omū Numidarū
impare parat: Adherbal tam & si
legatos romam miserat/q senatū
doceret de nece fratris/& for tuis
suis/tamen fretus multitudine
militū/ꝑabat armis cōtendere: B
Sed ubi res ad certamen ꝑuenit/
uictus ex prælio/profugit in pro-
uinciā: ac de inde Romam contēn
dit: Tum Iugurtha patratis cōsi
liis/postquā omē Numidia potie-
batur/inotio facinus suū cūctos ani
mo reputans/timere P^m. R^m./neq; ad-
uersus ira eius usquā nisi i auaritia
nobilitatis/& pecunia sua spem

habere: ɬ taq; paucis post diebus cū au
ro & argento multo roma lega
tos mittit: quos præcepit primū
uti uicteres amicos muneribus ex
pleant. Deinde nouos acquirant:
Postremo quemcuq; possint largi-
endo pare ne cunctētur: Sed ubi
legati Romā uenere & ex præcep-
to tegis hospitibus aliisq; quoꝝ ea
tempestate auctoritas i senatu pol-
lebat magna munā misere: tanta
D cōmutatio in cessit: ut maxima in-
uidia ingratia & fauore nobilita
tis ɬugurtha ueniret: Quorū pars
spe aliq; præmio i ducti singulos
ex senatu abiundo nitebant ne
graui us in eū cōsuleretur: ɬ gitur
ubi legati satis cōfidūt die cōsti-
tuto senatus utriscq; datur: Tum
XIV Adherbalem hoc modo locutū
accepimus. Patres cōscripti Mici
psa pater meus moriens mihi præ

ex maxima m
uidia

Oro Adherbalis
ad Senatum

cepit/uti regnum Numidiæ tan A
tumodo procu ratione existi
marem mea/Cæteru uosq; im
pu eiusq; penes uos esse simul /regm
eniteret domi militiæq; quã ma
ximo usui esse. P. R. Vos mihi
cognatosq; uos in affiniu loco dii
cetem. Si ea fecissem t uestra ami
citia exercitu/diuitiasq; munimẽ
ta regni me habituru: Quæ cu B
præcepta parentis mei agitare/
Iugurtha homo omnium quos ter
ra sustinet sceleratissimus cotem
pto uestro impio/Massinissæ me
nepote/etiã a stirpe sociu/atq; ami
ciu. P. R. regno/fortunisq; omibus
expulit: Atq; ego. P. C. quoniã eo
miseriaru uentur? etã/uelle poti?
ob mea q ob maiosq; meosq; benefi
cia posse me a uobis auxiliium pe
tere: ac maxime mihi deberi bene
ficia a. P. R./quibus nõ egere: Sed

f. 4.

C

ea' desideranda erat/ uti debitis
uterer: Sed qm̄ partū tuta ꝑ se ip-
sa probitas est: neq; mihi ī mās
buis fuit/ qualis Iugurtha foret/
ad uos confugi. P. C. qbus quod
mihi miserrimū est/ cogor prius
oneri q̄ usui esse. Cæteri reges
aut bello uicti ī amicitia uobis
recepti sunt aut ī suis dubijs re
bus societatē uā appetiuere. Fa
milia nostra cū. P°. R°. bello Kā̄tha
ginēsi amicitia ī stituit: quo ꝑre
magis fidei eius q̄ fortuna petēda
erat: Quo& progenie uos. P. C. noli
te pati me nepote Massinissę fru
stra auobis auxiliū petere: Sed
si ad impetrādū nihil causæ habe
rem præter miserādā fortunā/ q̄
paulo ante rex/ genere/ fama/ atq;
copijs potens/ nunc deformatus
eruīnis/ in ops alienas opes expecto
timē erat maiestatis. P. R. ꝓhibē

iniuriam: neq; pati cuiuſq; re A
gnū p ſceluſ creſcere: Verū ego
hiſ finibuſ electuſ ſum/ quoſma
ioribꝫ ēi meriſ. P. R^us. dedit: Vn
de pater & auuſ meuſ unà uobi
ſcū expulere ſyphacē & karth a
gineſeſ: Veſtra benefitia mihi e
repta ſuit. Vō. P. C. in mea iniuria
deſpecti eſtiſ: Heu me miſerū
huccine Micipſa pater benefitia
tua euaſere/ ut quē tu parē cūli
beriſ tuiſ regniq; ptcipē feciſti/
iſ potiſſimū ſtirpiſ tuæ extinc
tor ſit: Nūq; nc ergo familia nr̄a B
quieta erit: ſemp nc in ſanguiſ
ferro/ fuga uerſabitur: Du kār̄tha
ginenſeſ in columeſ fuere: iure
ōmia ſæua patiebamur: Hoſteſ
ablatere: uoſ amici procul: ſpeſ
oīs in armiſ erat: Poſtq; illa pe
ſtiſ ex africa electa eſt/ lacti pa
cem agitabamuſ: quippe quiſ hoſtis.

ſ
puenere
ita erat

fecisseris

Ecce autem

nullus erat/ nisi forte que uos iuſ
ſiſſetis: Ecce aute ex improuiſo fu
gurtha intoleranda audatia/ ſce
lere/ atq; ſuꝑbia/ efferēs ſe ſe/ fratre
meo/ atq; eodem propinquo ſuo ī
terfecto/ primū regnū eius/ ſce
leris ſui prædam fecit: Poſt ubi
hiſdem doliſ me nequit capere/
nihil minus quia uim/ aut bellū
expectātem/ in impio uestro ſicuti
uidetis extorrē patria/ domo/ iope
& cooptū miſeris effecit: Vbi uiſ tu
tior quia in meo regno eſſem: Ego
ſic exiſtimabā. Q. C. uti prædicin
tem audietā patre meū/ qui ues
tra amicitia colerent diligent/ eos
multū labore ſuſcipe: cæterū ex
oībus maxime tutos eſſe: Quod
ī familia noſtra fuit/ præſtitit/ ut
ī oībus bellis adeſſet uobis: Nos
uti per otium tuti ſimus ī manu
uestra eſt. Q. C./ nos duos fratres

ue

ue

/pater meus

reliquit/tertium Iugurtham be- A
nefitijs suus ratus est coniuncti
nobis fore: alter cor/ necatus est:
altius ipse ego manus impias uix
effugi: Quid agam: aut q̄ potissi-
mū infelix accedam: Generis ptx mea
sidia oīa extincta sunt: pater uti
necesse erat/ naturæ cōcessit: fra
tri quid minime decuit propiqu-
us pscelus uitā eripuit: Affines ami-
cos/ propinquos/ cæteros q; meos/ aliū
alia clade oppressit: Capti à Iugur B
tha pars in cruce acti: pars bestijs ob
iecti sunt: Pauci quibꝫ relicta est
anima/ clausi in tenebris cū moe
rore & luctu/ morte grauiorem iu-
tam exigunt: Si oīa quæ amisi/ & q̄ aut amisi/ aut
aut/ ex necessarijs ad uersa facta sit/ ex necess.
in columina manerent/ tamē siqd
mali ex improuiso accidisset uos
implorarem. P. C. quibus proma-
gnitudine impij/ uis & iniuria loc;

curæ esse decet: Nunc uero ex-
ul patria domo solus atq; om
nium honestarū rerū egens q̄
accedam aut quos appellem: na
tionesne an reges qui omes fami
liæ nostræ ob uestrā amicitiam
infensi sunt: An quo quā mihi
adire licet ubi nō maioru mor
hostilia munimenta plurima
sint: Aut quisq̄ nostri misere
ri potest qui aliquādo uobis
hostis fuit: Postremo Mallinis
sa ita instituit P. C. ne societ
atesne foedera noua accipe
remus: Abunde in uestra ami
citia magna præsidia nobis fo
re: Si huic impio fortuna mu
tare tur una nobis occidendū
fore: Virtute ac diis uolentib
magni estis & opulenti: Qua se
cūda & obedientia sint: Quo fa
cilius sonor in uria curare

licet: Tantū illud uereor: neq; priuata amicitia lugurthæ parum cognita transuersos agat: quos ego audio summa ope niti ambitē fatigare uos singulos, ne quidem de absente incognita causa statuatis: Fingē me uerba: & fugam simulare: cui licueīt in regno manere: Quod utinā illum / cuius impio facinore in has miserias proiectus sum / eadem hæc simulantē uiderem: & aliquando aut apud uos / aut apud deos immortales terū humanarū cura oriatur: ut ille qui nūc sceleribus suis ferox / atq; præclarus est / omībus malis excruciatus: impietatis ī patrem nostrū / fratrisq; mei necis / mearūq; miseriarū / graues poenas reddat: Iam ia frater aio mō

A

max.

et ipi tales dicant

B

C carissime quanquã tibi im
maturẽ & unde minime de
cuit uita erepta est tamẽ la
tandum magis q̃ dolendum
puto esse casum tuũ: N̄o enī
regnũ sed fugam exiliũ egesta
tem & omes haſ quæ me pre
munt erumpnas cũ aĩa simul
amisisti: At ego infelix in tãta
mala praecipitatus ex patrio reg̃
reb⁹ humãb⁹ spectaculũ praebeo
incertus quid agam: tuas ne in
iurias ꝓsequar: ple auxilij eges:
an regno consulam: cuius uita
necisq; potestas ex opibus pende
alienis: Vtinam emori fortunis
meis honestus esset exitus: ne
uiuere conteptus uideret: si de
fessus malis iniurias concessis
sem: Nunc neq; uiuere libe: neq;
mori licet sine dedecore: patres
conscripti ꝓuos: pliberos: atq; pa

guita

paterno

rentes/ p maiestatē. P'. R'. subue- /uros/ 4
nite mihi misero: ite obuiā iniu
riæ: nolite pati regnū Numidiæ
q̄ uestrū est/ Per scelus & sangui
nē familiæ nostræ tabescere/ Po XV
stq̄ rex fecit finē loquendi: legati
Iugurthę largiōne magis quam
causa freti/ Paucis respondent:
hiempsalem obseruitiā suā à nu
midis interfectū/ Adherbalem ul
tro bellū inferentē/ Postq̄ supat' B
sit/ queri q̄ iniuriā facere nequi
uisset: Iugurthā ab senatu petere
ne se aliū putarent ac numāriæ
cognitus esset: neu uerba inimici
ante facta sua ponerent: Deinde
utrīq; curia egrediūtur: Senatus
sententiā cōsulit: fautores legatorū/ pra
terea senatus magna pars gratia
deprauata/ Adherbalis dicta cōtem
nere: Iugurthæ uirtutē extollere/
laudibus/ gratia/ uoce/ demq; oīb

C

modis pro alieno scelere/& flagi
tio/sua quasi pro gloria nitebãt.
At contra pauci quibꝫ bonũ &
æquũ diuitijs cariuis erat/sub
uertendũ Adherbali/& hiẽpsalis
morte seuere uindicãda censẽ
bant: Sed his ex oĩbus maxime
emiliius scaurus/homo nobilis/
impiger/factiosus/auidus potẽ
tiæ/honoris/diuitiarꝫ/Cæterũ ui
D tia sua callide occultans: Ts po
stq̃ uidet regis largitionẽ famo
sam/impudentemq̃/ueritus/q̃ ita-
li re/solet/ne polluta licentia/in-
uidia accẽderet/aliũ a cõsuetu
XVI libidine cõtinuit: Vicit tamẽ Tse
natu ps illa q̃ nõ prætiũ aut gra-
tia anteferebat: Decretũ fit Vti le
gati x regnũ quod Micipsa obti
nuerat: Jnt Iugurtha & Adher-
balem diuideret: Cuius legatiõis
princeps fuit. L. opimius homo

clarus

clarus/& tum in senatu potens/ A
quia consulib⁹. C. Graccho & M. Ful
uio flacco/interfectus/acerrime
uictoriā nobilitatus in plebem
exercuerat: Eum Iugurtha tā, ſi
Romæ amicis habuerat/tame
accuratissime recepit: Dando &
pollicēdo multa/perfecit/uti fa
mæ/fidei/postremo omibus suis
rebus/cōmodis regis anteferrer:
Reliquos legatos eadem uia aggſ B
sus: pleroſq; capit: paucis clarior
fides q̄ pecunia fuit: In diui
regm sione quę pars Numidiæ Mau
ritaniā attingit agro uiriſq; opu
lentior Iugurthæ tradit⁹: Illa
altera ſpecie q̄ usu potiorē quæ
portuosior/& ædificijs magis exō
nata erat: Adherbal possedit: Res XVII
postulare uidetur Africæ ſitum
paucis exponere: & cas gētes q̄ rib⁹
cū nobis bellū/aut amicitia fuit:

C

attingere: Sed quæ loca/& nationes/
ob calorem/aut asperitatē ītē solitudines minus frequētata sūt: de
his haud facile cōptum narraue
rim. Cætera q̄ paucissimis/ſ/ndiui
sione orbis terrā pleriq; in p̄te ter
tia Africā posuere: pauci tātūmodo
Asiam/& Europā esse: sed africam
ī europa: Ea fines habet ab occidē-
te fretū nostri/& occeanū: ab ortu
solis declīuē latitudinē/quē locū
Catabathmon incolę appellant*:
mare saeuū/impōtuosū: Agē frugū
fertilis: bonus pecori: arbori ī fecū-
dus/cælo terraq;/penuria aquarū:
genus hoīū salubri corpore/uelox/
patiens laborū/pleroſq; senectus
dissoluit: nisi qui ferro aut bestijs
interiere/Nam morbus haud ſa-
pe quēq; ſupat: Ad hōc malefici/ibi
omnis pestifera animalia: Sed qui
mauritaniæ initio africā habuerūt

/absoluam

An Affrica ſit tercia pars orbis terre

/maris

Catabathmon

illoz

quiq̄ postea acceſſerit: aut quo A
modo inter ſe permixti ſint q̄q̄
ab ea fama qua plerosq̄ obtinet
diuerſū eſt: tamē uti exlibris
punicis/ qui regis hiempſalis di-
cebantur interpraetatū nobiſe.
utiq̄ rem ſeſe habē cultores eius
trae putat/ q̄ pauciſſimis dicam:
Caeterū fides eius rei penes auc-
XVIII/ tores erit. Africa initio habuē Q[uo]d p[ri]m afros habuere
Getuli/ & Lybies/ aſperi/ īculti q̄: qs
cibus erat caro ferina: atq̄ humi Caro ferina
pabulū uti pecoribus. Hi neq̄ B
moribus/ neq̄ lege/ aut imperio cu-
iusq̄ regebātur: uagi/ palantes/ qua
nox coegerat ſedes habebant: Sed
poſtq̄ i hiſpania hercules/ ſicut Hercules i hiſpa[n]ia
aſtruputat/ interiit/ gentibus/ amiſſo interijt
duce/ ac paſſim multis ſibi quiſq̄ / exercit' ei' cōpoſit'
impiū petentibus. breui dilabitur: ex variis
Ex eo nūo medi/ pers/ & armeni/ Medi
nauibus in africa traſuecti/ ſunt Perſe
Armeny

c

proximos nostro mari locos occu
pauere: Sed pſa ītra occeanū ma
gis: hiq; alueos nauiū in uersos
protugiriſſ habuere: quia neq;
materia/ī agris/neq; ab hiſpaniſſe
mendi aut mutādi copia erat: Ma
re magnū/& ignara lingua cōmē
tia prohibebant: Hi paulatī p con
nubia getulos secū miſcuē: Et qa
sacpe tēptates agros alii deīde alia
loca petiuerāt/semet ipſos Numi
das appellauere: Carterū adhuc a-
dīfitia Numidarū agreſtiū quæ
mapalia illi uocant/ob longa ī cu
ruis lateribus tecta/quasi nauiū
carinae ſiunt: Medi autē & arme
ni accessere lybies: Nā hi propius
mare africū agitabant: Getuli ſub
ſole magis/haud procul ab ardo-
ribus: hiq; matiure oppida habuē:
Nam freto diuisi ab hiſpania mu
tare res in ſe ſtatuerant: Nomē

Alias nauiū ītra
ſi p tugiriſſ

Lignos

debīc

Vñ numidæ dicti

ītitu

eorū paulatim libyes cōrupebā A
bara lingua mauros pro medos Maurp̄ med
appellantes: Sed res persarū breappellati
ui adoleuit: Ac postea numidę sub
noie propter multitudinē apētib⁹
digressi possidere ea loca quę p
xime Karthaginē Numidia appel Numidia
latur: Deinde utrinq; alterius fre
ti finitimos armis aut metu sub
impiū suū coegere: nomē gloriāq;
sibi addidere: magis hi qui ad no ꝓuo
strū mare processerant: qa libyes B ꝑuere
q̄ getuli minus bellicosi sūt: De- exat
nicq; africę pars inferior pleraq; a
Numidis possessa est: uicti omē
XIX ī gētem nomeq; cōcessere: Postea ꝑ impantium
phoenices alij multitudinis domi
minicdę gratia: pars cupidine
impij sollicitata plebe: & alios no
uarū rerū: hippone: adrumetuz ꝑ amch
leptim: aliasq; urbes in ora mari Hippones
tima cōdidere: harq; breui multū Adrumetes
leptes vrbes
a phoenicibus
condes fuere
ciuitates

c

auctę patſ originibuſ ſuiſ præſi
dio: aliæ decori fuere: Nā de kar
thagine ſilere meliuſ puto q̄ parū
dicere: qm̄ alio propare tēpuſ mo
net: Igitur ad Catha bathmon/ qui
locuſ ægyptū ab africa diuidit/ ſe
cūdo mari/ prima Cyrene eſt: colo
nia thēon: ac deinde duę ſyrteſ: u
terq; eaſ leptiſ: de īde philenēn arę:
quę locū ægyptū uerſuſ finē im
pij habuere karthaginēſes: Poſt a-
liæ punicæ urbes: Cætera loca uſq;
ad Mauritaniā Numidæ tenent:
proxime hiſpaniā Mauri ſunt: Su
p numidiā getuloſ accepimuſ pti
in" guriſ/ alioſ inculтиuſ uagoſ a-
gitare: Poſt eoſ æthiopes eſſe: dei-
de loca exuſta ſoliſ ardoribuſ: Igi
bello iugurthino pleraq; expuni
cis oppida/ & fineſ karthaginenſiū
quoſ nouiſſime p. R. p magiſtra
tuſ adminiſtrabat: Getuloꝝ mag

Cyrene
Theron
inter quas
Duæ ſyrtes
Leptis
Philenon
habuerat

pars & Numidiæ usq; ad flumen A
Muluchan sub Iugurtha erat. Maluchja flum
Mauris omnibus Bocchus rex Bocchus rex
impetrabat. Preter nomen, p cetera
ignarus. P. R. Iteq; nobis, bello ne- / neq;
q; pace antea cognitus. De africa
& ei incolis ad necessitudinem rei
satis dictum e.

POSTQVAM. diuiso regno B X X
legati ab africa discessere. &
Iugurtha contra timore ani-
mi, premia sceleris adepti sese ui-
det. certi esse ratus, quod ex ami
cis apud Numantiaz accepat, oia Ro
mæ uenalia esse. simul & illorum Rome omia
pollicitationibus accensus, quos pa- venalia et
ulo ante muneribus expleuerat, i
regnu Adherbalis animum intendit. Cupiditas pra
Ipse acer, bellicosus, at is qui pe- uitasq; fugire
tebat, quietus, in bellis, placido
ingenio, opportunus in uiriæ, me- Natura Ad
tuens magis q̃ metuendus. Igitur herbalis.

C

ex improuiſo finef eiuſ cū magna
manu ī uadit: multoſ mortaleſ cū
pecore atq; alia prꝛda capit: Aedi
fitia ī tendit: pleraq; loca hoſtiliter
cū equitatu accedit: Deinde cū oī
multitudine ī regnū ſuū couertit:
exiſtimanſ dolore ꝓmotū Adhē
balē ī iuriaſ ſuaſ manu uindicatu-
rū: Eāq; rem belli cauſaz fore: At ille
quod neq; ſe parē armiſ exiſtimabat:
& amicitia. P. R. magiſq; Numi
dif fretuſ erat: Legatoſ ad Iugur-
tham de iniuriſſ queſtū miſit: q
tā & ſi cōtumelioſa dicta retulerat
priuſ tamē oīa pati decreuit: q̄
bellū ſumere: quia ītatū antea ſe
cuſ ceſſerat. Neq; eo magiſ cupido
Iugurthę minuebatur: quippe qui
totū eiuſ regnū animo ī inuaſe
rat: Itaq; nō iti aīa cū prꝛdatoriū
manu: ſed magno exercitu cōparato
bellū gerere coepit: & apte totiuſ.

Numidiæ impium petere: Cæterū A
qua pgebat urbes, agros uastare,
prædas agere, suos animū, hostibus audaciam
terrorē augere: Adherbal ubi ītelli- XXI
git eo processū: uti regnū aut reli
nquēdū esset, aut armis retinen
dū, necessario copias parat: & Iugū
thæ obuius procedit: interim haud
longe a mari prope Cirtham op- Saffricano
pidum, utriusq; exercitus cōsedit: æ Cirtha oppidu
quia diei extremū erat, prælium nō
est in coeptū: Sed ubi primū noc- B
tis processit, obscuro etiā cū lumi
ne milites Iugurthini signo dato
castra hostiū inuadunt: semisomp-
nos partim, alios arma sumētes fu
gant, fundunt q;: Adherbal cū pau-
cis equitibus Cirthā profugit: & ni
multitudo togatorū fuisset, quæ Nu-
midas insequentes mœnibus, uno Aphibyr
die intrā duos reges coeptū, atq; pa
tratū bellū foret: igitur Iugurtha

oppidum circūſedit: uineiſ/turribuſq; machiniſ/oīum genetuz
ex pugnare aggrediturr: maxīme
feſtinanſ tēpuſ legatoꝝ ante
cape/quoſ ante prāſiuū factū ab
neāt Adherbale romā miſſoſ audiēbat:
Sed poſtquā ſenatuſ de bello eoꝝ
accepit: treſ adōleſcētesſ ī africa le
gant/qui amboſ regeſ adeant: Se
/uelle natuſ &. P. R. /uerbiſ nūtientiꝝ
cēſerere eoſ ab armiſ diſcedere: ita
† xxii ↄ ſeq; illiſq; dignū eſſe: Legati in a
ſ. dum frica maturantesſ ueniūt: eo magiſ
q; roma/proficiſci parant/depra
orone lio facto/& oppugnatione Cirthe
audiebatur: ſed iſ rumor clemeſ
erat: Quoꝝ Iugurtha accepta rati
one/reſpondit/ſibi neq; maiuſ ne
ēē q; cariuſ quicq; auctoritate ſenat⁹
eſſe: ab adoleſcētia ita ſe eniſum/
uit ab optimo quoq; probaretur: /
Virtute non malitia. P. Scipioni

simo uiro placuisse: ob easdem A
artes á. Micipsa nō penuria libe-
rorū in regnū adoptatū esse:
Cæterū q plura bene atq; stre-
nue feciss et, eo aūm suū in iuriā
minus tolerare: Adherbalē dolis
uitæ suæ īsidiatū: quod ubi cōpi-
sset sceleri ei obuiā isse. P. R. neq;
recte, neq; pro bono facturū, siab
iure gentiū sese prohibuerit: Po-
stremo de omībus rebus legatos
romā missurū breui: ita utriq; di-
grediūt: Adherbalis appellandi
copia nō fuit: Iugurtha ubi eos a
frica discessisse ratus est: neq; pro
pter loci naturā Curthā armis ex-
pugnare potest: uallo ac fossa moc atq;
nia circūdat: turres extruit: eas q;
præsidijs firmat: Præterea dies
noctesq; aut pluim aut dolis ten-
tare defensoribus moeniū, pre
mia modo, modo formidinem

C

ostentare: suos hortando ad uir
tutē erigere: prorsus in tētus oīa
parare: Atherbal ubi intelligit
oniēs fortunas suas/ hostē infe
stū/ auxilij nūllā spē/ penuria re
rū necessariaꝝ bellum trahi nō
posse: ex his qui unà Cirthā profu
gerant/ duos maxime impigros
delegit: eos multa pollicitādo ac
miserando casū suū cōfirmat/ uti
p hostiū munitiones noctu ad pro-
ximū mare/ deinde romā pgeret:
Numidæ paucis diebus post iussa
efficiunt: Litteræ Adherbalis inse
natu recitatæ: quibꝰ sēnatus hæc fuit

NON mea culpa sæpe oratū
ad uos mitto. P. C. sed uis
Iugurthæ subigit: quē tan
ta libido extinguēdi me inuasit/
ut neq; uos neq; deos immorta
les in aīo habeat/ quin sanguinē
meū/ q̄ oīa malit: Itaq; quātū iaꝫ

mensem socius & amicus. P. R. ar A
mis obsessus teneor: neq; mihi
Micipsæ patris mei beneficia ne-
q; uestra decreta auxiliantē: fer-
ro an fame acriùs urgear incer-
tus sum: & Iura de Iugurtha scri-
bere de hortatur me fortuna mā/
æ iā antea expertus sum parū
fidei miseris esse: nisi tamē in-
telligo illū supra q̄ ego sum/
petere/neq; simul amicitiā uīā
& regnū meū sperare: Vtrū grau- B supare
us existimet nemini occultum
est: Nam initio occidit hiemsa-
lem fratrē meū: deinde patrio
regno me expulit: Quæ sane fu-
erint iniuriæ nostræ nihil ad
uos: Verū nunc regnū uestrum
armis tenet: meq; quiē uos impera-
tem Numidis posuistis; claustri
obsidet: Legatorū uerba quāti
fecerit/picula mea declarant:

c

Quid est reliquū: nisi uisue
stra qua moueri possit: Nam
ego quidē uellem & hæc q̄mo
do scribo & illa quę antea i senatu
quęstus sū/ uana forent: potius
q̄ miseria mea fidem faceret uē
bis: Sed q̄m eo natus sum/ ut lu
gurthæ sceleriū ostē tui/ essem/ nō
ia mōtē neq; eriipnasshta tū modo
inimica impiū/ & cruciatus cor
poris deprecor: Regno Numidę
quod uestrū est/ uti libet/ cōsuli
te: me ex manibus impij scripi
te: p maiestatē impij/ p amicitiæ
fidem/ si ulla remanet apud uos
memoria aui mei Massinissę: His
litteris recitatis: fuere qui exēcā
tū i africā mittēdū censeret/ æq̄
primū Adherbali subueniendū:
de Iugurtha interi uti cōsuleret
tur/ q̄m Legatis nō paruisset: Sed
ab his de illis regis fautoribus

ut eiudam

fora

XXV

i senatu

cōsuleret

ſūma ope enīſum eſt: ne tale decre- A
tū fieret: Ita bonū publicū ut ī ple-
riſq; negociȳſ ſolet/priuata gratia
deuictus ē: Legantur tūc ī afri-
cā maioreſ natu nobileſ/ amplīſho- treſ
noribꝫ uſi: ī quiſ fuit. M. Scauruſ et
de quo ſupra memorauimuſ cōſu cuā
lariſ & tū inſenatu princepſ: hiq
reſī ītuídia erat/ ſimul & a Numi- numidia
diſ obſecrati/ triduo nauē & aſce- ne
dere: De inde breui Vticā ſuīt ap ȳ
pulſi: litteraſ ad Iugurthā mit-
tunt: qȳ ocīſſime ad prouintiā
accedat: ſeq; ad eū ab ſenatu miſ
ſoſ: Ille ubi accepit hominēſ claroſ/
quoꝝ auctoritatē Romæ pollere+
audierat/ cōtra ī coeptū ſuū uenīſ- dūe ſuī.
ſe: primo cōmotuſ metu/ atq; lubidine/
diuerſuſ agitabatur: Timebat ira
ſenatuſ/ ni pariuiſſet legatiſ: Porro
animuſ cupidine cæcuſ ad ī coeptū
ſceluſ rapiebatur: Vicit tñ in auido

ingenio prauū cōsiliū: Igitur, Rex exē
citū circūdato ſūma uī Cirthā ir
rūpere nititur: maxime ſpetanſ
diducta manu hoſtiū aut uī aut
dolō ſeſe caſtī uictoriæ tuēturū.
Quod ubi ſecuſ proceſſit: neq; ꝙ
Ttendetat efficere poteſt: ut pri
uſq; legatoſ cōueniret Adherbaliſ
potiretur: ne āpluuſ morādo Scau
rū quē plurimū metuebat ī ce-
deret. cū paucis equitibuſ ī pro
uīciam uenit: Ac tam ꝫ ſi ſenat⁹
uet biſ graueſ minæ nūciabā
tur ꝙ ab oppugnatione nō de
ſiſteret: multa tāmē oratione cō-
ſupta legati: diſceſſere: Eā poſtq;
Cirtha audita ſuī: Italici quoꝫ
uirtute moenia defenſabātur cō-
fiſi deditione facta propē mag⁻
tudinē populi. R'. tuiolatoſſe
ſe fore: Adherbali ꝑſuadēt: uti ſeq;
& oppidū Iugurthæ tradat: tū

Regi

Legati cōſtantes abimuntur

f. fenestra XXVI

ab eo uitam paciſcatur: de carteris A
ſenatui curæ fore: At ille tū & ſi
oīa potiora fide Iugurthæ rebaē. aduebāt
tamē quiā penes eoſdē ſi aduerſa-
retur, cogendi poteſtas erat: ita
uti cēſuetant itali, dedit onem
fēcit: Iugurtha ī primis Adherba-
lem excruciatū necat: deinde
omēs puberes Numidas: atq; nego
tiatores: promiſcue utiq; āmat ob
uiuſ fuerat ī terficit. Quod poſtq̄ XXVII
Romæ cognitū eſt. & reſ ī senatu
agitari coepit: ydē illi miniſtri re- B cēptaē
gis ī terpellando, ac ſæpe gratia,
interdū ūrgiſſ trahēdo tempuſ,
atrocitatē facti leniebāt. Ac m. C.
Mēmiuſ tribunuſ plebis deſigna
tus uir acer, & ī feſtuſ potētiæ no
bilitatiſ. P. R. edocuiſſet id agi. ut
p paucos factioſos Iugurthæ ſcelus
cōdonaretur: Profecto oīs ī uidia p-
latandis cōſultationibuſ dilapſa

C

foret: Tanta uis gratiæ atq; pecu
niæ regis erat: Sed ubi senatus
delicti cōscientia populū timet:
Lege sempronia prouinciæ futuris
consulibus Numidia/atq; italia
decretę sit: cōsules declarati. P.
Scipio Nasica. L. Bestia Calphū
niius. Sed Calphurnio Numidia: Scipi
oni italia obuenit: Deinde exer
citus qui ī Africa pōtaretur/scri
bitur: Stipendiū/aliaq; quæ bel
lo usui forent decernuntur: At Iu
gurtha cōtra spē nūtio accepto/qp
pe cui oīa romæ ire ī animo haſe
rat/filiū & cū eo duos familia
res ad senatū legatos mittit: His
q; uti illis, quos hiemsale interfecto
misetat/præcipit/ut omes mor
tales pecunia aggrediant: Qui
postq; romæ aduentabant/sena
tus à Bestia cōsultus est/placēt
ne legatos Iugurthæ recipi in moe
nibꝫ.

XXVIII

P. Scipio Nasica
L. Bestia Calphurnius

venūdari

venīt

Hiq decreuere: nisi regnū ipsiusq; |ugurthā A
deditū ueniissent: uti in diebus
proximis decē Italia decederent:
cōsul numidis ex senatus decre-
to nūtiari iubet: Ita ī fectis rebus
illi domū discedunt: Interī Calph -
urnius parato exercitu legit sibi
homines nobiles factiosos: quoq;
auctoritate qua deliquisset mu -
nita fore sperabat: In quis fuit Sca
urus cuius de natura & habitu
supra memorauim: Nam ī cōsule B
nostro multæ bonæq; artes animi
& corporis erat: quas omnes auaritia
præpediebat: patiēs erat laboris: acri
ingenio: satis prouidens: belli haud
ignarus: firmissimus cōtra pericula
& insidias: Sed legiones p Italiam
Rhegium / atq; inde ī Siciliā / pōro
ex sicilia ī africam transuectæ sunt:
Igitur Calphurnius initio paratis
cōmeatibus acriter Numidiā ingres-

domū discedere

f. Æmilius

Auaritia omnes bonas dotes ppedit

clar

fortissimus

Rhegium ī finib calabrorum

XXIX

sus est: multosq; mortales & ur
bes aliquot pugnādo cepit: Sed
ubi Iugurtha p legatos pecunia
illūs
tentare: belliq; quod ad ministra
bat asperitatē ostēdere coepit: ani
mus arget auaritia/facile cōuer
sus est: Caeterū totius & admini
ster otium cōsiliorū assumitur.
Scaurus: Quē tā & si à principio
plerisq; ex factione eius cōruptis
acerrime regē impugnauerat.
tamē magnitudine pecuniae/abo-
f. cōsilium no honestos in prauū abstractus
est: Sed Iugurtha primū tā tū-
modo belli morā redimebat: exi-
stimans sese interī aliquid roma
prae/tio aut gratia effecturū: Po-
stea uero q̄ participē negocij Sca-
accepat urū accepit/ī maximā spē ad du-
ctus recuperādę pacis: statuit cū
eis de omnibus pactionibus prae-
sens agere: Caeterę ī terea fidei

causa mittitur a cōsule Sextius quæstor in oppidum Iugurthæ Vaccam: Cuius rei speciē erat acceptio frumenti: quod Calphurnius palam legatis imperauerat: qm̄ deditionis moram dutiæ agitabantur: Igitur rex uti cōstituerat, in castra uēit: ac pauca præsenti cōsilio locutus, de in uidia facti sui, atq; ut in deditionē accipere-tur: reliqua cū Bestia & Scauro secretō transegit: Deinde postero die quasi per latērā, ex quisitus sententijs in deditionē accipitur: Sed uti pro cōsilio imperatū erat, Elēfantes .xxx. pecus, atq; equi, traduūtur: Calphūnius romā ad magistratus, nostro pax agitabatur: Postq; ī āfrica res gestas quo modo acte, forent fama diuulgauit roma-

A sext

B

1 Legē

elephāta

multi: cū nō parvo argenti pondere, qstori

rogandos pfiaſcit: nnumdia ab exercitu

xxx

et ī

c

p omnes locos/& conuentus/de
facto cōsulis agitari/apud ple
bem grauis in uidia patres sol
liciti erāt probaret ne tātū fla
gitiū/an decretū cōsulis subuē
terent/parū cōstabant: Ac maxi
me eos potētia Scauri/qp is au
ctor & sotius Bestiæ ferebatur/
à bono uetoq; impediebat: At C.
Memmius cuius de libertate
ingenij/& odio potētiæ nobilita
tis supra diximus/inter dubita
tionē/& moras senatus/cōtionib;
populū ad uindicādū hortari
monere. P^m. R^m. ne libertatē sua
deseret&: Multa superba & crude
lia facinora nobilitatis ostende
re: prorsus in tētus omī modo
plebis animū accendebat: Sed
qm ea tēpestate Romæ C. Memij
facūdia clara pollensq; fuit/decē
existimaui unā ex tam multis

et qa

habiti sut facti

facūdia clara
pollesq; C. Memij

orationem eius perscribere: acpo- A
tissimū eā dicā: quā in cōtione
post redditū Bestiæ huiusce modi
uerbis disseruit. Oro C. Memi

MVLTA me deh̄ortantur á XXXI 1. remouēt
uobis quirites mi studiū
rei. p. omia supet: opes fa-
ctionis: uestra patiētia: iūs nullū:
ac maxime qp — in nocētiæ quod ac max^e hoc me
plus piculi, quā honoris est. Nam dehortatur qp
illa qdem piget dicere, quæ hisq̄xīs
annis quindecim q̄ ludibrio fue-
ritis: superbiæ paucoꝝ: q̄ī fede: q̄-
q̄ multi perierint uestri defen- B
sores: uobis animus ab ignauia at-
q̄ socordia, qui ne nunc quidem 1. cōruptus sit
obnoxij inimicis exurgitis: atq̄
etiā nunc timetis eos quibus, ter 1. decet
rori esse: Sed quāq̄ hæc talia sūt:
tamen obuiā ire factionis potē-
tiæ animus subigit: Certe ego li- 1. meus
bertatē quæ mihi á parente mō

C

tradita est/experiar: uerū id frustra/an ob rem faciam/ī uestra manu situ est quiritef: Neq; ego uos hortor/ quod saepe maiores uestri fecere/ut cōtra iniurias armati tutaref: nihil ui/ nihil secessione opus est: Necesse est ut suomet ipsi more p̄cipites eant: Occiso Tyberio Gracco que regnū sibi parare aiebant/ in plebem romanā/ quę stoes habita sūt: Post. C. Gracchi & M. fuluij cędē: ītę uestri ordinis multi mortales ī carcere necati sūt: Vtriusq; cladis nō lex/ uerū libido eorū finē fecit: Sed sane fuerit regni paratio/ plebi sua/ restituere: quicq; sine sanguine ciuiū ulcisci nequit/iure factum sit: Supioribus annis taciti indignabamini/ aerarium expilari: reges &/populos liberos/

ī tōmēta cōes
/ graues

C. Gracchus
M. Fulvius

/ iura

paucis nobilibus uectigal ipen - A i tributū
dere: penes eosdem & sūmā glo -s. soluere
riam & maximas diuitias esse:
Tamē hæc talia facinora impune
suscepisse pārū habuere: ł taq; po - ꝑ nihilo hūere
stremo legesq; maiestas uestra/di / uira/ / judicia
uina & humana oīa hostibus
tradita sūt: neq; eos qui ea fecere
pudet/ aut poenitet: sed in ceditū
p ora uestra magnifice: sacēdo -
tia & cōsulatus ꝑ triūphos suos
ostentātes: pr̄o inde q̄ ea honori/
nō prædæ habeant: Sēuigre pati B.
tiusta impia dominoꝝ nō pfe -
runt: uos quiritesq; impio nati/
æquo animo seruitutē tolerastis:
At qui sūt hi qui rem. p. occu -
pauere homines sceleratissimi: cru
entis manibus: immani auaritia:
nocētissimi: & idem superbissimi:
quibus fides/ decus/ pietas/ Postre
mo honesta atq; inhonesta omia/

c

quæſtui ſuit: Pars eoꝝ occidiſſe
tribunoſ Plebiſ: alij quæſtioneſ in
iuſtaſ: pleriq; eædem in uoſ feciſ
ſe/ pro mũnïmẽto habent: Ita q̃ꝫ
quiſq; peſſime fecit/ tã maxime
tutuſ eſt: Metu á ſcelere ſuo ad
ignauiã ueſtrã tranſtulere: Quoſ
omneſ eadẽ cupere: eadẽ face: eadẽ odiſ-
ſe: eadẽ metuere/ ĩ unũ coegit: Sed
hæc inter bonoſ amicitia/ inter ma-
loſ factio eſt: Quod ſi tã uoſ libet
tatiſ curã haberetiſ/ q̃ illi ad
dominationẽ accenſi ſuit: Profec-
to neq; reſ. p. ſicuti nũc uaſtare
tur: æ benefitia ueſtra peneſop-
timoſ/ nõ audaciſſimõs forent: Ma-
ioreſ ueſtri ꝓparandi iuriſ æ ma-
ieſtatiſ cõſtituendæ gratia/ biſ p
ſeceſſionẽ armati/ auentinũ oc-
cupauere: uoſ pro libertate q̃ ab
illiſ accepiſtiſ nõ ne ſũma ope
nitimini: atq; eo uehemẽtius/ q̃

ſ. cõmuniſ iudicũ

Quid factio ſit tam

mõte

mauis dedecus est parta amit- A
tere: qꝫ omino nil parauisse.
Dicet aliquis quid igitur cesset.
uindicandū in eos qui hostia
prodidere rem. p: Non manu/
neq; ui/ quod magis uos fecisse/
q illis accidisse indignū est: Ve-
rum quæstionibus/ & inditio
ipsius Iugurthæ/ qui si dedituse/
profecto iussis uestris obedieus
erit: Sin en contemnit sed licee exi- B
stimabitis qualis illa pax/ aut de
dito sit: ex qua ad Iugurthā sce-
lerū impunitas: ad paucos pote
tes maxima diuitiæ: at ī rem. p.
damna/ atq; dedecora puenerit:
nisi forte nōndū & uos dominā
tionis eorū satietas tenet: & illa
q hæc tempora magis placent: cū
tegna/ prouitiæ/ leges iura/ iudi-
tia/ bella/ atq; pacel/ postremo di-
uina & humana oia penes paucos

vex cēseo judi cādum

p cēte

s. suntus

C

erant: uos aũt hoc est. P. R. Tui
cti ab hostibus/ impatores omñ
ium gentiũ/ satis habebatis saltz
retinere: Nam seruitutẽ quidẽ
quis uestrũ recusare audebat.
Atq; ego tã & si uirũ flagitiosis-
simũ existimo impune in iuri
as — accepisse/ tamẽ uos homini
bus sceleratissimis ignoscere/ qm
ciues/ & quo animo paterer/ nisi
misericordia illa inpernitiẽ cas-
sura esset: Nam & illi quãtũ im
portunitatis habent/ pax est im
puna male fecisse/ nisi deide
faciũdi licẽtia eripiat: & uobis æ
terna sollicitudo remanebit: Cũ
intelligitis aut seruiendũ esse
aut pmanus libertatẽ retinẽdã
Nam fidei quidẽ aut cõcordiæ
qua spes est: dominari illi uo-
luntur: uos liberi esse: facere illi
iuriaſ: uos prohibere: Postremo

uiguerbam
p feriſſe
/ſt
pmtcum
p

ſocijſ ūeſtrīſ uelut hoſtibuſ pro / ſocijſ / utuntur. Poteſt ne in tā di / uerſis mentibuſ pax aut amicitia eſſe. Quare moneo / hortor q; uoſ / ne tātum ſceluſ impunitū omitta ntſ. Non peculatuſ erarij factuſ eſt: neq; puim ſocijſ erepta pecuniæ ſt: Quæ quanq; grauia ſūt / tamē con ſuetudine iam pro nihilo habent: Hoſti acerrimo prodita ſenatuſ au ctoritaſ: proditū impiū ueſtrīū / clo mi militiaq; reſ. p. uenaliſ fuit. Quia nisi queſita etūt / niſi ſit u in dicatū innoxioſ / quid erit reliquū. niſi ut illiſ qui ea fecere obediētes uiuamuſ: Nam impune quę libet facere / id eſt regē eſſe. Neq; ego uoſ Quiritеſ hortor uti malitioſci uеſ ueſtroſ ꝓperā / q; recte feciſſe: Sed ne ignoſcendo maliſ / bonos pditū fiat: ad hoc in re. p. mul to præſtat beneficij / q; maleficij

A / vrſ / hoſtib'

ñ eatſ un̄dica tum innoxioſ

Quidſt regem eſſe

h. 5.

C

im memorē esse: bonus tantūmodo
segnior fit ubi negligas: at malus
improbior: Ad hoc si iniuriæ nō sit
haud sæpe auxilij argeas. Hæc at-
q; alia huiusce modi sæpe dicēdo. c
Memmius populo pſuadet. uti
L. Cassius qui tū prætor erat. ad
Iugurthā mitteretur: eiq; i terpo
sita fide. pu. tomā duceret: quo
facilius inditio regis. Scauri. et
reliquioꝝ. quos pecuniæ captæ ar-
cessebant: delicta patefierent.

XXXII

i. cōstrigebat

D CVM hæc romæ geriūtur
qui i Numidia relicti a Be
stia. exercitui præ— erat. secuti
morē impatoris sui. plurima &
flagitiosissima fecere facinora: Fu
ere qui auro corrupti elephatos
Iugurthæ traderent: alij p fugas
uenderent: pars ex pacatis prædas
agebant. Tanta uis auaritiæ animos
eoꝝ ueluti tabes i uaserat: At, Cassi?

atq; pecuniæ

plata ea. P. R. rogatione a. C. Mē A
mio: ac pculsa omni nobilitate/
ad Iugurtham proficiscitur: eiq;
timido & ex cōscietia diffidenti
suis rebus/ psuadet: quo se popu-
lo Romano dedisset: neu uim/ q̄
eius misericordia experiri mallet:
priuatim preterea fidem sua in-
terponit: qua ille nō minoris q̄
publica ducebat: talis ea tēpesta-
te fama de L. Cassio erat: Igitur Iu
gurtha cōtra decus regiū cultu
q̄ maxime miserabili cū Cassio. l. cassius
Romā uenit: Ac tametsi in ipso
magna uis animi erat/ cōfirmat
ab omnibus quorū potetia aut sce-
lere/ cuncta ea gesserat quae su
pra diximus. C. Bebium tribunū
plebis magna mercede parat: cui
impudentia cōtra uim & iniurias
omnes munitus foret: At C. Mem-
mius aduocata cōtione q̄q; regi

c

infesta plebs erat & parſ inui-
cula dua iubebat parſ miſi ſo
cios ſceleris ſui apiret/more ma-
iorū/de hoste ſupplitiū ſumi-
tamē dignitati ſuæ q̄ ire
magis cōſulens/ſedare motuſa-
nimos eoꝝ mollire: Poſtremo cō
firmare fidē. P. cam ꝙ ſeſe ī uiolatā
fore. Poſt ubi ſilentiū cepit fie-
ri/producto Iugurtha uerba fa-
cit Memmiuſ: roma numidię-
q̄ facinora eiuſ memorat: Scele
ra ī patrē/fratreſq̄ oſtendit: qui-
buſ iuuantibuſ/quibuſq; miniſtr
ea egerit: Quāq̄ ītelligebat P. R.
tamen uelle manifeſta magiſ ex
illo habere: ſi uerū apiret/
in fide & clementia populi R.
magnā ſpem illi ſitam: ſin reticeat
non ſociſ ſalutī fore: ſed ſeſu
aſq̄ opes corrupturū: Deinde ū
Memmiuſ dicendi finē fecit/&

/ſicut eius

geſſerit

apiret

ſibi

ſpes

XXXIV

Iugurtha respondere iussus est: 4
C. Bebius tribunus plebis q̄m C. bebi Tri. Ple
pecunia corrupt̄ supra dixim⁹/
reḡ tacere iubet: Act̄a & si mul
titudo quæ in cōtione aderat/
uehementer accensa/ t̄erebat eū/ tumultu/
clamore/ uultu sæpe impetu/ &
atq; aliis omibus quæ ita fieri
amat: Vicit tamē impudentia
bebii: Ita populus ex ludibrio
habitus ex cōtione discessit: Iu
gurthæ/ Bestiæq; & cæteris/ quos B
illa quæstio exagitabat/ animi
augescunt: Erat ea tēpestate XXXV
Romæ Numida quidā noie Mas
sina: gulussæ filius: Maximissæ
nepos: q̄ qa ī dissensione reḡ ū
Iugurthæ aduersus fuerat: de
dita Cirtha/ adherbale ī terfecto/
profugus ex africa abierat: huic
Spurius albinus qui proximo
anno post Bestiam cū. Q. Minutio

Massina gu
lussæ fil' Max
missæ nepos

Spurj Albinus
Q. Minutj rufi

c

Rufo consulatum gerebat: psua
det: qm̃ exstirpe Massiniſſe ſit:
fugurthamq; obſcelera inuidia
cura: cũ metu urgebat: regnũ Nu
t a senatu petat midia a senatu ut peteret: Au
dus conſul belli getendi: move
re q̃ ſeneſcere oĩa malebat. Ipsi
prouintia numidia: Minutio ma
cedonia euenerat: Quæ postq̃
Massina agitare coepit: neq; fugũ
d thæ ĩamicis satis præſidij ẽſſe:
quia eos aliũ cõſcientia: alium
fama mala: & timor impediebat:
Bomũlcari proximo ac maxime
fido ſibi: impat: præcio ſicuti mit
ta confecerat inſidiato res maſſi
ne; paret: Ac maxime occulte: Sin
id parũ procedãt: quo uis modo
Numidam interficiat: Bomilcar
matuire regis mandata exequi
tur: & p hoĩes talis negotij artifi
ces itinera: greſſusq; ei: Poſtremo

loca atq; tẽpora cuncta explorat: A
Deinde uti res postulabat/ insi-
diastendit: Igitur unus ex eo nũo q
ad cẽdem parati erant/ paulo icõsul
tius Massinã aggreditur/ illũcq;
obtrũcat: Sed ipse deprehensus
multis hortantibus/ & inp̃mis Al
bino consule/ in ditiũ profitetur:
Fit reus magis ex aequo/ & bono/
qb̃ ex iure gentium Bomil-
ar comes eius qui romam pu-ª .s. data
fide peruenerat: At iugurtha B
tanti sceleris manifestus: no
prius obmilit contra uerum
niti/ qb̃ animaduertit super
gram atque pecuniã suam in
uidiam esse facti: Igitur q̃q̃ sup
in pactione priorẽ actione
ex amicis quinquaginta ua
des dederat/ regno magis q̃
vadibus cõsulens/ clam in Hu
midiam Bomilcarem dimit

tit: ueritus ne reliquos popula
res metus inuaderet parendi
sibi si de illo supplicium sum
ptum foret. Et ipse paucis die
bus eodem profectus est uis
sus alienatu Italia discedere:
Sed postq̃ roma egressus est:
fertur eo tacitus respiciens:
postremo dixisse: o urbem ue-
nalem et mature perituram
si emptorem inuenerit. Inte
rim Albinus renouato bello
commeatum/stipendiū/aliaq̃
quae militibus usui forent
maturat in africam portare:
ac statim ipe/ profectus ē/uti
ante comicia/quod tempus
haud longe aberat/armis/
aut dedicione/aut quo uis mo
do bellum conficeret: At con
tra Iugurtha trahere omnia/
& alias deinde/more caulas

facere: polliceri deditionē: ac deīn A
metum simulare: cedere in
stanti: et paulo post ne sui di
ffiderent instare: ita bellū/
modo pacis mora/consulem
ludificare: At fuere qui tum
Albinū haud ignarū consilij
regis existimarent: neq; exta
ta properantia tam facile trac
tum bellum sēcordia magis
q̄ dolo crederent: Sed po B
stq̄ dilapso tempore/comitio
rum dies aduetabat/Albinus
aulo fratre in castris propre
tore relicto/romam recessit: Ea XXXVII
tempestate romae seditioni
bus tribunicijs atrociter res
p· agitabatur· p· lucullus et lu
cal ·l· Annius tribun· pl· relis
tentibus collegis continuare
magistratum nitebantur: Quae
dissensio tocius anni comitia

C impediebat: Ea mora in ſpem ad-
ductuſ Auluſ quĩ pro prætore
in caſtriſ relictum ſuprad ixim⁹:
aut cauſa conficiendi belli/aut
terrore exercituſ ab rege pecu
niæ capiendæ cauſa/militẽſ mẽ
tabernaculyſ ſe ianuario exhibernis in ex-
peditionem euocabat: magnis
q3 itinetibuſ hyẽme aſpera ꝓue
nit ad oppidum Suthul/ubi re
b gis theſauri erant: Quod q̃q̃ q̃
ſaruitia temporis/& opportunita
te loci neq3 capi/neq3 obſideri po
terat: Nam circum murũ ſitum
in prærupti montis extremo:#/
planitieſ limoſa hyemalibuſa-
quiſ paludem fecerat: Tamen
aut ſimulandi gratia/quo regiõ
midinẽ adderet/aut cupidinecę
cuſ ob theſauroſ oppidi potiun-
Vineę di/uineaſ agere: aggerem facere:
aliaq3 quæ in coepto uſui forent

proparare: Ar Iugurtha cognita A
uanitate Auli, atq; impitia legati XXXVIII
subdole eius augere amentia
missitare supplicantes legatos:
ipse quasi uitabundus p saltu-
osa loca, ex & tramites exercitum occultos
ductare: Deniq; aulum spe pac
tionis perpulit: uti relicto Suthu
le in abditas regiones sese Iu
gurthæ uelut cedentē insequē
retur: ita delicta occultiora fuere: Aul for
Interea p hominēs callidos die
noctiq; exercitū temptabat: cen B
turiones ducesq; turmaq;, partī
corrūpere, uti transfugeret: Alij
signo dato locū uti desererēt: et
Quæ postquā ex sententia īstru- structur
xit: in tēpesta nocte de improui
so multitudine Numidarum
Auli castra circūuenit: Milites
Romani tumultu p culsi, insō-
lito, arma capere: alij sese ab dē-

c

re: pars territoſ confirmare: tre-
pidare: omnibuſ locis uſ magna
hoſtium: cælum nubibuſ atq;
a b
1 nocte obſcuratum: periculū anceps:
Poſtremo fugere an manere tu
tiuſ foret/ in incerto erat: Sex ex
eo nūo quoſ paulo ante corrup-
toſ diximuſ/ cohorſ una liguruꝫ
cū duabuſ turmiſ thracum/ &
paucis ex gregaryſ militibuſ
tranſiere ad regem: & centurio
primipili tertiæ legionis p muni
tionem/ quā uti defenderet/ acce
perat/ hoſtibuſ locum in tergū
pte dedit: Eaſ Numidæ cuncti
irruperē: noſtri foeda fuga/ ple-
riq; abiectis armis proximuꝫ
collem occupauere: Nox/ atq; p-
da caſtrorū/ hoſtes quominuſ
victoria uterentur remotata
ſūt: Deinde Iugurtha poſtero
die cū Aulo ī colloquio uēba fec.

Iamq; pri

Tam et si ipm cum exercitu ſa A
me et ferro clauſum tenet/ta
men ſe memorē humanarū diat
rerum: ſi ſecum foedus facer
et/incolumes omnes ſubiug-
um miſſurū: praeterea uti die
bus decem Numidia decede
ret: Quae q̄quam grauia et ſi
agicio plena erant/tamē qa
mortis metu tenebantur/ſic- terrebant
uti regi libuerat pax ꝺuenit:
Sed ubi ea romae comperta
ſunt/metus/atq; moeror/ciui
tatem inuaſere: parſ dolore-
pro gloria imperij: parſ inſol
ita rērum bellicarum timere-
libertati: Aulo omnes infeſti: tate
ac maxime qui bello ſaepe p̄
clari fuerāt/q arma tus de
decore potius q̄ manu ſa
lutem quaeſiuerat: ob ea ꝺſul
Albinus ex delicto fratris inui

c

diam/ac deinde ꝑiculum time-
ns/senatum defoedere/consu-
ulebat: & tamen interim exer-
citu/supplementū scribere:
Asotiꝰ et nomine latino auxi-
lia accerlere/deniq; omnibus
modis festinare: Senatus/uti
par fuerat/dēcreuit/suo atq; po-
puli sine iussu/nullum potui-
sse foedus fieri. Consul impedi-
tus à·trib^us^. pl· ne qua/ parauer-
rat copias/secum portaret: pau-
cis diebus d̄ africam profi-
ciscitur: Nam omnis exercitus
uti conuenerat dēductus nu-
midia in prouincia hyema-
bat: Postq̄ eo uenit quanq̄
sequi lugurtham/& mederi
frenę in animo animus arde-
bat/tamen cognitis militibus/
quos praeter fugam soluto
imperio/licentia atq; lasciuia

aulꝰ

arcessit

ita

decernit

no

ac

corruperat/ex copia rerū/statuit A
sibi nihil agitandum: Interim XL
romae C Manilius tribunus pl rogationem
ad populum promulgat/uti
quererētur in eos quorum con
silio Iugurtha Senatus de re
ta neglexisset: quique ab eo in
legationibus aut imperiis pecu
nias accepissent: qui elephant
os/fecissent: Huic rogationi p-
tim conscii sibi patim alii ex
partum inuidia pericula me
tuentes/quoniam aperte resis
tere non poterāt/quin illa & a
talia/lia placere sibi fatērentur/oc
culte p amicos ac maxime p
homines nominis latini/& so
cios/Italicos/impedimenta pa
rabant: Sed plebs incredibile
memoratu est/q̄ intenta
fuit: quanta q̄ in rogationem

B
Ito q̄ dē
/ qui p fugā tra
didissent: Tū
eos q de pace
aut bello cum
hostib⁹ pactiones

fuerit

c
uisserit/decreuerit/uoluerit/ma
gis odio nobilitatis cui cura ma
la illa parabantur/q̄ — cura
rei p̄: tanta libido in partibus
erat: igitur caeteris metu per-
culsis M. Scaurus/quem lega
tum bestiae fuisse supradixi
mus/inter laeticiam plebis/&
suorū fugā/trepida etiā tum
ciuitate/cum ex manilii roga
tione tres quaestores/rogaren
tur/effecerat uti ip̄e in eo nume
ro crearetur: Sed quaestione
excitata aspere uiolenterq̄ ex-
rumore et libidine plebis/quia
ut saepe nobilitatem/sic eatē-
pestate plebem exsecundis re
bus insolentiā coeperat: Caete
rum mos partiū populariū &
senatus/factionū/ac deinde om
niū malarū artium/paucis ān
ānis romae ortus est ex otio atq̄

+ Emilius
docuimus

+ Sed q̄stio excitata

XLI

abundãcia earum rer quae pri A
ma mortales ducunt: Nam ante
karthaginẽ deletam populus R
et senatus placide modesteq;
inter se rem p̃. tractabant: neq;
gloriae neq; dominationis cert
amen inter ciues erat: Metus ho
stilis in bonis artibus ciuitatẽ
retinebat: Sed ubi sola formido illa
mentibus decessit/scilicet eaq̃ discessit
res secundæ amant/ lasciuia at
q; superbia incessere: Itaq; in adu ꝑ B
sis rebus optauerat ociũ/ poltq̃
adepti sunt/ asperius acerbiusq;
fuit: Namq; coepit nobilitas coepit
in dominationẽ dignitatẽ popu
lus libertatem in libidinẽ uertẽ:
Sibiq; quisq; deducere: trahere: ra
pere: Ita omnia in duas partes
abstracta sunt: res p̃. quæ med
ia erat dilacerata est: Cæterũ no fuerat
bilitas factione magis pollebat:

+ dyssa/multitudine

plebis uil soluta atq; dispersa in
multitudinem minus poterat:
paucorū arbitrio belli domi
q; res p̄ agitabatur: Penes eos
dem ærarium/ prouinciæ/ ma
gistratus/ gloriæ/ triumphiq;
erant: Populus militia atq; in
opia urgebatur: prædas bel
cas imperatores cum paucis di
ripiebāt: Interea parentes aut
parui liberi militū/ uti q̄sq; po
tentiori affinis erat/ sedibus
D pellebantur: Ita cum potentia/
auaritia/ sine modo/ modestia
q;/ in uadere: polluere: & uastare
omnia: Nihil pensi: neq; sanc
ti hab ere/ quousq; semetipam
præcipitauit: Nam ubi/ ex nobi
litate reperti sunt/ qui ueram
gloriā in iustæ potentiæ ante
ponerent/ moueri ciuitas/ et dis
sensio ciuilis quali pmixtio terre

quid ad se

/. primum

mutatio

XLII

oriri cæpit: Nam postq̃ Tiberius Tiberius et
& C. gracchus quorum maiores Gracchus
impunitio atq; aliis bellis multũ A
rei p. addiderant uendicare ple
bem in libertatem: & paucorũ
scelera patefacere cœpere: nobi
litas noxia, atq; eo pculsa, modo pp
socios, ac nomen latinũ, interdũ
p æquites Ro. quos spes socie
tatis à plebe dimouerat grac
chorum actionibus obuiam ie
rat: & primo Tiberiũ: deinde B
paucos post annos, eadem uia
ingredientem C. Tribunum
necauerat: Item alterum trui
uirum coloniis deducẽdis cum M.
Fuluio flacco ferro necauerat:
Et sane gracchis cupidine uic
toriæ haud satis moderatus
animus fuit: Sed bono uinci
satius — est, q; — malo more
iniuriam uincere: Igitur ea

1 fauer

c
uictoria nobilitas exlibidine sua
usa/multos mortales ferro aut
fuga extinxit plusq; in reliquū
sibi timoris q; potentiæ ad-
didit: Quæ res plerumq; magnas
ciuitates pessum dedit: dum al-
teri alteros uincere quouismodo
& uictos acerbius ulcisci uolunt:
Sed de studiis partiū & omni-
bus ciuitatis moribus singillatim aut promagnitudine pa-
rem differē/tempus q; res
maturius me deseret: Quam
obrem ad incœptum redeo:-

XLIII.I Post auli foedus/exercitus
q; nostri foedam fugam/
Q. Metellus & Sillanus con-
sules designati prouincias inter
se partiuerant: Metello q; nu
midia euenerat/acri uiro & q̄-
quam aduerso populi partiū
tama tamē æquabili/& inuio

lata/: Is ubi primū magistratus A f. erat
ingressus/ alia sibi omnia esse fore
omnia cum collegatu/ ad
bellum quod gesturus/ erat ani
mum intendit: Igitur diffidet
ueteri exercitui/ milites eligere:
scribere: præsidia undiq; arcef accer
sere: arma/ tela/ equos/ & caetera
instrumenta quae militarium f. f
rerum egenti/ usui esse solent
militiæ parare: Ad hoc comme B
atum parare affatim: deniq; oia
quæ in bello/ et multarū rerum f. uario
egenti usui esse solent: Cæterū
ad ea patranda senatus aucto
ritate socij nomēq; latum & re
ges ultro auxilia mittere: Postr
emo omnis ciuitas summo studio
adnutebatur: Itaq; ex sententia
omnibus rebus paratis/ apposi
sq; in numidiam proficiscitur:
magna spe ciuium/ tum pp artes f. primum tum

C

bonaſtum maxime quod adue-
rſũſ duricaal inuictum animũ
gerebat: et auaricia magiſtratu
um/ante id tempuſ in numidia
noſtrae opuſ opeſ otuſę/hoſti-
umq; aucta erant: Sed ubi in
africam uenit/exercituſ ei tra-
ditur à Spurio albino procon-
ſule Inhers/inbelliſ/neq; pic-
uli neq; laboriſ patienſ: ling-
ua q; manu promptior:
& praedator exſociiſ & ipe pr-
aeda hoſtium: ſine imperio/&
modeſtia eſt habituſ: Itaq; imp-
ratori nouo pluſ exmaliś mo-
ribuſ ſollicitudiniſ q; excop-
ia militum auxilii aut bonę ſpei
accedebat: Statuit tamẽ metel
luſ/quãq; et ęſtiuorũ tempuſ
comitiorum mora imminuer-
at/& expectatione ſui euentuſ
ciuiuz animoſ intentoſ putab

XLIV

erat

et qq

at non priuſ bellum attingere. A
quā maiorū diſciplina militeſ
laborare coegiſſet: Nam albin
ul auli fratriſ exercitusq; clade
pculſus poſtq; decreuerat nō
egredi prouincia/quantū tem
pus aeſtiuorum in imperio fuit/
plerumq; militeſ iſtatut iſ caſtriſ
habebat: niſi cum odor aut pa
buli egeſtaſ locum mutare
ſubegerat. Sed neq; more mi
litari uigiliæ ducebantur: uti
cuiq; libebat ąſignis aberat: li
xę p̄mixti cum militibuſ die
noctuq; uagabantur: pallantes
agroſ uaſtare: uillaſ expugna
re: pecoriſ & mancipiorum præ
das agere certantes: eaq; muta
re cum mercatoribuſ uino pro
aduectitio: et aliis talibuſ: præte
rea frumentū publice datum
uendere: panem in diem mercari:

tpis
comitiorum
B
exę
nectitio

C

Postremo quaecunq; dici/authi
ngi queunt/ignauiae luxuriae
q; probra/in illo exercitu cuncta
fuere/& amplius alia.

XLV

Sed in ea difficultate metel
lum non minus q̄ in rebus
hostilibus magnū et sapientem
uirum fuisse compior: tantate
pantia inter ambitionē seuci
amq; moderatum: Nam primo
to/primo adiumenta ignauiae
substulisse dicitur: nequis q̄ pa
nem in castris/aut quem alium
coctum cibum uenderet: Ne
luxę exercitum sequerentur:
Ne miles gregarius in castris
esset: neue in agmine seruum
aut iumentū haberet: Caeteris
arte modum statuisse: praete
rea trāsuersis itineribus quoti
die castra mouere: luxta ac si
hostes adessent uallo atq; fos

padiuuamēta

poeph.

arte

sa munire: Vigilias crebras po A
nere: et eas ipse cum legatis cu
curre: Item ut agmine non mul
modo/ modo in postremi/ sae
pe in medio adesse: ne quis p
iam ordine egredereture: ut cu
ius signis frequentes incederēt:
Miles cibum et arma portaret:
ita prohibendo eos a dictas ädelictis f
magis q̄ uindicando Ex
ercitum breui tempore consti
tuit: Interea Iugurtha ubi B XLVI
q̄ metellus ageb at ex nuntiis egerat
accepit: ci mul dinnocentia
euis certiō romæ factus: diffi
dere suis rebus: Actum demū
uersam deditionē facere cona
tus est: Igitur legatos ad con
sulem cum supplicis mittit: Supplicia
qui tantūmodo ipsi liberisq̄
uitam peteret: Alia omnia de
derent p̄ R̄: Metello iam antea sed

c

experimentis cognitū erat ge-
nus numidarū inhidum: ingē-
nio mobili: nouarū rerū auidū
esse: itaq; legatos alium ab alio
diuersos aggreditur: Ac pau-
latim temptando/postquam
oportunos sibi cognouit/Mul
ta pollicendo persuadet uti lu-
gurtham maxime uiuum/si
id parum procedat necatum
sibi traderent: Caeterū pala
que exuoluntate sorē regi nū
ciari iubet: deinde paucis die
bus ipse intento atq; infesto
exercitu numidiam procedit:
Vbi contra belli faciē tuguria
plena hominū/pecora/cultor
esq; inagri erant: exoppidis
& mappalibus prefecti regis
obuiam procedūt: paratis cō-
mentum dare: commeatum
portare: Postremo omniaq; imperatē

facere: Neq; metellus id arco-
minus sed pariter ac si hostes
adessent mumito agmine in-
cedere: late explorate omnia:
illa deditionis signa ostent
ui credere: & insidijs locū ten
tare: Itaq; ipse cum expeditis
cohortibus/ item funditorū/
& sagittariorū delecta manu
apud p̄mos erat: in postremo
C. marius legatus cum eqtib3
curabat: Inter utrumq; latus
auxiliares equites tribunis le-
gionum & praefectis cohortū
distributerat: ut cum his p̄mi
xti uelites/ quocunq; accede
rent equitatus hostium prop
ulsarent: Nam̄ Iugurtha tant
us dolus/ tanta peritia locoru/
& militiae erat: ut absens an
presens: pacem an bellum ger
ens/ perniciosior esset: in incer

f. C. Marius

B

f. ueloces pedites

to habere tur.

XLVII

ERat haud longe abeo ut
nere quod metellus pge
bat oppidum numidarum no
mine uacca: forum rerū uena
lium tociul regni maxime ce
lebratum: ubi & incolere & me
rcari ɔlueuerāt Italici generis
multi mortales: Huic consul
simul tentandi gratia/& si pate
rentur oportunitates loci præ
sidiū imposuit: Preterea impa
uit frumentum & alia quæ bel
lo usui forent comportare: Ra
tus id quod res monebat: freq
uentiam negociatorū/et com
meatum uuiaturum/et exer
citum. Etiam paratis rebus mu
nimento illis fore: Interē haec ne
gotia Iugurtha impensius mo
do legatos supplices mittere:
pacem orare: præter suā libero

Vacca oppidū

t ad manendi si

rumq; uitam omnia metello de A
dere: Quos item uti prioresᶜ con
sul illectos ad proditionē dimi
ttebat domum: regi pacē neque
abnuere quam postulabat/neq;
polliceri. & interhas moras pro eas
missa legatorū expectare: lug XLVIII
urtha ubi metelli dicta cum tac
ti compositi ac sesuis artibus
tentari animaduertit/ quippe cui
uerbis pax nunciabatur/ caeterꝝ
in re bellum asperrimū erat.
Vrbs maxima alienata: agerb B
ostibus cognitus: animi popul eārf
arium tentati: coactus rerum
necessitudine/ statuit armis cer Necessitudo
tare: Igitur exploratō itinere bo
stium in spem uictoriæ adduc
tus est ex opportunitate loci/
qꝫ — maximas potest copias
parat omniū generꝝ: ac per trami
tes occultos exercitū metelli

antecuenit: Erat in ea parte nu-
midię quam Aerbal induſtio-
ne poſſederat flumē oriens ame-
Muthul fluuj ridię nomię muthul: à quo abeāt
mōs ferme milia paſſuū uigin-
ti: tractu pari: uaſtus ab natura
& humano cultu: Sed ex eo me-
dio quaſi collis oriebatur, immē-
ſum ptingenſ: olea ſtro ueſti
tus: ac mūrtetus: & aliiſq; gene-
ribus arborum q̄ humo arrida
D atq; arenoſa gignūtur: media
autē planicies deſerta penuria
aquæ: praeter fluminī propin-
qua loca: ea conſita arbuſtis: pe-
core/atq; cultoribus frequent
XLIX abantur: Igitur in eo colle quē
tranſuerſo itinere porrectum
docuimus/ Iugurtha extenuata
ſuorum acie conſedit: elephan-
tis/& parti copiarū pedeſtrium
Bomilcarē praefecit: eumq; edo

cet quę ageret: ipe proprior A
montem cum omni eqtatu &
peditibus delectis suos colloc
at: Deinde singulas turmas
et manipulos circūueniēs mo
netatq; obtestatur uti memor
es pristinae uirtutis & uictoriæ
sese / regnūq; ab romanor; aua
ricia defendant: cumq; his certamē
fore dicebat quos ana uictos
subiugū miserint: ducem illis
nō animū mutatū: quæ ab imp
eratore decuerint / omnia suis
prouisa: Locum superiorē: ut pr B
udentes cum imperitis: ne pau
ciores cum pluribus: aut rudes
cum bello melioribus / manū
conserrerent: proinde parati in
tentiq; essent / signo dato roma
nos inuadere: illum diem aut
omnes labores / & uictorias con
firmaturū: aut maxima; erūp

pappe-
mag-

ciruyens

f. suum

e. f.

f. prudeti

e. f.

nat̃ initium fore. Ad hoc uiritim uti quenq; obmilitare facinus pecunia/aut honore extulerat commone facere beneficii sui: & eum ipsum alii ostentare: Postremo cuiusq; ingenio pollicendo/mmitando/ostentando/alium alio modo excitare:-

CVm interim metellus ignarus hostium/monte digrediens cum exercitu/conspicit primo dubiu quid nam insoluta faciel ostenderet: Nam inter uirgulta equmidesq; consederant: neq; plene occultati humilitate arborū/ & tamen incerti quidnam esset/ tum natura loci/tum dolo/ ipsi atq; signa militaria obscurati: deinde breui cognitis insidiis: paulisp agmen constituit: Ubi commutatis ordinibus in dextro latere quod proximū hostibus

insidias fingunt

triplicibus

eāt triplicibus ſ̄ſidiis aciem inſtru
xit: inter manipulos funditor
es et ſagittarios diſpartit: Equi
tatū omnē in cornibus locat:
ac pauca protempore mulitef
hortatus/ aciem ſicuti inſtruxerat
tranſuerſis principiis in planū
deducit: Sed ubi numidas quic
tos/ neq; colle digredi animad
uertit/ ueritus examini tempore/
& inopia aquæ/ ne ſiti conficere
tur exercitus. Rutulīū legatū
cum expeditis cohortibus/ et p
te eqtum præmiſit ad flumen:
uti locum caſtris ante caperet:
exiſtimās hoſtes crebro impe
tu et tranſuerſis prælijs iter
ſuum remoraturos: & quoniā ar
mis diffideret/ laſſitudinē et
ſitim militū retempt-aturos:
Deinde ipſe pro re atq; loco
ſicuti de monte diſcēderat pau

latim procedere: Marium post
principia habere: ipse cum sini-
stre ale equitibus esse: qui in
agmine principes facti erant:
A t Iugurtha ubi extremū agmē
metelli primos suos præter or-
dinem uidet: præsidio quasi
duum milium peditum mon-
tem occupat: qua metellus de-
scenderat: ne forte cedentibus
aduersariis receptui: ac postm
T unimento foret: Deinde repe-
nte dato signo hostes inuadit:
Numidę alij postremo cedere:
pars a sinistra ac dextra tenta
re: infensi ad esse: instare: atq;
omnibus locis romanorū ordi
nes turbare: Quorum & qui
firmioribus animis obuij hosti
bus fuerāt: Ludificati incerto
prælio: ipi modo eminus sauci
abantur: Neq; contra feriendi

aut conſerendi manū copia erat. A
Ante iam docti a iugurtha eqtes
ubi romanorum turma inſequi
cœpat neq; conſertim neq; in um
um ſeſe recipiebant: ſed aliúſ al
io/qz maxime diuerſi: ita nu f. iugurthini
mero priores/ſi inſequendo hoſ paucioreſ
teſ deterrere nequerant: diſiec
toſ/aut à tergo/aut lateribus/cir ab
cumueniebant: Sin opportuniore fu
gæ collis qz campi/fuerat; ea fuga
uero conſueti numidaꝝ equeſtra B
cile inter utrosq; ulta euadere: no
ſtroſ aſperitas loci & inſolentia
retineba t: Cæteꝝ faciei totius
negocij uaria/incerta/feda/atq;
miſerabilis: diſperſi a ſuis pars diuerſi
cedere: alii inſequi: neq; ordines /: ſigna/neq;
obſeruare: Vbi quenq; peri
culum ceperat/ibi reſiſtere: ac pro
pulſare: arma/tela/equi/uiri/ho
ſtes/: ciues pmixti/nihil conſilio /: atq;

atq; unperio agi: fors omnia regere
taq; multum diei processerat cū
etiam tum euentus belli in unce
rto erat: deniq; omnibus labore
et æstu languidis/ Metellus ubi
uidet numidas minus instare/
paulatim suos milites in unum
conducit: ordines restituit: &
cohortes legionarias quatuor
aduersum pedites hostium co
llocat: eorum magna pars insu
perioribus locis tesa consede
rat: simul orare/ & hortari milit
es ne deficeret/ neu paterentur
hostes fugientes sese uincere:
neq; illis castra esse: neq; ullum
munimentū quo ipi cedentes
tenderēt: & dicebat in armis
omnia sita: Sed nec iugurtha
quidem interea quietus erat:
cucurrere: hortari: renouare prę
lium: et ipe cum delectis ten

tare omnia: & subuenire suis: ho
stibus dubijs instare: quos fur
mos cognouerat/ emmul pugn
LII ando retinere: Eo modo inter se
duo imperatores sumu uiri cer
tabant: ipi pares: Cæteru opibus
disparibus: Nam metello uirt
us militum erat: locus aduersus:
augurthæ alia omnia præter mi
lites opportuna: Denicp romani
ubi intelligunt neqp sibi profu
gium esse/ neqp ab hoste copiā
pugnandi fieri/ & iam diei uesp
er erat/ aduerso collē sicuti pr
æceptum fuerat/ euadunt: amis
so loco Numidæ fusi fugatiqp
sunt/ pauci interiere: plerosqp ue
locitas & regio hostibus ignota
tutata sunt: Interea bomilcar
quem elephantis et parti cop
iarum pedestriū præfectum mi
ab augurtha supra dixim⁹/ ubi

A

Cētame mter
duo imp. sumos
uiro

f. prudetia

p

eum rutilius præter gressus est/
paulatum suos in æquum locū
deducit: Ac dum legatus ad
flumen quo præmissus erat
festinā pergit: quietus uti res
coronat postulabat aciem exornat: ne-
/ interim q; remittit quid ubiq; hostis
ageret/ explorare: Post q̄ ruti-
lium consedisse iam/ & animo
uacuū accepit: simplex simul-
q; ex iugurthę prælio clamorē
augeri uidit: ne legatus co-
gnita re laborantibus suis
auxilio foret/ aciem quam dif-
fidens uirtuti militum arte
statuerat: quo hostiū itineri
officeret/ latius porrigit: eoq;
modo ad rutilii castra proce-
pueri LIII dunt: Romani ex improuiso
pulueris uim magnam anima
duertūt: Nam prospectum
ager arbustis consitus pro

hibebat: Et primo cati humum
aridam uento agitari: post ubi puluere
æquabilem manere/et sicuti
acies mouebatur/ magis ma-
gisq; appropinquare uident:
cognita re/properantes arma capiũt: ac p castis
imperabatur/consistunt: Dein sicuti
de ubi propius uentum est/
utrinq; magno clamore con-
curritur: Humidæ tantũmo
do remorati/dum in elephan
tis auxiliũ putant: postquam
armis eos impeditos ramis ar
borum/atq; ita dilectos circũ
uenti uident: fugam faciunt:
ac plerisq; abiectis armis/collis
aut noctis quæ iam aderat/
auxilio integri abeunt: Eleph
anti quatuor capti: reliqui om
nes sunt numero xxxx interfec
ti/At romam quanq; itinere/at
q; opere castrorũ/ & prelio fessi

C

Lässiq; atq; lętiq; erant. tamē qꝝ me
tellus amplius opinione mora
batur. instructi intentiq; obu
am procedunt: Nam dolus nu
mida ex nihil languidi neq;
remissi patiebatur: Ac primo
obscura nocte, postq̄ haud pr
ocul inter se aderat, strepitu
uelut hostes aduentare: alteri
apud alteros formidinē siml'
et tumultum facere: & pene im
prudencia admissum facinus
/. foret. / D miserabile, nisi utrimq; præm
issi equites rem explorauissent.
Igitur pro metu repente gaud
ium exortum est: Milites aliis
alium læti appellant: acta ed
ocent: atq; audiunt: sua quisq; fert
sua fortia facta ad cœlum: q
uippe res humanæ ita se habe
bent: in uictoria uel ignauis
gloriari licet: aduersę res etiā

bonos detrectant

METellus in hisdem castris tr
iduo demoratus saucios
cura reficit meritos inprælios
more militiæ donat: omnes
in concione laudat: atq; agit gr
acias: hortatur ut ad cætera quę
leuia sunt parem animū gerat:
pro uictoria satis iam pugnatū
reliquos labores praeda fore:
Tamen interim transfugas & al
ios opportunos Iugurtha ubi uis
gentium foret: aut quid ageret:
cum paucis ne esset/an exercitu
heret: et ut sese uictum gereret/ex
ploratum misit. At ille in loca
saltuosa et munita sese recepe
rat natura: ibiq; cogebat primo
numero exercitum hominu am
pliorem: sed hebetem: inscium
umq; agri & pecoris magis qua
belli cultorem: id ea gratia e

A
LIV
R

detrũpãt
a qtriduo
ꝑ ꝑda,

C

ueniebat: q̄ præter regios
equites/nemo omniū numida
rum exfuga regem sequebatur
quo cuiusq̄ animus fertur eó
discedunt: neq̄ id flagitiū mi
liciæ ducitur: ita se mores ha
bent: Igitur metellus ubi uid
et & tum regis animū ferocem
esse: bellum renouari: quod ni
si exilium libidine geri nō pos
set: Præterea inimicum certa
men sibi cum hostibus: minori
detrimento illos vinci/quam
suos vincere: statuit non præl
iis/neq̄ acie/sed alio more bel
lum gerendum esse: Itaq̄ inlo
ca numidiæ opulentissima per
grit: agros uastat: multa castel
la & oppida temere munita/
haud sine præsidio caput: incē
ditq̄: puberes interfecit: iubet
alia omnia militum prædam

esse: Ea formidine multi mor
tales romanis dediti obsides:
sunt: Frumentum & alia omnia
quæ usui forent" præbita sunt
affatim: Vbicunq; res postula
bat præsidium umpositū est: que
negocia multo magis quā præ-
sidium male pugnatum asuis
regem terrebant: Quippe cui
omnis spes in fuga sita erat:
sequi cogebat: et q̄ sua loca de
fendere nequerat, in alienis
bellum gerere: tamen ex inop
ia, q̄ optimū uidebatur consi
lium capit: et exercitum plerun
q; in hisdem locis opiri iubet:
ipse, qui delectis eqtibus metell
im sequitur: Nocturnis et
aduis itineribus ignoratus, ro
manos palantes repente agg
reditur: eorum plerisq; inherm
es cadunt: Multi capiuntur: ne

c

mo intactus omniū profugē & numidæ prīulq̄ ex castris subuenirētur, sicuti nulli erant in proximos colles discedunt.

LV

INterim romæ gaudiū ingens ortum, est cognitis Metelli rebus: utseq; & exercitū sicut more maiorum gereret: uti in aduerso loco, tantum uictor uirtute fuisset: ut hostiū agro potiretur: Iugurtham magnificum exauli socordia, spem salutis in solitudine aut fuga coegisset habere: Itaq; senatus ob ea feliciter acta dijs immortalibus supplicia decernere: ciuitas trepida antea & sollicita de belli euentu leticiam agere: fama de metello præclara ee: igitur eo intentior ad uictoriam niti: omnibus modis festinare: cauere tamē: nec ubi hosti

A

oportunus fieret: memmisse po
st gloriā sequi inuidiam. Itaq
uo clarior erat/eo magis anxiu victoriam
anxius erat: neq; post insidi
as Iugurthę effuso exercitu
prędari: frumento ubi aut pa
bulo opus erat. cohortes cum
omni equitatu prædiū agit
abant. Exercitus partem ipse/
reliquos Marius ducebat: sed
igni magis qꝫ prǽda ager
uastabatur: duobus locis haud B
longe inter se castra faciebant:
ubi ui/opus erat/cuncti aderant:
Cæterum quo fuga atq; formi
do latius crescceret/diuersi ag hostibus
ebant. Eo tempore Iugurtha eos:
per colles sequi: tempus aut
locum pugnę querere: Qua
uenturę hostem audierat/pa
bulum & aquarę fontes: quo
rum penuria erat/ibi corrupe:

ostētare

modo se metello/interdum
mario ostendere: postremos
in agmine tentare: ac statim
in colles regredi: rursus alius
post alius minitari: neq; prœ
lium facere: neq; otium pati:
tantūmodo hostem ab incœp
to retinere: Romanus imper
ator ubi se dolis fatigari uid
et: neq; ab hoste copiam pug
nādi fieri: urbem magnā &
in ea parte quæ sita erat/ arcē
regni nomīe zamam statuit
oppugnare: ratus id; quod ne
gocīī poscebat/ lugurtham
laborantibus suis auxilio uē
turū: ibiq; prælium fore: Atq;
quæ parabantur a perfugis
edoctus/ magnis itineribus
Metellum ante uenit: oppid
anos hortatur/ ut moenia de
fendant: additis auxilio p fu

L.VI

1

zamma
Zammam

2

gil: Quod genus excopijs re- A
gis/ quia fallere nequibat/ fix
missimum erat: Præterea pol
licetur semet in tempore cū ¶
exercitu affore: Ita compositis
rebus in loca q3 — maxime
occulta discedit: Ac post paul
o cognoscit Marium exitiñ
frumentatum cum paucis co- frumētatū
hortibus siccā ee missum: qd Sicc⁹
oppidum primū omniū post
malam pugnā abrege defece
rat: Eo cum delectis eqtibus B
noctu pergit: & iam eqredie
tibus/ in porta pugnam facit: / romanis
simul magna uoce siccenses
hortabatur/ uti cohortes circu. hortes
ueniāt ateq o: fortunā illus
præclari facinoris casum dare:
si id fecerint/ postea sese in
regno illos/ in libertate sine
metu ætatē acturos: Ac ni ma

rius inferre lignā atq; euadē
ex oppido properauissent, pro
fecto cūcti aut magna pars
ciuium mutauissent fidē
tanta mūtabilitate cōsilia nūm
dē gerunt. Sed iugurthini mi
lites paulisp sustentati sunt
a rege. postq maiore ui hostes
urgent, paucis amissis, profugi
discedunt. Marius ad zamam
peruenit. Id oppidum in camp
o situm magis ope q̄ natu
ra munitum erat: nullius ido
neæ rei egens: armis uirisq; o
pulentū. Igitur metellus pro
loco atq; tempore rebus pra
tis, cuncta moenia exercitu cu
cumuenit. Legatis imperat ubi
q̄q; curaret. Deinde dato sig
no undiq; clamor ingens ori
tur. Neq; ea res numidas ter
ret: intenti, intentiq; sine tum

ultu manent: prælium inciput
ur: Romani quisq; pro ingenio:
pars emínus g lande aut lapi
dibus pugnare: alij succedẽ:
ac mutuum modo fustibus
modo scalis aggredi cupere:
prælíũ manibus facere: Con
tra ea falx uolúere oppidani
un proximos: fudes: pila: præte
rea picem sulphure cũ tedamí
xta ardenti mittere: Sed neq;
illos qui procul manserant
tumor animi satis mmuerat:
Nam plerosq; íacula tormen
tis aut manu emissa uulnera
bant: pariq; periculo: sed imp
ariq; periculo fama bonoq;
ignaui erant: Dum apud za
mam sic certatur Iugurtha
ex improuiso castra hostíum cũ
magna manu inuadit: Remis
sis quí præsidio erant: & omia

A

a
No.

pice

ac teda mix
tã

B

l. qde

aiſ

LVIII

c

magiſq; prælium expectan
tibus irrumpit portam: At no
ſtri repentino metu perculſi
ſibi quiſq; promoribuſ conſu
lunt: alii fugere: alii arma cape
re: magna pars uulnerati/aut
occiſi ſunt: Cæterum exomni
multitudine non ampliuſ xl
memoreſ romani nominiſ gre
ge facto locū cepere/& paulo
q;— alii editiorē: neq; inde
maxima ui depelli quiuerūt:
Sed tela eminuſ emiſſa remi
ttere: pauci in pluribus minus
fruſtrati: Si numidæ propiuſ
acceſſiſſent: ibi uero uirtutem
oſtendere/& eoſ maxima ui ce
dere/fundere/atq; fugare: In
terim metelluſ cum acerrime
rem gereret clamorē ueluti tu
multum hoſtilem atergo ac
cepit: Deinde conuerſo equo

animaduertit fugam ad se uer A
sum fieri: quæ res indicabat po
pulares esse: Igitur equitatum
omnem ad castra propere misit:
ac statim C marium cum coho
rtibus socios q; eumq; lacrimãs
p amicitiã: p q; rem p obsecrat suã. s.
nequam ꝺtumeliam remanẽ
in exercitu uictoriæ: ne ue hos
tes multos abire sinat: Ille bre
ui mandata efficit: Ac ſ augurtha B
a munimento castros q; impedi
tus/cum alii supuallum præci
pitarentur: Alii in angustus ipi
sibi properantes officerent: mu s. met-
ltis amissis/in loca munita sese
recipit: Metellus infecto nego
cio postquam nox aderat inca
stra cum exercitu reuertitur: Ig LIX
itur postero die priusq; ad op
pugnandum egredꝛetur eq
tatum omnem in ea pte qua

C

regis aduentus erat/pro castris a
gitare iubet portas et proxima
loca tribunis dispartit: Dein
ipse pergit ad oppidum atq; uti
superiore die murum aggre
dit: iteim iugurtha ex occulto
repente nostros inuadit: Qui
in proximo locati fuerant pau
lisper territi perturbantur.
Reliqui cito subueniut: neq; diu
tius numidæ resistere quisset.
nisi peditel cum eqtibus pmi
xti cladem magnā inconges
su facerent: Quibus illi freti
non uti equestri prelio solet/
sequi/dein cedere/sed aduer
sis equis concurrere: implica
re: ac pturbare aciem: ita pedi
tibus expeditis suis hostes pe
ne dare victos: Eodem tempe
apud zamā magna ui certaba
tur: Vbi qsq; legatus aut tribu

Zamā

LX

iiii.

A

nus curabat/eo accerrume niti
neq; aliud in alio magisq; i se
se spem habere: pariterq; opp
id am agere: oppugnare: aut
parare omnibus locis/auidius
alteros alteri lauciare/ q;
tegere semet: clamor pmixtus
exhortatione/lætitia/gemitu/
item strepitus armorq; ad cælū
ferri: utrinq; tela uolare: Sed
illi qui moenia defensabant/
ubi hostes paululū modo pu
gnam remiserāt/intenti prelii
equestre prospectabāt: Eosuti
q; iugurthæres erat/lætos mo/
modo pauidos animaduerte
res: Ac alij sicuti audiri a suis/
aut cerni possent monere alij: alij
hortari: aut manu significare: aut
niti corporibus: huc & illuc q
uasi uitabundi: aut iacientes
tela agitare: Quod ubi mario

B

1 et ita

cognitum est/Ham is in ea par
te curabat/ consulto leuius a
gitari/ac diffidentiā rei simu
lare pati numidas sine tumul
tu regis prælium uisere. Ita il
lis studio suorum astrictis/
repente magna ui murum ag
greditur: etiam scalis egressi
milites/ propesūma ceperant:
tum oppidani concurrūt/ lap
ides/ ignem/ alia præterea tela
ingerunt: nostri primo resiste
re: Deinde ubi ynę atq; alterę
scalę commúte: q supsteter
ant afflicti sunt: Cæterím quo
q; modo potuere: pauci integ
ri/ magna pars uulneribus
confecti abeunt: Deínde utri
q; prælium nox diremit: Me
tellus postquā uídet frustra
inceptum: neq; oppidum ca
pi: neq; Iugurtham niti nísi

agere

uire

abiere

LXI

ex insidiis/ aut suo loco pugnā
facere: etiam æstatem exactam
esse/ ab zama discedere statuit:
& in his urbibus q̄ a rege defece
rant satisq̄ munite loco/ aut mo
enibus erant/ presidia impom
t: Cæterum exercitū in prouin
ciam quæ proxima est numi
diæ hiemandi gratia collocat.
Heq̄ id tempus exaliorū mo
re quieti aut luxuriæ cedit:
Sed quomiā armis bellū parū
procedebat/ insidias regi p am
icos tendere parat: & eorum
presidia pro armis uti prope
rat. Igitur bomilcarē qui romæ
cum iugurtha fuerat/ & inde
uadibus datis clam de mass
inge nece iudiciū fugerat: ei p
maximā amicicia/ copia fallen
di erat/ multis pollicitationi
bus aggreditur: ac primo ef

A

discedit

q̄

tm

parat

p. maxima

ficit uti ad se loquendi colloq
uendi gratia occultus uemat:
deinde fide data si iugurtha
aut uiuum aut necatum sibi tradi
dissет: fore illi sanatus impuni
tatem et sua omnia concederet fa
cile numidæ pſuadet: tum in
genio infido/tum metuenti/ne
si pax cum romanis fieret. ne
ipse p deditiones ad supplicium
traderetur: Is bomilcar ubi p
mū oportunū fuit iugurthaz
anxium/ac miserantem fortun
as suas accedit: monet: atq; la
crimans obtestatur/uti aliqua
do sibi liberis q; suis et genti
numidarū optume merite pro
uideat: omnibus prælijs se se uic
tos; agrū uastatū/ multos q; mo
rtales captos/occisos/regni op
es comminutas esse: satis sepe
sepe iam & uirtutem militū & for

tunam tentatā: caueat ne illo cu A
nctante numidæ/ consulāt: his /. sibi
atq; talibus/ ad deditionē regis /. alijs
animū impellit: Mittuntur ad
imperatorem legati/ qui iuqur
tham factus imperata diceret:
ac sine ulla pactione sese regnu Pacto
q; suū in illius fidem tradere Me traderet
tellus propere cunctos senato
rij ordinis exhibernis accersiri
iubet: eorum et alios quos ido
neos ducebat consiliū habet:
lta more alios maiores excon B
silij decreto/ p legatos iugurt
he imperat/ argenti pondera
ducenta milia/ et elephantos
omnes/ & equos atq; arinos
aliquantū: Quæ postquā sine tulū
mora facta sunt/ iubet omnes
pfugas uinctos adduci: Et eos
magna ps uti iussum erat ad
ducti sunt: pauci cum primū

ffien Rex bocbus ubi

dedicio cepit ad regem boccum
in mauritaniā abierant. Igitur
iugurtha ut armis uirisq; pe
cunia spoliatus est. & dum ipe
rem ad imperā indies tulli dium uoca
retur/ rursus cepit flectere anim
um suum et ex mala conscientia
digna timere. Deniq; multis
diebus p dubitationē sumptis cum modo tedio rerū ad
uersarum omnia bello potio
ra duceret. Interdum secum
ipse reputaret. q; grauis
casus in seruitium ex regno
foret. Multis magnisq; subsi
diis nequicq; perditis/ bellū
de integro sumit. Et romæ se
natus de prouinciis consultus. ē
numidiam Metello decreue
rat. Per dē tempus utuce for
te. C mario per hostias dīs sup
plicanti/ magna atq; mirabilia

presidijs

numidia metello exienerat

LXIII

dijs magis

portendi aurusp̃ex dixerat: pro A
inde q̃ animo agitabat fre
tus diis ageret: fortunā q̃ꝫ
sæpissimē experiretur: cuncta
prosperē euentura: At illū iam
antēa consulatus īgens cupi
do, ex agitabant: ad quem capiēn
dum præter uetustatē familiæ
alia omnia abundē erat: īdus
tria, probitas, militiæ magna sci
entia, animus belli īgens, do
mi modicus, libidinis et diui
ciæ uictor, tm̄ modo gloriæ
auidus: Sed is natus & per om
nem puerilem ætatem altus arpini:
ubi primū militiæ patiens e
tas fuit: īstipendijs faciun
dis, non īgraeca facundia ne
q̃ꝫ in urbanis mūdicijs sese ex
ercuit: Ita inter bonas artes in
tegrum īgeniū breui adole
uit: Ergo ubi primū militarē

laudes mar

D

alt

4 4

petiuit

c

tribunatū à populo petīt: ple-
risq; faciem eius ignorantibus/
facile notus per omnes tribus
declaratur: Deinde ab eo ma
gistratu aliū post aliū sibi
peperit: semp q; eo modo in
potestatibus agitabat: ut am
plior honor q̄ gerebat/ dignus
haberetur: Tamen ił ad/ loco&
talis uir appetere non audebat:
Iam postea ambitione præc
eps datus est: Etiam tūm alios
magistratus plebs/ consulatū
nobilitas inter se p manus tra
debat: Nouus nemo; tam cla
rus neq; tam egregius factus
erat/ qui sit indignus illo honor̄/ et
quasi pollutus haberetur: Ig
itur ubi marius dicta arūspi
cis eodem intendere uidet/
quo cupido animi hortabatur/
ab metello/ gratia missionem

se

de-

/ id
cōsulatū s.

LXIV

/ consulatus petendi

A

rogat: Cui quāq; virtus/gloria/ metello.f
atq; alia optanda boniſ ſupera
bant: tamē inerat ↄtemptor
animus/et ſuꝑbia/ↄmune nobi
litatis malum: Itaq; primum co
de motus/inſolitare mirari prim
um eius conſilium et quaſi p f.cepit:
amicitiā monere/ne tam praua
inciperet: neu ſuper fortunaz Aurea.
ammū gereret: non omnia om
nibus cupienda eſſe: debere illi
reſ ſuaſ ſatis placere: Poſtremo B
caueret/id appetere à populo ro
mano/quod illi iure negaretur:

Poſtquam hæc atq; alia talia
dixit: neq; animus marii
flectitur/ Reſpondit ubi prim
um potuiſſet p negocia pub
lica facturꝫ ſeſe quæ peteret:
At poſtea ſepius eadem poſtu
lanti/fertur dixiſſe/ne feſtina
ret abire/ſatis mature illum

5 -

suo cum filio/consulatum petituꝝ.
Nals eo tempe contubernio pat
ris ibidem mulitabat annos na
tus circiter xx. Quæ res maꝝ
tum pro honore/quem affect
abat. Tum contra metellum
ira uehementer accenderat: ita/cu
pidine atq; ira permimis ꝯsul
toribus crassari: neq; facto ul
lo neq; dicto abstinere/quod
D modo ambitiosum foret: Mili
tes quibus inlibernis preerat
laxiori imperio q3 antea ha
bere: apud negociatores quoꝝ
magna multitudo utice erat/
criminose simul & magnifice
de bello loqui: Dimidia pars
exercitus si sibi permitteretur
tur paucis diebus lugurtham
dicebat in catenis habituꝝ: ab impe
ratore consulto trahi: quod
homo inanis/& regiæ superbiæ/

A

imperio nimis gauderet: quæ
omnia illis eo firmiora uidebantur quia diutinitate belli res
familiares corruperat: & animo suas
cupienti nihil satis festinatur.
Erat præterea in exercitu nostro quidam numida nomine LXV
gauda manastabilis filius/ma
nimisse nepos: quem Micipsa in Gauda mānastabilis filius
testamento secundum heredem
scripserat morbis confectus: et
ob eam causam mente paulum
lum immimuta: Cui metel
lus petenti more regum ut sel
lam iuxta poneret: item pos imūtato
tea custos ostodiæ causa turmā suam
equitum romanorum: utrumq; concederat
negauit: honorē q; eorum
modo foret/ quos populus ro
manus reges appellauisset:
præsidiū q; stumeliosum
in eos foret/ si equites roman

c

ſatellitū numidæ traderentur:
Hunc marius anxium aggre
ditur atq; hortatur ut ſtumelia
& imperatori cū ſuo auxilio
poenas petat: hominē obmor
bos animo pax ualidō ſecun
da oratione extollit: illum re
gem/ingentem uix/maſſiniſſę
nepotem eſſe: ſi iugurtha ca
ptus aut occiſus foret/imper
iū numidiæ ſine mora habitu
x: id adeo mature poſſe eue
nire/ſi ipe conſul ad id bellum
miſſus foret: itaq; & illum/& eq
teſ romanoſ/& negociatoreſ/a
lioſ/pleroſq; pacis ſpe impel
lit: utroman ad ſuos neceſſa
rios ſcribant: marium impatorē
poſcant: sic illi à multis mor
talibus honeſtiſſima ſuffra
gatione ſtulatus petebatur:

A

simul ea tempestate plebs nobi
litate fusa/p legem mamiliam
nouos extollebat: ita mario cū
cta procedere: Interim iugur
tha postquā ob missa deditio
ne bellum incipit cum mag
na cura parare omnia: festinare:
exercitum cogere: & ciuitates
quæ ab se defecerat formidinē/
aut ostentando præmia affec
tare: communire suos locos: ar
ma: tela: aliaq; quæ spe pacis
amiserat/ reficere: aut commerc
ari: Seruitia romanos allicere:
et eos ipos q̄ in p̄sidiis erant
pecunia tentare: prorsus nihil
intactum neq; quietū pati: cuc
ta agitare: Igitur uaccenses quo
metellus, initio Iugurtha paci
ficante p̄sidiū imposuerat/
fatigati regis supplicijs/ neq; an
tea uoluntate sua erant alienati

paulsa//gi

Mamilia lex

LXVI

B

ꝑ p̄ ab' no

C

principes ciuitatis interse coniu-
rauerē Nam uulgus uti plerū
q; solet fieri et maxime nume-
rosa/ ingenio nobili: seditiosū
atq; discordiosum erat: cupidū
nouarū rerū/ & quieti ocio ad-
uersum: Deinde compositis in
terse rebus in diem tertiū cedē
stituūt: Quod is festus celeb-
ratusq; per omnē africam/lu-
dum & lasciuiā magis quam
formidinē ostentabat: Sed
ubi tempus cōmedendi fuit/ce-
turiones/tribunos atq; mili-
tares/ & ipm pfectum oppidi/
titum turpiliū syllanum: alius
alium in domos suas inuitant:
eos omnes præter turpilium
inter epulas obtruncant: eipi
postea milites pallantes: inher-
mes: quippe in tali die/ ac sine metu
imperio aggrediuntur: Idem

fe. īverbis
di. īfactis

q. aū
o. cōpōis

discordiosum

plebs facit: pars edocti ãnobi
litate: alii studio taliũ rerũ in
citati/qbus acta/consiliũq; ign
orantibus/tumultus ipe & res
noue satis placebant: Romani
militef pculsi eximprouiso me
tu: incerti: ignariq; q potissim
um facerent/trepidare: ad arcẽ
oppidi tendere/ubi signa & scu
ta erant: præsidiũ hostium/põtẽ
ante clausẽ fugam prohibebat:
Ad hæc mulierẽs pueriq; pro
tectis ædificiorum saxa & alia
quæ locus præbebat/ certatim
immittere: ita neq; caueri ance
ps malum/neq; a fortissimis
infirmissimo generi resisti: lux
ta boni/maliq; strenui & inbel
les multi obtruncati: In ea tan
ta asperitate seuissimis numid
is & oppido undiq; clauso Tur
pilius p̃fectus unus ex omnibus

A

LXVII

B

Apostf

C

italicis intactus profugit: Id mis
cõdia ne hospitis: aũt pactione: aũt casu ita
euenerit: parum cõperimus: ni
si quia illi in tanto malo turpius
uita integra fama pocior fuit:
improbus intestabilis q̃ uidet.
LXVIII Metellus postquã de rebus uacce
actis comperit paulisp moestus
e conspectu abiit: Deinde ubi
ira et egritudo pmixta sunt: cũ
maxima cura ultum ire iniurias
festinat: legionẽ cum qua hiem
abat & quam plurimos potest
numidas equites pariter cum
occasu solis expeditos educit:
& postera die circiter horã ter
tiam puenit in quandã planiciẽ
locis paulo superioribus circũ
uentam: Ibi milites fessos itine
ris magnitudine & aḿnuentes
omnia docet: Oppidum Vaccam
non amplius mille passuũ abeẽ:

Decere illos reliquū labore equo A
animo pati: Dum pro cuibus
suis uiris fortissimis atq; mi
serrimis poenas caperent. Pr
æterea prædam benigne ostē
tat: Sic animis eor& arreptis/
equites in primo latere/pedit
es q; quam artissime ire: & si
gna occultare iubet. Vaccenses LXIX
ubi animaducertere ad se uersū
exercitum p gere/primo utrer
at res, metellum esse rati/portas
clausere: Deinde ubi neq; agr B
os uastari/& eos qui/aderant /° primi
numidas equites uident: Rur
sum iugurtham arbitrati/cum
magno gaudio obuiam proce
dunt: Equites pedites/repente
dato signo/uulgum effusum op /° alii
pido cedere: alii ad portas festi
nare: ps turrem capere: ita atq; äscēdere
prædæ spes amplius quā lassi

C
rat
tudo posse: Ita vaccenses biduū
modo ex pfidia lætati: cūitas
magna & opulēs cuncta pena
aut prædæ fuit: Turpilius quē
pfectū oppidi unum exoibꝫ
profugisse, supra ostendimus.
iussus à metello causam dicere:
postquam sese pax expurgat:
cōdemnatus uerberatus qꝫ ca
pite poenas soluit: Nam is cīu
LXX is excellatio erat: Per idem tem
pus bomilcar cuius impulsu
iugurtha deditionē quā metu
deserunt incepat, suspectus re
gi: & ipē eum suspiciens, nou
as res cāpere: Ad pernicieē eius
dolum querē: die noctuqꝫ fa
tigare animū: Deniqꝫ omnia tē
tando sociū sibi adiunxit:
H abdalsan hominē nobilem, ma
gnis opibus clarum, acceptūqꝫ
populāribus suis: qui plerumqꝫ

exercitum ab rege seorsum duc
tare: & omnes res exequi soli
tus erat: quæ ui qurthæ fesso
aut maioribus astricto supe
rauerāt ex quo illi gloria opes
q3 inuentę sunt. Igitur utriis
q3 consilio dies insidiis statuit.
Cætera ubi res poscceret extem
pore parari placuit. Habdalsa
ad exercitum profectus/quem
inter hiberna romanos iussu
habebat: ne ager multis hosti
bus uastaretur. Is postquā ma
gnitudine facinoris pculsus
ad tempus non uenit: metusq3
rem impediebat: homilcarsi
mul cupidibus incepta patr
andi & timore socii anxius/ne
obmisso ueteri consilio nouū que
reret: litteras ad eum p homin
es fideles mittit: inquis molli
ciem socordiamque fieri uiri

acculare: Testari deos p quos iu
rauisset: monere ne prema·
Metelli inpestem uerteret: iu
gurthæ exercitum ad ee: Cæter
sua ne an metelli uirtute perirẽ
id modo agitari: pro inde repu
tari cum animo suo præmia an
LXXI cruciatum mallet: Sed cũ hę Ire
f. 1x allate/forte nabdalsa exercita
to corpore fessus/in lecto quies
D cebat: Vbi cognitis bomilcaris
uerbis/primo cura/deinde utiso
let egrium animũ sonus cepit
Erat ei numida quidã negocio
rum curator fidus acceptusq
et omniũ consiliorq; nisi noui
ssimi particeps: qui postquã
allatas Irãs audiuit ex cõsuetu
dine ratus opera aut ingenio
suo opus ee intabernaculum
introiuit: dormiente illo episto
lam sup caput inpulúmo temẽ

positam sumit: ac plegit: Dein A
de cognitis insidijs / adregem / ppe
pergit: Nabdalsa paulo post
experrectus / ubi neq epistolam repperit / et rem omnem
uti acta erat exprofugis cognouit: pmo indicē persequi
conatus est: Postq̄ id frustra
fuit: iugurtham placandi gratia accedit: dicit quę ipe paranisse facere / pfidia clientis
sui preuenta ēsse: lacrumans
obtestatur p amiticiam perq̄ B
sua antea fideliter acta ne su
per tali scelere suspectum se
se haberet: Ad ea rex aliter LXXII
atq; animo gerebat placide
respondit: Bomulcare / aliisq̄
multis quos socios insidiar
cognouerat interfectis: iram
oppressurat / ne qua exeo negocio seditio aut bellum oriretur.

Neq; post id locor̄ iugurthę
dies aut nox ulla quieta fuit:
neq; loco neq; mortali cuiq; uā
aut temporis satis cēdere: cui
uel hostesq; iuxta metuere: cir
cumspectare omnia: & omni
/: atq; alio strepitu pauescere: Alio/ loco
sæpe contra decus regū noc
tu requiescere: Interdum som
no excitatus arreptis armis
tumultū facere: Ita formidine
LXXIII quasi uecordia exagitari: Igit
metellus ubi de casu Bomilca
ris & indicio patefacto expro
fugis cognouit. Rursus tam
quam ad integra bellum cūc
ta parat festinatq; Marium
fatigantem de profectione
simul et uultu & offensum
sibi parum ydoneū ratus/ do
mum mittit: & romæ plebs li
teris quæ de metello & mario

A

misse erant cognitis/uiolenti
animo de ambobus accepant
Impatori nobilitas que antea
decori fuit inuidiæ esse: Atti
li alteri generis humilitas
fauoreni addiderat. Cæter
in utroq; magis studia partiū
quam bona aut mala sua mo
derata sunt. Præterea seditio
si magistratus uulgus exagi
tare: Metellum omnibus con
tionibus reum capitis acces
sere: Marij uirtutem imma
nius celebrare. Denuq; plebs
sic accensa est uti opifices ag
restesq; omnes quoru res fid
esq; in manibus erant/re
lictis operibus frequētarent
Marium: & sua necessaria po
st illius honorem ducerent:
ita pculsa nobilitate post mu
ltas tempestates nouo homi

rabantur
exatur

B

consulatus mandatur Et post
ea populus [illegible] à Tri ple-mal
lio mantino rogatus est/que
vellet cum iugurtha bellum
gerere: frequens populus ma
rium iussit. Sed paulo ante se
natus decreuerat numidiam
Metello prouinciā ea res fruc
LXXIV tra fuit: Eodem tempore iugur
tha amissis amicis quos ꝑplé
rosq; ipse necauerat/ceteri for
midine pculsi: pars ad roma
nos: alij ad regem bocchum
profugerat: cum neq; bellum
geri sine ministris posset: et no
uorum fidem in tanta pfidia
ueterꝝ experiri periculosum
duceret: incertusq; uanus agita
batur: neq; illi res neq; consi
lium aut quisquā omniū satis
placebat. Itinera/prefectos/q; in di
es mutare: modo aduersū host

es/interdum in solitudines per
gere: Sæpe infuga/ac paulo po
st in armis spem habere: dub
itare uirtutisue/an fidei pop
ularium minus credere/quoꝯ
q̄ intenderat/res aduersæ erat.
Sed interea is moras repente se
se metellus cum exercitu oste
dit: numidæ a iugurtha protem
pore parati instructiq̄: Deinde
prælium incipitur: qua in parte
rex pugnæ affuit/ibiq̄ aliquan
diu certatū est: Cæteꝝ omnes
eius milites in primo congressu
omniū pulsi fugatiq̄: Romani
signoꝝ & armoꝝ & aliquanto
numero hostium paucoꝝ po
titi sunt: Nam ferme numid
as in omnibus prelijs magis
pedes quam arma tutati sut:
E a fuga iugurtha impensius
modo rebus suis diffidens

C

cum perfugis et parte equitatus
insolicitudine/Deinde thalam
peruenit ad oppidum magnū
ibiq; altq; opulentum: ubi plerisq; the
sauri filiosq; eius multus pu
ericiæ cultus erat: Quæ postq
metello compta sunt/quaq; in
ter thalam/flumenq; proximu
inspacio milium L. loca arrida
nimis attuasta esse cognouerat/tame
spe patrandi belli si oppido po
titus foret/Omnes asperitates
superuadere/ac naturā etiam
uincere aggreditur Igitur om
nia sumenta sarcinis leuari iu
bet nili frumento diesq; decem
(eteasq; utres & alia aquæ ido
nea portari Præterea conqrit
exagris quam plurimū potest
domiti pecoris/eoq; imponit
uasa cuiuscuq; modi: Sed ple
raq; ligneasunt collecta extu

guriſ numidarū: Ad hæc finiti
mis imperat quiſe poſt regis
fugam Metello dederant/ut
quam plurimū quiſq; aquæ
apportaret: diem locūq; ubi
præſto fuerit/predicit: Ipſe ex
flumine quod proximū oppi
do eſſe ſupradiximus iumen
ta honerat: eo modo inſtruc
tus ad thalam proficiſcitur:

DEinde ubi ad loci uentū
eſt/quo numidiſ preceperat: & caſtra poſita/munita q;
ſunt/tanta repente/celo miſſa
uis aquæ dicitur/ut ea modo
latis exercitui ſuperq; foret.
Præterea commeatus ſpe am
plior/quia numidæ ſicuti ple
riq; facunt in noua deditio
ne officia intenderat. Cæteri
milites religione pluuia ma
gis uſi/ſunt eaq; res multum

animis eorum addidit. Nam
ratus sese dus immortalibus cu
rae esse. Deinde postero die co
tra opinionem augurthae ad tha
lam pueniunt. Oppidam quise
se locos asperitate munitos cre
diderant: magna atq; insolita
re pculsi Nihilo segnius bel
lum parare: idem nostri face:
LXXVI Sed rex nihil iam infectu me
tello credens: quippe qui om
Locos nia arma: tela: loca: tempora: na
turā deniq; ipaz ceteris imperan
tem industria uicerat: cum lib
eris et magna parte pecuniae
ex oppido noctu profugit. ne
q; postea in ullo loco amplius
una die aut nocte una moratus:
simulabat sese negocii gratia
properare: Caeterum prodicio
nem timebat: quam uitare pos
se celeritate putabat: Nam ta

lia consilia per occū ex opp or
tunitate solent capi. At metel
lus ubi oppidanos prelio unt
entos simul oppidum & ope
ribus & loco munitū uidet:
uallo fossaq; moenia circuue
nit. Deinde in locis maxime /. ex copia
idoneis uineas agere/. supq; eas /. iubet
aggere iacere: & sup aggerem
impositis turribus/opus ad
ministros tutari. Contra hec B
oppidani festinare: parare: pro
rsus ab utrisq; mhil reliquū fi
eri. Deniq; romani multo ante
labore prelijsq; fatigati post
dies diem xl. q̄ eo uentum er
at/oppido modo potiti sunt.
preda omnis ab profugis corru
pta est. Hi postqua murū arie
tibus ferriri/resq; suas afflictas
uident/aurum argentūq; & a
lia quæ prima dicuntur domū

c

regiam comportant: Ibiq; & uino
et epulis onerati: illaq; & dom
um & semet igni corrumpūt.
Et quas uicti ab hostibus poe
nas metuerāt: eas ipsi uolen
LXXVII tes pependere. Sed paritercū
capta thala legati ex oppido
lepti ad metellum uenerāt: ora
tes uti presidiū prefectūq; eo
mitterent: Amilcarē quendam
hominē nobilem: factiosum
nouis rebus studere: aduer
sum quem neq; imperia ma
gistratuū neq; leges ualere.
nisi id festinaret in summo pe
riculo suam salutem & illoꝝ
fore socios. Nam leptitani
ante à principio belli iugurt
hini ad bestiam consulem &
postea romam miserāt: ami
citiā societatemq; rogātum.
impetrata Deinde ubi ea sunt patrata

semp boni fidelesq; manserẽ:
et cuncta a bestia/Albino/me
tello/imperata/grauiter fece
rant: Itaq; ab imperatore faci
leq̄ petebāt/adepti sunt: mi
se sunt eo coheres ligurum
imꝑ. & Q. annis præfectus id
oppidum a sidonijs conditū
est: quos accepimus pĕrfugis
ob discōdias ciuiles nauibus
in eos locos uenisse. Cæterū
situm inter duas furthes qui
bus nomē exreinditū est:
Nam duo sunt simus prope
in extrema africa/impares
magnitudine pari natura: quo
rum loca proxima terrę per
alta sunt: Cætera utifors tulit/
alta: alia in tempestate uadosa.
Nam ubi mare magnū esse/
& seuire uentis coepit/limum/
arenam/et saxa ingentia fluc

4

naũiter

LXXVIII

Locos

B

pene

c

tus trahunt: ita facies loco⁊ cum
uentis simul mutatur. Surthes
ab tractu nomiatę sunt: eius ci
uitatis lingua modo uersa ē
cōnubio numidas⁊. Leges cul
tusq; plurāq; instituta sidonu
ca: quę eo facilius retinebant:
quod procul ab imperio regis
ætatem agebant. Inter illā & fre
quentē numidiam multi ua
sti loci erant:

hēbāt illos

LXXIX b

SED quoniā in has regiones
pleptitanor⁊ negocia ueni
mus: non indignū uidetur: eg
regium atq; mirabile facinus
duor⁊ karthaginensiū memor
are: Eam rem locus nos admon
uit: Qua tempestate carthagin
enses plerisq; africæ imperitab
ant: Cyrenenses quoq; magni
atq; opulenti fuere: ager in me
dio arenosus una specie: neq;

⁊ quo

flumen neq; mons erat: qui fin
es eorū discerneret. Quæ res e
os in magno diurnoq; bello un
ter se habuit: postq; utriusq; le
giones/ item classes/ sæpe fusę
fugateq; & alteri alteros aliq̄tū
attriuerant. Veriti ne mox uic
tos uictores/ defessos alius ag
gredieretur/ p inducias sponsio
nem faciunt. Vti certo die legā
ti domo proficiscerentur: quo
in loco interse obuij fuissent/
is communis utriusq; populi fi
nis haberetur. Igitur carthag
ine duo fratres missi quibus
nomen philenes erat matura
uere iter pergere: Cyrēēnses tar
dius iere: id socordia/ an casu
accident/ paru cognouit. Cetery
solet millis locis tempestas ha
ud secus atq; in mari retinere
homines. Nam ubi per loca eq̄

c

lia & nuda gignentū uentus co-
hortus arenam ab humo excitaue-
excitauit rat. Ea magna ui agitata ora ho-
minū oculosq; implere solet. Ita
prospectu impedito morari iter.
Postq̄ Cyrenenses aliquanto po
steriores se esse uident & obrē
corruptam domi poenas metu
unt: criminari carthaginenses
ante tempus domo digressos:
D conturbare rem: denicq; omnia
malle quam uicti abirent. Sed cū
phileni aut peni aliam conditio
nem tantūmodo equam pete
rent: græci optionem carthagi
aut nensium faciunt: ut illi q̄ fines
populo suo peterēt / ibi uiui ob
ruerentur: uel eadem conditio
ne sese quem in locum uellet
processuros. Phileni conditio
ne probata: seq; uitamq; suam
rei publicę cōDonauere: Ita uiui

A

sunt obruti: cathaginenses in eo
loco philenis fratribus aras co
secrauere. Aliq; illis domi ho
nores instituti sunt. Nunc ad
rem redeo. iugurtha postq̃ ami LXXX
ssa tala thala nihil satis esse fu
mum contra metellum putat:
per magnas solitudines cū pau
cis profectus: puenit adgetulos
genus hominum ferum incu
ltumq; & eo tempore ignarus
nominis Romani: eos & multitu B
dinē in unū cogit: ac paulatim
consuefacit: ordines habere: se p. edocet
qui signa: impium obseruare:
item alia militaria facere. Præ
terea regis bocchi proximos
magnus muneribus & maiori
bus promissis ad studiū sui p
ducit. Quibus adiutoribus re
gem aggressus impellit uti ad
uersum romanos bellū incipiat.

c

Id ea gratia facilius promiſq;
fuit: q̄ bocchus inuicio huiuſ
cemodi belli legatos romam mi
ſerat fœduſ & amicitia petitum.
Quam rem oportuniſſimā pau
ci impediuerant Incepto bellō ce
ci auaritia: quiſ omnia honeſta
q̄ atq̄ inhoneſta uendere mos
erat. & iam iugurthæ filia boccō
nupſerat. Verum ea neceſſitudo
apud numidos mauroſq; leuis
Ducitur: quia ſinguli pro opib;
quiſq; quam plurimas uxores,
Denas alii, alii plureſ habent: ſed
reges eo numero amplius: ita ani
mus multitudine uxorū diſtra
hitur: nullam proſocia optinet.
pp̄a uxor̄ pariter omnes uiles ſunt. Igitur
LXXXI in locum ambobus placitū exer
citus conueniūt: Ibi fide data
& accepta iugurtha boccī animu
oratione accendit: dicens roma

nos iniustos profunda auaritia: A
omnes omniū hostes esse: eā
dem illos causam belli cum boc
cho habere/ quam secum: & cū
alijs gentibus libidinē impe
randi: quis omnia regna aduer
sa sunt: Tum sese: paulo ante
carthaginenses: Item rege per
sem: post ubi quosq; opulenti
simus uideatur/ Ita hostem
romanis fore: hus atq; alijs ta
libus dictis ad cyrtam oppidū
iter constituūt: Quod ubi Q. me
tellus prædam captiuosq; & im
pedimenta locauerat: Ita iugu
rtha ratus/ aut capta urbe ope
præsidium fore: aut si dux roma
nus auxilio suis fratribus ue
nisset: prælio sese esse certaturos. Nam callidus id modo se
stimabat: bocchi pacem immi
nuere: ne agitando moras aliud

f. diebus

LXXXII

quam bellum mallet. Imperator
postquā de societate regum co
gnouit non temere, neq; utile
pe iam victo iugurtha assueue
rat, omnibus locis pugnandi
copiam facit. Ceterum haud pro
cul a cyrta castris munitis re
ges operitur. melius esse ratus
cognitis mauris qm is no
uus hostis accesserat, ex como
do pugnam facere. Interim ro
ma p litteras certior fit prouī
ciam numidiam mario datā.
Nam consulem factū, antea ac
ceperat. Quibus rebus supra
bonum aut honestum pculsus,
neq; lacrimas tenere. neq; mo
derari linguam. Vir eq regius
in alijs artibus, nimis molliter
egritudinē pati. Quā rem alij
ui superbiam uertebant. alij bo
num ingeniū contumelia acce

nſum eſſe: multi quod iam par
ta uictoria ex manibus eripere
tur: nobis ſatis cognitu eſt/d
lum magis honore mariq̄ qua
m iuria ſua excruciatum: neq̄
tam anxie latum fuiſſe/ſi ade
mpta/prouincia alij quā mario
crederetur. Igitur eo dolore um
peditus/& quia ſtultitia uide
batur/alienam rem ſuo pericu
lo curare: Legatos ad bocchum
mittit: poſtulatu ne ſine cauſa
hoſtis romani populi fieret:
habere tum eū magnā copiā ſocie
tatis amicitiæq̄ iungendæ
quæ potior bello eſſet: & q̄q̄ opi
bus ſuis confideret/tamen nō
debere incerta pro incertis mu
tare. Omne bellum facile ſumi:
ceteris acerrime deſinere. Non
in eiuſdem poteſtate initiū eius
et finem eſſe: Incipere cuiuis

& ignauo licere: non deponi: nisi
cum uictores uelint. Proinde
sibi regnoq; suo consuleret: ut u
florentes res suas cum iugurt
hæ p ditis misceret. Ad ea rex si
tis placide uerba facit: sese pace
cupere sed iugurthæ fortunæ
misereri: si eadem illi copia fiet:
omnia cōuentura: rursus impe
rator contra postulata bocchi nū
D cios mittit: Ille partim probare:
prim alia abnuere. Eo modo sæpe ab
utroq; missis: remissisq; nun
cijs tempus procedere: & exme
LXXXIV telli uoluntate bellum intractū
trahi. At marius ut supradixi
mus cupientissima plebe cons
ul factus: Postq; ei proumciam
Numidiam populus iussit: ānā
etiām infestus nobilitati: tum ue
ro multus atq; ferox instare: sin
m gulos modo: ūmuersos ledere:

ductare.

dictare sese ꝑsulatum exuictis
illis spolia cœpisse. Alia prætea
magnifica prose/& illis dolentia.
Interim bello quæ opus erant/pri
ma habere: postulare legionibus
supplementū: auxilia à populis
et regibus sociisq; arcessere. Pre
terea exlatio fortissimū quenq;
plerosq; militia: paucos fama co
gnitos accire: & ambiendo cogē:
Homines emeritis stipendiis
secum proficisci: Neq; illi sena
tus, quanq; aduersus erat/de ul
lo negocio negare audebat. Ce
ter supplementū etiā lætus de
creuerat: quia neq; plebe nole
te militiam putabatur: aut ma
rus usum belli/aut studia uul
gi amissurę: sed ea res frustra/
sperata: tanta libido cum mario
eiusdi plerosq; inuaserat: sese
quisq; prædā locupletem fore/

C
iuctorem domū rediturum. Alia
huiuscemodi animos trahebāt,
et eos non paululū oratione
sua marius arrexerat. Nam
postq omnibus quæ postulaue
rat decretis, milites scribere
uult hortandi causa simul et
nobilitatem uti sueuerat ex
agitandi contionem populi
aduocauit. Deinde hoc modo
disseruit.

LXXXV

Scio ego quirites plerosq; nō
isdem artibus imperiū
a uobis petere & postquā ade
pti sunt gerē primo indust
rios supplices modicos esse.
Deinde p ignauiā & superbiā
ætatem agere. Sed mihi contra
ea uidentur, omnia res p. q
consulatus aut prætura eo maio
rē cura illam administrari quā
hæc peti debere. Neq; me fal

lit quantū cum maximo beneficio uestro negocij sustineam bellum parare: errario parcere: cogere admilitiā eos quos nolis offendere: domi forisq; omnia curare: & ea agere inter inuidos: occursantes factiosos opinione quirites asperuse. Ad Hæc si alij deliquere/uetus nobilitas: maiorum fortia facta: cognatorū et affinium opes: multę clientelę: omnia hæc præsidio illis adsunt. Mihi spes omnes in memet sitę: quas necesse est uirtute et innocentia tutari: Nam alia infirma sunt: & illud intelligo quirites omnium ora in me conuersa esse: Sed scio equos bonosq; fauere: quippe mea benefacta rei publicę procedunt: nobilitate locum inuadendi quęrere: quo

A

/ simul et

B

c

mihi acrius ad intendum est uti
neq uos capiamini: & illi frustr
atisint Ita ad hæc ætatis à pue
ritia fui uti omnes labores et
pericula consueta habeam: quæ
ante uestra beneficia gratuito
faciebam ea uti accepta merce
de deseram Non cōsiliu: qui
rites illis difficile est intempe
statibus potestatibus tempera
re/qui per ambitionē sese pro
D bos simulauere. Mihi qui om
nem ætatem in optimis artibus
egi: benefacere iam exconsuetu
dine in naturam uertitur. Bellū
me gerere cum iugurtha ussi
sus: quam rem nobilitas egerri
me tulit: Quæso reputate cum
animis uestris num id mutari
melius sit. Si quem exillo glo
bo nobilitatis ad hoc/aut ad al
iud tale negocium mittatis: ho

minem ueteris prosapiæ ac mu
ltarum imaginū: et nullius pe
ndij: scilicet ut tanta re igna
rus omniū trepidet: festinet: su
mat aliquē ex populo monitor
em officij sui. Itaq; euenit plerū
q; ut quem uos imperare iussistis
is imperatorem alium querat.
Atque ego scio quirites qui po
stquam consules facti sunt/
& acta maiorū/ et grecorū muli
taria præcepta legē ceperint
preposteri homines. Nam ge
rere consulatū quam fieri tem
pore posterius est: re atq; usu
prius est: Comperate nūc qui
rites cum illo/ superbia me/
hominem nouū: Quæ illi au
dire & legere solent/ eorum
partes uidi: Alia ego met ges
si: quæ illi audire et legere sole
nt litteris ego militando didi

A

B

t nō regere
q̄ fieri tpe

ci. Nunc uos existimate facta
an dicta pluris sint: Contem-
pnunt nouitatem meam: ego
illos exigna uiam: mihi fortuna
illis probra obiectantur: quā-
quam ego naturam unam &
communem omniū existimo:
Sed fortissimū quenq; et ge-
nerosissimū esse. Ac si iam ex-
patribus albini queri posset,
saut beste
ne
me, an illos ex se gigni malue-
rint: quid responsuros credi-
b tis misi sese liberos quam op-
timos uoluisse: Quod si iure
me despiciūt: faciant idem
m maioribus suis: qbꝫ uti mihi
ex uirtute nobilitas cepit. In-
uident honori meo: ergo ui
uideant labori & innocentię
periculis etiā meis: quoniam
hæc per illum cepi. Verum ho-
mines corrupti superbia ita eti

tem agunt: quasi uestros hono
res contemnant: ita hos petunt:
quasi honeste uixerint: nonne
illi falsi sint: qui diuersissim
as res pariter expectant: ignā
uiæ uoluptatem: & præmia
uirtutis. Atq; etiā cum apud uos
aut insenatu uerba faciunt:
pleraq; oratione maiores suos
extollunt: eorum fortia facta
memorando clariores se se pu
tant: quod contra est. Nam qñ
to uita illorum præclarior: ta
nto horum socordia flagitiosi
or. Et profecto ita rēs se habent: maiorum gloria poster
ī. qñ is. lumen est: neq; bona: neq;
mala eorum in occulto patitur:
huiusce rei ego inopiam pa
tior quirites: Verum id quod
multo præclarius est mea bene
facta mihi dicere licet: nunc

C

uidete quam iniqui sunt: Quod
ex aliena uirtute sibi arrogant: id
mihi ex mea non accedunt: scili
cet quod imagines non habeo:
& quia mihi noua nobilitas est:
quam certe peperisse melius
est: quam acceptam corrupisse:
Equidem non ignoro ego sibi am
mihi respondere uelint: abunde
illis facundiam et compositam
D orationem fore: Sed in maximo
uestro beneficio/cum omnibus
locis me uosq; maledictis lace
rant/non placuit reticere: ne qs
modestiam in conscientiam de
/me ducceret iicceret. Nam/quidem si animi mi
sententia nulla oratio lædere
potest: Quippe uera necesse est
bene prædicent: falsa uita/more
sq; mei superant. Sed quoniam
uestra consilia accusantur: qui
mihi summū honorē & maximū

A

negocium imposuistis: etiam atq; etiam ꝑputate num eo ex poeniten dum sit: non possum fidei causa imaginẽ/ neq; triumphos/ aut con sulatus maiorum meorum osten tare. At sires postulãt hastam̃: uexillum: phaleras: alia militaria dona: praeterea citatricẽs aduer so corpore: Hę sunt meę ima gines: haec nobilitas: non here ditate relicta: ut illa illis sunt: sed quae ego plurimis meis lab oribus ex periculis quaesiui. Nō sunt composita uerba mea: parx id facio: ipsa se uirtus ostendit satis: illis artificio opus est: ut turpia facta oratione tegant: neq; lit teras graecas didici: parum pla cebat eas discere: quippe quae ad uirtutem doctoribus nihil profuerũt. At alia multo oppor tuna. P. R. doctus sum: hostes

smet

B

optima.

C
ferre: præsidia agitare: nihil me
tuere/nisi turpem famā: hiemē &
æstatem iuxta pati humi requi
escere: Eodem tempore inopiam/
& laborem tollerare: His ego p
ceptis milites hortabor: neque
illos arte colam: me opulenter:
neq; faciam gloriam meam la
borem illorum: hoc est utile:
hoc est cuuile imperiū: Nam
cum tute per molliciām agas:
exercitū supplicio cogere: id ē
dommū non imperatorem ēe.
Haec atq; alia maiores nostri faci
endo seq; rem p. celebrauere:
Quis nobilitas freta/ipa dis
similis moribus/nos illorū em
ulos tempnit & omnes hono
res/ non ex merito/sed quasi
debitos a uobis repetit. Cæteri
homines supbissimi procul er
rant: maiores eorum omnia quæ

licebat illis reliquere: diuitias:
imagines: memoriam suam, pr — sui
æclaram: uirtutem non reliqué — se
re: neq; poterant: ea sola neq; da
tur dono, neq; accipitur: sordi
dum me & incultis moribus
aiunt: quia parum sate ornatum
exorno: neq; histrionem, ullum, ne — nouu
q; pluris preçii cocum quam ui
llicum habeo: quæ mihi libet cō
fiteri quirites: Nam, ex parente B
meo et aliis sanctis uiris ita acce
pi, mundities mulieribus: labo
rem uiris conuenire: omnibus q;
bonis oportere plus gloriæ
quam diuciæ & esse Armariō
suppellectilem decori esse. Quin
ergo quod iuuat: quod carum
existimant id semp faciant: a
ment: poterit: ubi adolescentiā
habuere, ibi senectutē agant:
in conuiuijs dediti, uentri, &

6 n

turpissimę parti corporis/sudore
puluerem campi/et alia taliare
linquant nobis: quibus illa ep
ulis iocundiora sint: verum no
ita est: Nam ubi se flagitius/de
decoravere turpissimi uiri: bo
norum præmia ereptum eunt:
ita iniustissimā luxuria et igna
ua pessume artes illis qui colue
re eas nihil officiunt: reiq; publi
cæ innoxię dati sunt. Nunc quo
niam illis quantū mei mores nō
illorum flagitia poscebant/respō
di pauca de re p loquar. Primū
omniū de numidia bonum ha
bete animū quirites. Namq; ad
hoc tempus iugurtha tutata st
omnia rémouistis: auaritiam: im
periciam: atq; supbiam. Deínde
exercitus ubi est loco ex sciens:
Sed iuuare me hercule magis
strenuus/quam fœlix. Nam ma

A

gna ps eius: auaritia aut temerita
te ducum attrita est. Quam ob
rem uos quibus militaris est
ætas adnitimini mecū & capes
cite rem p. n. neq; quenq; excalam
itate aliorum/aut imperatoru
ſuperbia moestus cæperat ego met
in agmine aut in prælio consu
ltor idem & socius periculi uo
biscum adero: meq; uos in omni
rebus iuxta geram: & profecto
diis iuuantibus omnia matura
sunt uictoria: præda: laus. Quæ B
si dubia aut procul essent tamē
omnes bonos R. p. subuenire
decet. etenim nemo ignauiam
mortalis factus est: neq; quisq
parens liberis uti aetēm forent
p se optauit: magis uti boni ho
nestiq; uitam exigerent. Plura
dicerem quirites si timidis uir
tutem uerba adderent: Nam

Cstrenuis abunde dictum puto.

LXXXVI Hvuiscemodi oratione habita Marius postquā plebis animos arrectos uidet: propere commeatu: stipendio: armis: aliisq; utilibus naues onerat: cum his: Mallium legatum proficisci iubet: ipe interea milites scribere: non more maiorū: neq; exclassibus: sed uti cuiuslibet libido erat: capite censos plerosq;: id factum: alii inopia bonorum: alii per ambitionem consulis memorabant: quod ab eo genere celebratus auctusq; erat: & hommi potentiam quęrenti egentissimus quisq; opportunissimus: cui neq; sua cāra quippe quę nulla sunt: nulla & omnia cum aliquanto maiore prædo honesta uidentur: Igit marius cum aliquanto maiore

numero quam decretum erat ī
africam profectus/paucis die
bus uticam aduehitur: Exerci
tus ei traditur a. P. Rutilio/nā plegato
metellus conspectum maru
fugerat/ne uideret ea quæ ānus
audita tolerare nequerat. Sed LXXXVII
consul expletis legionibus co
hortibus/auxiliariis magnum
fertilem & præda onustum pro
ficiscitur: ubi omnia capta/mi
litibus donat: Deinde castella B
& oppida nata/parum munita /et uiris
aggreditur: prælia multa: Cæteꝝ
alia leuia alijs locis facere.

INterim noui milites sine
metu pugnæ adesse: uidere
fugientes capi: aut occidi: forti
ssimū quēq; tutissimū: armis
libertatem: patriam: parentes
q; & omnia alia tegi: gloriam
atq; diuitias queri: sic breui

ere

ſpatio nouꝰ ueteresq; coaluerunt:
& uirtus omniu æqualis facta est.
At reges ubi de aduentu mariꝰ
ve cognouerūt/diuersi in difficiles
locos abeunt: ita iugurthæ pla
Mox cuerat ſperanti mox effusos ho
ſtes in uadi posse Rom amoſi
cuti pleroſq; remoto metu lax
LXXXVIII ius licentiusq; futuros. Metel
lus interea romam profectus
contra ſpem ſuam lętissimis
animis accipitur: plebi/pa-
tribusq; postquam in uidia dece
ſſerat iuxta carus fuit: Sed mari
us impigre prudenterq; suos
& hostium res pariter attendere
cognoscere quid boni utriusq;
aut contra esset: Explorare itinera
ſeor regum: consilia: & insidias/ante
uenire: nihil apud se remissum
neq; apud illos tutum pati: Itaq;
getulos & iugurtham ex locis

nostris prædas agentes sæpe ag A
gressus in itinere fuderat: ipsus
q̄ regem haud procul ab oppido
Cyrtha armis exuerat: Quæ post
quam gloriosa modo ſunt: neq; ſfacta
belli patrandi copiam cognouit:
statuit urbesq̄ uiris/aut loco/pro
hostibus & aduersum se oppor
tunissimę erant/singulas circu
uenire: Ita iugurtham ratus aut
præsidiis nudatum/si ea patere
tur/aut prælio certatuꝝ: Nam B
bocchus nuncios ad eum sæpe
miserat/dicens se uelle p. R.
amicitiam: nequid a se hostile
timeret: Is simulauerat ne quo
improuisus grauior accederet
an ne mobilitate ingenii pacem
atq; bellum mutare solitus pax tꝑ ſpolitꝰ ee
exploratum est: Sed consul utiſta LXXXIX
tuerat oppida/castella/munita
adue/ptimoq; ui/alia metu/aut ſparauit

ſauxilium

prædia oſtentando: auertere ſab
hoſtibus: ac prę mō mediocria
gerebat: exiſtimans iugurthā
ob ſuos tutandos in manuſu
ſillum aſ uenturum. Sed ubi ſ procul
abeſſe: & alios negocios intentū
eſſe accepit: maiora et magis
aſpera aggredi tempus uisum
eſt. Erat inter ingentes ſolitudi
nes oppidum magnū atq; uale
ns nomine capſa: cuius conditor
Ł hercules libys memorabatur
E uius ciues apud iugurtham in
munes leui imperio et ob ea fi
deliſſimi habebantur: muniti
aduerſum hoſtes non mœnib
us modo ſ & armis ſ atq; uiris ſ
ſ ſitu ac mō Vetx etiam ſ magis locorū ſuoꝝ
aſperitate. Nam prætter loca op
pido propinqua ſ alia omnia
ł aqus uaſta: inculta: egentia: atq; infe
ſta ſerpentibus ſ quorū uis ſicuti

omniū ferax inopia tibi acrior
erat. Ad hæc natura serpentū
sans pse pruriosa/siti magis
quam alia re accenditur. Eius
oppidi potiundi maxima ma
rium cupido inuaserat tum pp
usum belli: tum quia res aspera
iudebatur: & metellus oppidū
thalam cum magna gloria cep
erat. haud dissimiliter situm mu
nitum q/ mili q[ ] apud thalā
non longe a moenibus aliquot
fontes erant Capsenses: una mo
do atq; ea quæ erat intra oppid
um iugi aqua: cetera plumia ute
bantur. Id ibi quā in omni afri
ca quæ procul amari inculti⁹
agebatur eo facilius tolleraba
tur/ quia numidæ plerunq; lac
te & ferina carne uescebantur:
& neq; salem neq; alia irritame
ta gulę quærebant: Cibus illis

A

B

v. assidua

h. dubiq; et

bat

v. pot

C

XC aduersus famem atq; sitim non
libidini neq; luxuriæ erat: Igitur
consul rebus omnibus explor-
atis: credo diis fretus: nā contra
tantas difficultates consilio sa
tis prouidere non poterat: q̄ppe
t tēptabat etiam frumenti inopia tentaba
tur: quia nimia de pabulo pecō
ris magis quam aruo studebant:
q̄ cūq; & quōcunq; natum fuerat uul-
gus regis in loca munita tule
p. aut rant: Ager aridus et frugum
uacuus ea tempestate: nam æst
atis extremum erat: tamen ꝑ uel
copia satis prouidenter exor
nat: pecus omne / quod super
ioribus diebus prædæ fuerat
equitibus auxiliariis agendū
attribunt. Aulum Manilium
legatū cū cohortibus expedit
is ad oppidum Iuris ubi stipe
ndium & commeatum locaue

A

ratʼure iubet: dicitq; prædabū
dum prosſt paucoſ dies eodem
uenturū: Sic íncœpto ſuo occu
Itato pergit adflumen Tanaím
ſæteꝝm initinere quotidie pe XCI
cuſ exercitui p centurias itemp
turmas equaliter diſtribuit: &
ex corrís utreſ un fierent cura
bat: ſimul et ínopiam frumenti
leniré: et ignaris ombuſ pari
re quæ mox uſui forent: Deniq; B mox
ſexto die cum ad flumen uen
tum eſt/maxima uiſ utrum eſ
fecta eſt: Ibi caſtris leu munu
mento poſitiſ: milites cibum
capere: atq; uti ſímul cum occa
ſu ſolis egrediréntur/paratos
eſſe iubet: omnibus ſarcinis
abiectis aqua modo ſeq; & iu
menta onerare. Deinde poſtq;
tempuſ uiſum eſt egrediturſ
caſtris: Noctemq; p totam uti

C

nere facto consedit: Item pro
xima facta: Deinde tertia mu
lto ante lucis aduentum per
uenit in locum tumulosum
a capsa non amplius duum
milium interuallo: Ibiq; quā
occultissime potest cum omni
bus copiis diem operitur. Sed
ubi dies cœpit, & numide ni
hil hostile metuentes multi
oppido egressi: repente omnē
D equitatum, & cum his uelocis
simos pedites cursu tendere
ad capsam, et portas obsidere,
iubet: Deinde ipe intentus pro
pere sequi: neq; milites præ
dari sinere: Quæ postquam op
pidani cognouere: res trepide
ingens metus: malum improui
sum: Ad hæc pars ciuium ex
tra mœnia in hostiū potestate
cogere uti deditionem faceret:

Ceterū oppidū incensum: Nu A
midę pueros interfecti: & a
lii omnes uenumdati: præda
militibus diuisa: Id factum
contra essi nus belli/ non aut
tia neq; consulis admissum/ sed ꝑscelere
qua locus iugurthę opportu
nus: nobis aditu difficilis: ge
nus hominū mobile: infidum:
ante neque beneficio neq; me
tu cohercitum. Postquam pe ꝓcohercebat
xcii regit tantam rem maiusꝙ fiꝺ ꝓefferat
ullo suorum incommodo ma B
gnus/ & clarus antea: maior &
clarior haberi cœpit: omnia no
bene consulta in uirtutem trahe
bantur. Militesꝙ modesto im
perio habiti/ simul & locupletes
ad cælum ferre: Numidę ma
gis quam mortalem timere:
p Postremo omnes socii atq; hos
tes credere illi aut mentem

c diúinam esse: aut deorū mutua
ncta portendi: sed consul ubi ea
res bene euenit: ad alia oppida
pergit: pauca repugnantibus
t oppida numidis capit: plura deserta pr
opter capsensium miseriaq
nē corrumpit: luctu atq; cæde
omnia oplentur: Demiq; multis
locis potitus: ac plerisq; exercitu
incruento: aliam rem aggredit:
non eadem asperitate qua cap
sensium: cæterum haud secus
d difficilem. Namq; haud longe
a flumine mulucha quod inq
uxthæ bocchi, regnum diui
gebat: Erat inter cæteram plani
ciem mons saxeus mediocri ca
stello satis patens: in immens
um editus: uno per augusto adi
tu relicto: Nam locus ꝑ omnia
natura uelut opere atq; insulto
præceps: quē locum Marius

quidri

quod ibi regias thesauri erant/ A
summa ui capere intendit: sed
ea res forte est/quam consilio
melius gesta. Nam in eo caste
llo uirorum: atq; armorū satis:
magna uis & frumēti: fons aq
ue: aggerib⁹ turbuisq; turrib
usq;/atq; aliis machinacōnib⁹
locus importunus: Iter castella
nor& angustū/ad modū difficī
le: utrinq; præcise & uineæ cū
ingenti periculo frustra agēb
antur: Nam cum hæ uineæ B
paulo processerant/igni/aut la
pidibus corrūpebant: milites
neq; tope poterāt ꝺsistere/pp inī
quitatem loci: neq; inter uineas
sine periculo administrare. Op
timus q̄sq; cadere: aut lanciari:
ceteris metus augeri. At mariq; ꝙ
multis diebus & laboribus ꝺsup
tis: anxius trahere cū animo suo

c

omitteret ne incœptum/ quoniã
frustra erat/ am fortunã opperi
retur: qua sæpe prospere usus
fuerat. Quæ cum multos dies
noctesq; æstuans agitaret/ forte
quidã ligus ex cohortibus auxili
ariis gregarius miles castris aq
uatũ egressus/ haud procul à
latere castelli/ quod aduersum
prætuentibus erat/ animaduer
repẽtes tit inter saxa repetentes cocleas:
quarũ cum umã atq; alteram deinde
plures peteret: studio legẽdi
paulatim prope ad sũmũ mõtis
egressus est: ubi postq; solitud
inẽ intellexit/ more ingenii hu
mani cupido difficilia faciundi
animũ uertit: & fõte in eo loco
cẽpit grandis ilex coaluerat/ inter sa
xa paulum modo prona: deinde
flexa: atq; aucta/ in altitudinem:
quo cuncta gignentiũ natura ferit:
i. ad quã altitudiẽm

cuius ramis modo eminẽtibus
laxis nisus ligus castelli plani
cie perscribit: q cuncti num
idæ intenti præliantibus adæ
rant: Exploratis omnibus quæ
mox usui fore ducebat/eodem
regreditur: nõ temere uti ascen
derat/sed tentãs omnia/& circũ
spiciens. Itaq; mariũ propere a
dijt: acta edocet: hortatur a bea
parte qua/descenderat: castellũ
tentet: pollicitetur sese itineris ducẽ:
periculiq; nihil eẽ docẽ: Marius cum
ligure promissa eius cognitus
expresentibus misit: quoꝝ uti
cuiusq; ingeniũ erat/ita rẽ diffi
cilem aut facilem renũciauere.
Consulis tamẽ animus paulũ est
arrectus: itaq; excopia tibicinũ
& cornicinũ quiq; numero q̃ue
locissimos delegit: & cũ his præ
sidio q foret iiij^or cẽturiones: oẽsq;

A
p^m

itinere

ad eg^s ẽdũ

XCIV

ligurі parere iubet: & ei negocio
proximū diē ꝯstituit: sed ubi ex
præcepto tempus uisum parat
is positisq; omnibus ad locum p
git: Cæterꝝ illi qui ascensuri erāt
prædocti à ḋuce arma ornamē
tūq; mutauerāt: capite atq; pedi
bus nudis: ut prospectus uisusq;
p saxa facilio foret: sup tergā gla
dii & scuta: uerū ea humidica ex
coriis: grā ponderis: simul & offensā
quo leuius streperet: Igit prægre
diens ligus saxa: & si quæ radices
uetustate eminebāt/laqueis uin
ciebant: qbus älleuati milites faci
lius ascenderent: Interdū timidos
in solentia itineris Leuare/ubi pa
ulo asperior ascensus erat/singul
os præsse inermes mittere: Deīn
ipe cum illorꝝ armis sequi: quæ
dubia ūsui uidebantur/potissim
us tentare: ac sæpius ascendens

uti cēturiys pērāt
ornatu

uetuste

ele

f manu

eadem et descendens: deinde sta A
tim digrediens ceteris audatiā
dd agere: Igitur diu multūq; fati se
gati: tandem in castellū puenūt:
desertum aberi pate: q; omnes
sicut aliis diebus aduersū hos
tes aderant. Marius ubi exnū
cijs cognouit quæ ligus egerat.
q̄ q̄ toto die intentos prælio nu
midas habuerat. Tum uero coh
ortatus milites, ac ipe extra uine B
as egressus, est testudine acta ac
succedere: ac simul hostem tor
mentis sagittarijsq; ac fundito
ribus emmus terrere. At numidæ
sæpe antea uineis romanor; sub
uersis: item incensis nō castelli
mœnibus sese tutabant: sed
1 an pro muro diej, noctesq; agitare:
maledicere romanis: Atq; mario
ne cordiā obiectare: militibus
nostris iugurthæ feruentiū mūn

C

ari: ſecūdis rebus feroces eſſe:
Interim oībus rōaīſ hoſtibuſq;
prælio íntentis: magna utrinq;
ui: pro gloria atq; ímperio his:
illis pro ſalute certantibus: re
pente à tergo ſigna canere: ac
primo mulieres & pueri qui ui
sum proceſſerat fugere: Deín
uti quiſq; muro proximus erat.
Poſtremo cuncti armati ímer
¶ meſq; Quod ubi accídit eo acr
íus romani ínſtare: fundere:
atq; pleroſq; tantūmodo ſauci
are: deinde ſuper occiſos ua
dere corpora: auídi gloriæ cer
tantes murum aſcendere: neq;
quenq; oīū præda morari: Sic
forte correpta marij temeritas
XCV gloriam exculpa uuenit: Cæte
Dum ea res geritur: L. Sylla qu
æſtor cū magno equítatu in caſ
t militeſ tra uenit: Qui uti exercitū ex

latio & a ſociis cogeret Romæ
relictus erat. Sed quoniã nosta
ti uiri res admonuit idoneum
uiſum eſt de natura cultuq; eius
paucis dicere. Neq; enim in alio
loco de ſyllę rebus dicturi ſu
mus: & lucius ſiſenna optime &
diligentiſſime omniũ qui eas
res ſcripſere ſecutus: parũ mihi
libere ore locutus uidetur. Ig
itur ſylla gentis patritiæ nob
ilis fuit: familia propemodum exti
ncta maiorum ignauia: litter
is græcis atq; latinis iuxta atq;
doctiſſime eruditus. Animo i
genti: cupidus uoluptatũ: ſed
gloriæ cupidior: ocio luxurio
ſo eſſe: tantum abnegociis nũ
q uoluptas remorata? niſi qd
de uxore potuit honeſtius cõ
ſuli: facundus: callidus: & ami
ctia facilis: ad ſimulanda nego

A

De Sylla

B

Sylla dorthy

gerat

C
cia: altitudo ingenij incredibilis:
multarx regx/ & maxime pecunię
largitor: atq; illo felicissimo om
nium ante ciuilem uictoria nuq
sup industriam fortuna fuit. m
ultiq; dubitauere fortior esset an
felicior: Nam postea quę fecerit
incertum habeo: pudet magis an
piget differre. Igitur Sylla ut s
XCVI dictum est postq̄ in africam atq;
in castra marij cum equitatu ue
nit: rudis antea et ignarus belli
sollertissimus omnium in paucis
tempestatibus factus est: Ad hoc
milites benigne appellare: mul
tis rogantibus: alijs p se ipe dare
beneficia: inuitus accipere: sed
ea properantius! quam aes mu
tuum reddere: Ipse a nullo rep
etere: magis id laborare: ut illi q̄
plurimi deberet: loca atq; sena
tum humillimis agere: in operib3

inagmíne/atq; ad uigilias adesse. A
Neq; interim/quod praua ambi
tio solet/consulis aut cuiusquas
boni fama ledere: tm modo ne
q; consilio neq; manu priorem
alium pati: pleroscq; anteuenire:
Quibus rebus & artibus breui
mario & militibus carissimus fa
ctus est. At iugurtha postq; op XCVII
pidum capsam/alioscq; locos mu
nitos/et sibi utiles/simul & mag
nam pecuniam amiserat. Ad boc- B
chum nuntios mittit/q; primum in /uti
numidia armatorum hominu cop
ias adduceret: prælij faciundi te
mpus ad ee. Quem ubi cunctari
accepit/dubiu belli/atq; pacis/ra
tiones trahere/rursus uti antea
proximos eius/corrupit. Ipsiq; /. donis
Boccho pollicetur numidiæ ter
ciam partē/si aut romani africa
essent expulsi: aut integris suis

finibus bellum compoītū foret.
Eo præmio illectus bocchus cum
magna multitudine iugurtham
accedit. Ita amborū exercitu diuc
to mariū in hiberna proficiscen
tem uix decima parte diei reliq̄
inuiadunt: rati nocte quę iā ade
rat & uictis sibi mōnimēto fore:
& si uicissent nullo impedimen
to: q̄ locorū scientes erant: contra
romanos utrunq; casum intene
bris difficilem fore. Igitur simul
consul ex multis de hostiū aduen
tu cognouit & ipi hostes aderant:
& priusquā exercitus aut instrui:
aut sarcinas colligere: deniq; am
quam signū aut imperiū ullum
accipere q̄uiuisset: equites mau
ri atq; getuli non acie neq; ullomo
re prælij: sed cateruatim uti qu
osq; fors cōglobauerat in nostros
cucurrūt: Qui omnes trepidi im

q̄a

difficiliore

+ quit

prouiſo metu/ at tame uirtutis A
memores/ aut arma capiebant:
aut capientes alios ab hostibus
defensabant: Pars equos ascen
dere: obuiam ire hostibus: pu
gna latrocinio magis q̃ prælio
simíliſ/ sine signis/ sine ordiní /ſſieri:
bus/ equites pedites q̃ pmixti.
cedere alios: alios ob trunc̃are: Mu
ltos contra aduersos hostes acer
rime pugnantes à tergo circum
uenire: neq̃ uirtus neq̃ arma
satis nostros tegere: Quod hos B
tes numero plures ex undiq̃ cir
cumfusi erant. Deniq̃ romani
ueteres/ nouiq̃/ ex ea scientes
belli: si quis locus aut casus con
iunxerat orbes facere: atq̃ ita
ab omnibus partibus simultes + tuti
ti ex instructi uim hostu substi
tabant: neq̃ in eo tam aspero ne XCVIII
gocio Marius territus/ aut ma

gilquam antea dimisso animo fu
it: Sed cum turma sua quam ex
fortissimis magilquā exfamilia
rissimis parauerat/uagari passim/
ac modo laborantibus suis suc
curerete: nñ hostes ubi strict
tissimi ab̄steterant/inuadere: Mä
rij consulerere militibus quonia
impetare conturbatis omnibus
non poterat: Iamq; erat dies co
sumptus: cum tamē barbari nih
il remittere: atq; uti reges prece
perant/noctem per se rati/acrius
instare: Tunc marius excopia
rerum consiliū trahit: atq; uti suis
receptui locus esset/colles duos
propinquos inter se occupat: quo
tum in imo castris parum amplo/
fons aquæ magnus erat: alter
castrorum usui oportunus: quia
ex magna parte editus & prece
ps pauca mon̄umenta gerebat:

cōfertissimi

mänu

Cæterꝝ apud aquam ſyllam cuꝫ A
equitibus noctem agitare iubꝫ:
Ipſe diſperſos milites paulatī/
neqꝫ minus hoſtibus ꝺturbatis/
in unum trahit: deinde cunct
oſ pleno gradu in collem ſub
ducit: Ita reges loci difficulta
te coacti prelio detēterentur: ne
qꝫ tantū ſuoſ longius abire ſi
nunt: ſed utroqꝫ colle multit
udine circumdato effuſi conſe
dere: Deinde crebris ignibus B
factis plerunqꝫ noctis barbari
more ſuo letari: exultare: ſtrep -
ere uocibus: et ipi duces feroces!
q̈ qūod non fugere! ſeſe prouiſ
toribus agere: ſed ea omnia ro - cūcta
manis extenebris et editioribꝫ
locis facilia uiſu/magnoqꝫ hor
tamento erant: Plurimū uero XCIX
marius imperitia hoſtiū conf
irmatuſ/quam maximū ſqletiū

c
iubet haberi: neq; signa quidē
uti p uigilias solebant, cauēret:
Deinde ubi lux aduentabat, de-
fessis iam hostibus, ac paulo
ante somno captis, de improui
so uectigales, item cohortiū
turmarum, legionū, tibicines
et cōnicines simul omnes canere: & milit
† omia sig^a canere es clamorē extollere: ac port
as erumpere iubet: Mauri atq;
Deinde getuli ignoto atq; horribili
sono tu repente excitī neq; fu
gere: neq; arma capere: neq;
omnino facere, aut prouidere,
quicq; poterāt. Ita cūctos stre
pitu, clamore, nullo subueniē
te, nostris instantibus, tumu
ltu: terrore: formidine: quasi
uecordia acceperat: Deniq; om
nes fusi fugatiq; arma & sig
na militaria pleraq; capta sunt:
pluresq; eo prelio q̄ oībus aliis

superioribus intercepti sumt: Nā
sompno & metu insolito impe
dita fuga est: Deinde uti mar
uus ceperat/ in hiberna profici
scitur: pp quem cōmeatū in
oppidis maritimis agere de
creuerat: Neq; tamen exui
toria secors aut insolens factus
esset: sed pariter ac inconspec
tu hostium quadrato agmine
incedere: Sylla cum equitatu a
pud extimos: insinistra parte
Aulus mālius cum funditori
bus & sagittariis: Praetorea
cohortes ligurum curabat: pri
mos & extremos cum expedi
tis manipulis/ locauerat: Perfu
ge minime cari/ & regionū sci
entissimi hostiū iter explora
bant: Simul consul quasi nul
lo imposito/ omnia prouidere:
apud omnes adesse: laudare/ &

A
C
se
B
tribunos
ga

c increpare merentes: Ipē armatus
intentusq; item milites cogebat:
neq; secus atq; iter faceret: Cast
ra munire: excubitum in porta;
cohortes ex legionibus: pro cas
tris equites auxiliarios mittere.
Prætera alios in munimentis ſe
uallum locare: Vigilias ipſe circ
uire: non tam diffidentia futu
ro⁹ quæ imperauiſſet/quam
uti militibus exæquaretur cum
impatore labor/uolentibus ad
esset: Et ſane marius illo⁹ altiis
q; temporibus iugurthini belli
pudore magis quam malo exer
citum cohercebat: quod multi
per ambitionē fieri aiebāt: quod
a puericia ita. cōſuetam duri-
iam et alia q; ceteri miſerias
uocant uoluptatibus habuiſſet:
niſi tantum rei p. pariter/ac ſeui
ſimo imperio bene atq; decore

sunt gesta: Igitur quarto die de A C1
nicq haud longe ab oppido cyrta
undicq simul speculatores citi
sese ostenderut: quare hostis adee
intelligitur. Sed quia diuersi re
deuntes. alius ab alia parte/atq; om
nes idem significabant: Consul
incertus quonammodo aciem in
strueret/nullo ordine commutato
aduersum omnia paratus ibidem
operitur: Itaq; iugurthæ spes B
frustrata est: qui copias in quat
uor partes distribuerat. ratus ex
omnibus æque aliquos a tergo
hostibus uenturos: Interim sy
la quem primu hostes attingge
rant/cohortatus suos turmatim
& quam maxime confertis eqs/
ipe alijq; mauros inuadunt. Cæte
ri in loco manentes a iaculis emi
ssis eminus emissis corpa tegere:
& si qui in manus uenerant obt

c

runcare: Dum eo modo equites
aret- prelïantur bocchus cum pediti
bus quos Volux filius eius add
uxerat: neq; in priore pugna in
itinere morati affuerant. Postre
mam romanoru aciem inuadunt:
agebat- Tum marius apud primos erat:
quod ibi iugurtha cum pluri
erat- mis instabat: Deinde numida
cognita bocchi aduentu clam cu
paucis ad pedites se conuertit: ibi
latinæ. Nam apud numantiam
loqui didicerat) exclamat nostr
os frustra pugnare: paulo ante
marium sua manu interfectum
esse dicebat: simul gladium san
guine oblitum ostendere: quē
in pugna satis impigre occiso
pedite nostro cruentauerat: Quod
ubi milites accepere: magis atro
citate rei/quam fide nuncii ter re
rentur: simulq; barbari animos

tollere: & impercul sol roman A
os acrius incidere: Iamq; paul
ulum afuga aberant cum sylla se
profligatis his quos aduersum
ierat/redient Maurisalatere
mcurrit: Bocchus statim auer
titur: At iugurtha dum subste
taret suos/ & propeiam adepta
victoriam retinere cupit: circū
uentus ab equitibus dextra &
sinistra/ omnibus occisus solus
inter tela hostū uitabundus
erūpit: At/interim marius fu B
gatis equitibus occurrit auxilio
suis/ quos pelliam acceperat
Demiq; hostes iam undiq; fusi
sunt: Tum spectaculum horri
bile uisum est in campis paten
tibus sequi: effugere: occidi: ca
pi: equinatoq; uiri afflicti sunt:
ac multi uulneribus acceptis/ ne
q; fugere posse: neq; quietem pati:

C

niti modo: ac statim concidere: Po
stremo omnia qua uisus erat/con
strata telis: armis: cadaueribus: &
interea humus infecta sanguine:
C11 Postea loci consul haud dubie
iam uictor/peruenit in oppidum cy
rtham/quo initio profectus/inte
derat: Eo post quintu diem quā uer/
barbari male pugnauerat/legati
à boccho ueniunt qui regis uer
bis à mario petiuere ut duos quā
fidissimos ad eum mitteret: uel
le de suo & de populi romani co
B modo d cum his differere: Ille sta
tim l. Syllam & aulum mālium
re iubet· qui quamq acciti ibant·
tamen placuit uerba ad re rege
facere: quo ingeniū ei aut aduer
sum flecterent aut cupidū pacis
uehementius accenderent: Ita
q Sylla cuius facundiæ non æta
ti à māllio concessum est, pauca

uerba

uerba huiuscemodi locutus e

REx bocche magna nobis
est Lætitia: cum te talem uir
du monue: uti aliquando pace
quam bellum malles: neu te
optimu cum pessimo te omni
um iugurtha miscendo com
maculares: Simul nobis quam
demeres acerbam necessitud
inem: pariter te errantem: & ill atq;
um sceleratissimu psequi: ad b
æc populo romano iam à princi
pio inopi melius uisum est: ami
cos quam seruos quærere: tutius
q; rati uolentibus q̃ coactis imp
erare: Tibi uero nulla opportuni
or nostra amicitia: primo quia
abs̃umus prócul: in quo offensę
minimu: grata par: ac si prope
adessemus. Deinde quod pare
ntes abunde habemus: quia cop
ia amicor̃ neq; nobis neq; cuiq

C

omnium fuit sans. Atq; hoc ultima
tibi a principio placuisset, profec
to ex populo romano ad hoctem
pus multo plura bona accepisses,
quam mala perpessus esses: sed
quonia humanaru rerum fortu
na pleraq; regit: cui scilicet ꝑpla
cuit, uim et gratiam nostram te
experiri: Nunc qüonia perillam
licet festina: atq; uti coepisti per
ge: Multa opportuna habes: q°
facilius errata officiis superes.
Postremo hoc inpectus tuu di
mitte nuq ꝓ R. Beneficiis uic
tum ee: Nam bello quid ualeat
tute scis. Ad ea bocchus placide
& benigne simul pauca prode
licto suo uerba facit: se non ho
stili animo: sed obregum tutm
dum arma coepisse. Nam numi
diæ partem imde, iugurtham ex
pulerit, iure belli suam factam:

eā uastari a mario nequiuisse pā A
ti. Preterea missis ante romam
legatis/repulsum/abamicitiaq; e
terum uetera omnia omittē: ac
si tum per mariū liceret legatos
ad senatum missurum: deinco
pia facta animus barbari abami
micis flexus. quos iugurtha co
gnita largitione Syllæ & māllii
metuens id quod parabatur/do
nis coruperat. Marius interea B CIIII
exercitu in hibernaculis comp
osito/cum expeditis cohortibus
& parte equitatus proficiscitur
in loca sola deserta: obsessumtu
rrim regiam: quo iugurtha per
fugas omnes præsidium impo
suerat: Tum rursus bocchus
seu felicitate seu reputando ea quæ
sibi in duobus prælijs euener
ant: seu iam monitus ab alijs
amicis quod incorruptos iugur

1 felicitē aut ēpā
romanos seu
reputando

C

tha reliquerat: ex omni copia nece
ſſariorum quinq; delegit: quorum
fides cognita: et ingenia ualidiſſi
ma erant: Eos ad marium ac deinde
ſi placet/ ſibi romam legatos ire iu
bet: agendarum rerum & quocū
q; modo belli componendi licen
tiam pmittit: Illi mature ad hiber
na romanorum proficiſcuntur:
D. Deinde in itinere à getuliſ latro
nibus circumuenti/ ſpoliatique/
ſine decore pauidi ad Syllam per
fugiunt: quem conſul in expediti
one proficiſcens pro pretore inca
ſtris reliquerat: Eos non pro uamis
hoſtibus uti meriti erant/ ſed ac
curatiſſime ac liberaliter habuit:
Quare barbari & famam auaritiæ
romanor & falſam ee: & ſillam ab
ob munificentiam in ſe habitam
amicum rati ſunt: Nam etiam tūc
largitio multis ignota erat: Muni

A

ficus ucro nemo putabatur: nisi
qui pariter uolens: dona omnia
inbegnitate habebantur: Igitur
quæstori mandata bocchi pate
faciunt: simulq; abeo petunt uti
fautor consultorq; sibi adsit co
pias: fidem: magnitudine regis
sui: et alia omnia quæ aut utilia /
aut beniuolentiæ ee credebant /
oratione extollut. Deinde sylla
omnia pollicitus doctiq; q'uo ap
ud mariu: itemq; apud senatu
ueba facerent: circiter dies xl ibi B
dem operiuntur: marius uero C IV
postq negocio infecto quo inte
derat Cyrtham redit: deductu
legatorum certior factus est: il
losq; & sillam abuticiauenire si
bet: item & l. belligenu prætore:
præterea omnes undiq; senato
rii ordinis cum q'bus mandata
bocchi cognoscit: in q'bus legatis

sonb 4 v.

romam potestas eundi fit: & a
consule interea dum redeunt
mducæ postulantur: Ea sillæ
& plerisq; placuere: Pauci fero
cius decernut: ut non urent
scilicet ignari rerū humanar
quæ fluxę & mobiles semper
in aduersa mutantur: Cæteru
mauri impetratis omnibus re
bus tres romam profecti sunt
cum CN optatio ruphone q
questor stipendiū in africam
portauerat duo ad regem red
eunt: Ex his bocchus tum ce
teratum maxime benignitate &
studiu sylle libens accepit: Ro
mæq; legatis eius postq; erras
se regem & iugurthæ scelere
lapsum deprecati sunt: amici
tiam & fœdus petentibus/hoc
modo responDere: Senatus &
p R beneficii & iniuriæ meor

esse solet: Cęterū boccho quoniã
poenitet se delicti gratiam facat:
Foedus et amicitia dabuntur.
cum meruerit: Quibus rebus cv
cognitus bocchus p litteras
a mario petiuerat utl sylla ad se iuit-
mitteret: cuius arbitratu de com
munibus negociis consuleret.
Is missus est cũ presidio equitu
atq; & peditũ/funditorũ/& baleato ũ balistarioꝝ
rum: Preterea iere sagittarii & B
cohors peligna/quæ fortior erat/ d'jeulen
cum uelitaribus armis itineris ũ leuibus
properandi causa. neq; his secus
atq; aliis armis aduersum tela
hostiũq; ea leuia sunt/ muniti alij
erant. Deinde in itinere quinto
die dẽnig; uolux filius bocchi repẽte sed
in campis patentibus cũ mille
non amplius hominibus equi
tibus sese ondit: qui temere &
effuse euntes: sylle aliisque

C

omnibus & numeru ampliorem
uero hostilem metum perficieb
ant. Igitur se quisq; expedire: arma
atq; tela tentare: intendere: timor
aliquantus erat: Sed spes amplior:
quippe uictoribus & aduersum
eos quos sæpe uicerant: Interim e
quites exploratum missi rem uti
erat quietam nunciant. Volux ad
uenies quæstorem appellat: di
citq; se à patre boccho illis obuiā
simul & præsidiū esse missum
deinde eum & proximū diem con
iuncti essent: Post ubi castra loca
ta erant: & dies uesp erat: repente
Manius incerto uultu paues
ad sullam occurrit: dicatq; sibi à
speculatoribus ee cognitū hostiū
urtham haud procul abesse: &
simul uti — noctu clam secum
profugeret: atq; hortatur: Ille a
nimo feroci negat se tociens

cvi

A

effusum numidam pertimescere:
uirtuti suorum satis credere: &
si certa postulabat: se potius ma
turum dicebat, quam proditus ⁊ deduce-
bat/turpi fuga incerti/ac forsit
an paulo post morbo interitu-
ros parcere. Ceterum ab orde
mo mitus uti nocta proficiscerentur/consilium approbat, ac statim
milites cenatos esse iubet: Inca
strisq; ignes crebriores fieri:
Deinde prima uigilia silentio B
egredi iubet iamq; nocturno
itinere fessis omnibus sylla pa
uiter cum ortu solis castra metari
batur/cum equites mauri nun
ciant iugurtham circiter duum
milium interuallo ante eos con
sedisse. Quod postq auditum est/ tumultuo
ingens metus nostros inuadit:
credere se proditos à uoluce: &
insidiis circumuentos: Ac fuere

c

qui dicerent manu uincendu
in uolucem: neq; apud illum
tantum scelus multu relinqu
CVII endum. At silla quanq; eadem
existimabat: tamen ab iniuria
maurum prohibet: & suos hor
tatur uti fortem animū gere
rent: Sæpe antea cu paucis stre
nuis aduersum multitudinē
bene pugnatū: quanto sibi in
prælio minus pepercissent ta
to tuciores fore. Nec quenq;
de cē/ qui manus armauerit
ab inermibus pedibus auxili
um petere. In maximo metu
nudum & cæcum corpus ad
hostes uertere: Deinde uolucē
quoniā hostilia fecerāt iouem
maximū magnū obtestatus: ut sceleris
atq; perfidiæ bocchi testis ad
esset. Ex castris abire iubet: ille
ne ea lacrimās orare: illāne crederet:

questo libro è di Clemente
Carli la volerra

A

nihil dolo factū ac magis calliditate
te iugurthæ ee dicebat cui uid
elicet speculanti iter suū cogni
tum esset. Cæterū quoniā ingen /neq
tem multitudine haberet. & sp
es opesq; ex patre suo pender /ei
ent. ut crederet illum nihil pa .credēr illū
lā. ausurum cū ipe filius testis
adesset. Quare optimū factu ui
deri p mediam eius castra palā
transire: uel premissis/uel ibid- /pfese
em relictis Mauris/cū sylla se B
dicebat solum ituꝝ: ea res uti ī
tali negocio probata est: ac sta
tim profecti sunt: quia de inpro
uiso acciderāt: dubio atq; hesi
tante iugurtha/incolumes trā
seunt: Deinde paucis diebus
quo ire intenderant/peruentū
est: Ibi cum boccho numida CVIII
quidam nomine aspar multū ꝑ
familiaritē agebat/se premissus

c

iugurtha. Posteq̄ Syllam accitū
audiuerat oratorum: & sub dole
speculatū consiluierat. Pretere
a dabat massugradę filius ex ge
te maximisse ceterꝝ ex mate
rno genere impar: nam mater
eiuſ exconcubina erat: ob unge
nii mauro caruſ acceptuſq; er
at quem bocchuſ fidum esse rom.
mis multis ante tempestitibꝫ
expertus erat: Illico nunciatū ad
Syllam mittit paratum sese face
ret quę populus ro uellet: collo
quio diem: locum: tempus: deli
geret Ipe: consultā sese omnia
cum illo integra locū habere: neu
iugurthā legatum petimesciat,
suadet: quod eò aduocatus eet.
quo res communuſ licentius
ꝙ gerētur: Nam ab insidiis eā
se aliter cauere nequiuisse dice
bat: sed ego comperio bocchum

pater
portus
multa bona
ipe
seret
or

A

magis fide punica/quam ob ea
quæ prædicebat/simul romanos/
& numidam/spe pacis obtinui
sse: multūq; cum animo suo
uoluere solitum/iurgurtham
romanis/an illi syllam tradet:
libidinem eius aduersus nos/
mœtum pro nobis illum sua
ssisse comperio: Igitur pauca re
spondit sylla se/alspare locuturū: C/X p coram
Cætera aūt nullo/aut quam pau B occulte
cissimis præsentibus: simul edo
cet quæ sibi responderentur:
postq; sicuti uoluerat bocchus/co
gressi sunt/dicit sylla se mis
sum a consule: uenisse quæsitū
ab eo an pacem an bellum agita
turus foret: Tum rex uti præce
ptum fuerat post xm diem redire
iubet: ac nihil etiā tunc decreuis
se: sed illo die responsurū: Deinde
ambo in sua castra digressi sunt:

c

Sed ubi plerumq; nocts proc
essit/Sylla a bocco occulte ac
cersitur: & ab utroq; tantummo
fidi interpretes adhibentur:
preterea dabat internuncius
sanctuit et ex sententia comiura
uerat ambobus: ac statim rex
sic incipit:

CX

Nūq
p fore

Q Vanq; ego ratus sum/uti rex
maximus in hac terra/& om
nium quos noui/priuato homi
ni gratias debere: & hercule Sy
lla ante te cognitū multis ora
ntibus: aliis ultro: egomet opez
tuli: Nullius indigui: id esse
imminutum mihi/quod cete
ri dolere solent/ego lætor: Fue
rit mihi pretiū aliquando eg
uisse tuæ amicitiæ: qua apud
animū meum nihil carius ha
beo: Id adeo experiri licet tibi:
arma: uiros: pecuniam: Postre

mo quicq animo libet/sumeute.
Et quo aduiuiesi/nunq̄/gracia /tibi
meam relictam putaueris sem rëdditam
per apud me integra erit. De
niq̄ nihil me sciente frustra
uoles: Nam ut ego extimo re
gem armis quam munificen
tia uinci minus flagiciosum ē:
Ceterum de re ñ̄ostra pu: cuius
curator huc missus es/pauci
uerbis accipe: bellum p. R. ego
neq̄ feci: neq̄ factum unqua
uolui: Fines meos aduersum/ar
matos armis tutatus sum: I duc
ro obmitto qm uobis ita placet:
gerite uti uultis cum Iugurtha
bellum: Flumen/mulucam q̄ /ego
inter me & micissam fuit non
egrediar: neq̄ id intrare Iugu
rtham sinam: Prætera siquid
meq̄ uobisq̄ dignū petiueris
haud repulsus abibis: Ad ea

A

B

CXI

C

Sylla pro se breuiter/& modice: de
pace & communibus rebus mul
tum disseruit: Deniq; regi patefe
cit: ꝺ polliceatur: senatu &. P. R.
quoniam armis amisſ amplius
ualuissent/ non ingratia habitu
ros: faciendū esse aliqd ꝙ illor
quod magis quam sua retuliſſe
uideretur: Id adeo in promptu
esse: quoniam Iugurthæ copiā
D haberet: Quē si romanis trādi
disset: fore ut illi plurimu de
beretur: amicicia: fœdus: Num
id ꝑ partem/quam nunc peteret
tunc ultro aduenturā: Rex primo
agitare cognationē: affinitatem:
præterea fœdus interuenisse: Ad
Hæc metuere ne fluxa fide ulus/
populariū animos aduerteret:
quibus & Iugurtha cārus & ro
mani inuisi erant: Deniq; sępius
fatigatus/ lenitur: & exuolunta

te Sylla,oīa fructuraī se promittit:
Cæteꝝ ad simulandam pacem
cuius numida defessus bello a
uidissimus erat/quæ utilia uisa
sunt ostituut: Ita compoīto do-
lo digrediūtur: At rex postero
die asparem iugurthæ legatū
appellat: dicitq; sibi p dabarem
ex Sylla cognitum posse condi
onibus bellum pom: Quam obre
regis sui sententia exquireret:
Ille letus in castra Iugurthæ
proficiscitur: Deinde cuncta ab
illo edoctus/propato itinere/
post diem octauum redit ad
Bocchum: & ei nunciat iugurt
ham cupere omnia/quæ impa
rentur facere: Sed mario parū
confidere: Sæpe antea cum impato
ribus Ro. pacem uentam frustra
fuisse: Cæterū si ambobus bocc
hus sit ultum/& ratam pacem uel

let; daret opam ut una a bonibus
quasi de pace in colloqu uenę
retur: Ibiq; Sylla traderetur: Cu
talem uirum in potestate habui
sset: tunc fore uti iussu senatus
aut P R fœdus fieret: neq; ho
minem nobilem/non sua captu
ignauia/sed obrem p in hostiu
potestate relictum uri: Ea maur
ius secum ipę diu uoluens/tan
dem promisit: Caterꝝ dolo am ue
rō cunctatus parum comperim
us: Sed plerumq; regiæ uolun
tates/ut uehementes/sic mobi
les sunt: Sæpe ipę sibi aduersæ:
Postea die & loco ństituto in col
loquiū uti de pace ueniretur/
Bocchus Syllam modo: modo
iugurthæ legatum appellare:
benigne utroq; habere: Idem
ambobus polliceri: illi pariter
læti/ac spei bonę esse pleni: Sed

ibiq; sibi sylla trade
ret.

tū

hęc CXIII

tpe

perat

A.

nocte ea: quę proxima fuit/ante
diem colloquio decretū Mau
rus adhibitis amicis/ac statim
in mutata uoluntate/ceteris re
motis/dicat secū ipe multa agita
uisse uultu: colore: motu corpo
ris pariter/atq; uarius animo:
Quæ licet tacente ipo/occulta pec
toris/oris in mutatione patefec
isse dr: tamē postremo syllam
accersi iubet: & ex illius sentetia
numidæ insidias tendit: Deinde
ubi dies aduenit/& ei mauro & mau
ro nunciatum est Iugurtham ha
ud procul ab esse/cum paucis a
micis et quæstore nostro quasi
obuius honoris causa procedit:
In tumulum facillimū uisu insi
diantibus/Eodem numida cum
pleriscq necessariis suis inerm
is uti Dictum erat/accedit: ac sta
tim signo dato undiq; simul ex-

tade

† Quę. scilicet tacēte ipo/occulta corporis patefecissent:

B

CXIV

C insidijs inuadituit: Ceteri obtrun
cati sunt: Iugurtha syllæ uinc
tus traditur: & ab eo ad marium
deductus: Per idem tempus ad
uersum gallos ab ducibus no
stris Q. Cepione & M. Mallio
male pugnatum est: Quò moetu
omnis italia otremuerit. Illiq;
& usq; ad nostram memoriam
romani sic habuere/omnia alia
uirtutis suę prona esse: cu gallis
pro salute/non pro gloria certatu
est: Sed postq bellum in numidia
confectum fuit: & iugurtha roma
m uinctu adduci nunciatu ma
rius consul absens factus est: & ei
decreta est prouicia gallia: Isq; i
q kalendis ianuarijs magna
consul gloria triumphauit: Exea
tempestate spes atq opes ciuita
tis in ullo fuit amplius

Deo gracias

(1 arni ſ ull ſ. ꝑ vſ ꝑ ꝑ ull: ſ
arbiū. I ꝯ aacū. fiū dauoꝝ ꝑ ut dre
ꝑ ſ ull ſ. fiū ut dreat. Vi
ai ſ ꝑ ai dreat. ꝑ ai dreat ull ſ. ꝑ
ꝑ ai dreat ull ſ. fiū ai dreat. ull ſ. I ſmitꝫ ip
ſemꝫ dreat. ꝑ ꝑ ꝑ dreat ull ſ. fiū dreat. ull ſ.
(3 ſ ull ꝑ ſ ſ dre dreat. do ou. 8 ypia
ſ dreat. (4 ꝑ ꝑ ꝑ ſ ſ ſ ſ. do.
ꝑ dreat. dreat. ſ ſ ſ ſ

Flumina in Africa

Malua

Sauus

Audus

Ampsaga

Bagradas

Catada

Triton

Cinyphus

Haruspex ab arguna et auguria ī aruspa

spiro dicti qa asspiebat

Se non era Cosmo mai Franc. era Duca di Milano
se Franc. nó era Duca di Milano mai Ferrando
era Re di Napoli

Chi ben guerreggia ben patteggia

S'è nolta a un frate, ch se gli mancasse n'ho
rebbon al far un di segno

Cascar dalla padella nella Bragia

Canato el piè d'una pantofola nó lo metter nel
paio di ferri a legare. ch pancaccia

loca dispersa Blanch